THE BOOK WAS DRENCHED

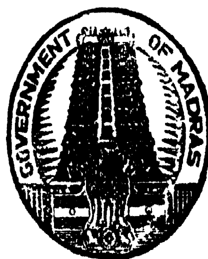
Tanjore Saraswati Mahal Series No. 54

SAHENDRA VILASA

(A Poem on the Life of King Śāhaji of Tanjore)
(1684-1710)

OF

SRIDHARA VENKATESA
(AYYAVAL)

॥ शाहेन्द्रविलासः ॥

श्री श्रीधरवेङ्कटेशकृतः

MADRAS GOVERNMENT ORIENTIAL
SERIES.

Published under the Authority
of the
Government of Madras.

GENERAL EDITOR

T. CHANDRASEKHARAN, M. A., L. T.,
Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

No. LXX :

॥ शाहेन्द्रविलासः ॥

श्री श्रीधरवेङ्कटेशकृतः

Tanjore Saraswati Mahal Series No. 54

SAHENDRAVILASA

(A Poem on the Life of King Śāhaji of Tanjore)
(1684–1710)

SRĪDHARA VENKATESA
(AYYĀVĀL)

Edited with Historical Introduction and Notes

BY

Dr. V. RAGHAVAN, M.A., PH.D.,
Head of the Department of Sanskrit
UNIVERSITY OF MADRAS

Author of

'New Catalogus Catalogorum', 'Bhoja's Śṛngāra Prakāśa', etc.

Published by
S. GOPALAN, B.A., B.L.,
Hon. Secretary for the Administrative Committee,
T. M. S. S. M. Library, Tanjore.

The Kalyan Press, Tiruchi

1952 Price Rs. 3–0–0

CONTENTS

PREFACE

This publication contains the life of a saintly king by a saintly author. Śāhaji Raja of Tanjore, has deservedly been called the Bhoja of Tanjore. He was uniformly loved and respected by all his subjects including his two brothers who ever stood by his side ready to do his bidding like the brothers of Sri Rama of old. His life was an example of all-round culture, high sense of duty, liberal patronage of Arts and Sciences, and above all, of steadfast spiritual purpose. He had the rare good fortune of having for his tutors and advisers versatile geniuses like Raghunatha Pandit, Tryambaka Rayamakhi and his biographer, Sridhara Venkatesa, better known as Ayyaval of Tiruvisanallur.

At Tiruvisanallur, sanctified by the memory of Ayyaval, King Śāhaji established a colony of fortyfive scholarly families each one of which was noted for its talents and proficiency in many arts and sciences.

Sahaji came in the wake of the glorious renaissance of culture under the Nayaks of Vijayanagar and their representatives and successors in Tanjore, Madura and other places, and the contribution of Sahaji entitles his period to be called the GOLDEN AGE of Learning under tha Maratha kings.

Sahaji was himself deeply learned in many arts and sciences and was specially proficient in Music. He was a great composer of songs, sweet to sing, and moving in their import. He has left more than five hundred pieces in Telugu and an equal number in Marathi and Hindi. His proficiencey in Telugu was so high that he was able to produce twenty dramatic and opera pieces with special compositions for dancing. Sangita and Natya had attained a high level of excellence in his days. The

art of Dance was practised by the Natyacharyas and Devadasis, while families of actors of the Bhagavata School practised and kept alive the art of Dance-drama in several villages round about Tanjore. Sahaji has bequeathed to us valuable treasures in theory and, practice of music which consists of his deep researches and those of the great musicians that adorned his court.

The life of religious and spiritual routine followed by the King was remarkable. The deity chosen by him for worship was the Somaskandamurti or Sri Tyagaraja of Tiruvarur. It is said that as a rule he took his mid-day meal only after ascertaining that the mid-day worship of Sri Tyagaraja was over. Bell-towers built for announcing the Pooja could be seen even now. He had the rare good fortune of coming into contact with great saints like Sadasivabrahmam. Bodhendra Swami and Sridhara Ayyaval, bosides the saintly heads of the Ramadasi and Dattatreya Mutts of the Maharashtra School in Tanjore It is said that towards the close of his life, he abdicated the throne in favour of his brother and retired to a life of spiritual sadhana.

His military exploits were no less remarkable than his cultural and artistic achievements, He sent his army under his able generals to help the Setupathi of Ramnad against the Nayaks of Madura, and also to the North, to help Rajaram his hephew, at Gingee, against Muhamadan invasion. In both these expeditions his army was successful, and the biography of Sahaji, printed in the following pages, records these and other activities of the King.

The saintly author of this biography deserves as much notice as the great king whose life he has immortalised by his poetic genius. Sridhara Venkatesa, as he is called, was a Telugu Brahmin and was one of

the finest flowers of the cultural and spiritual renaissance undsr Sahaji Raja. Sadasiva Brahmam, the famous Yogi ever in self-forgetful rapture, and Bodhendra Swami, one of the successors of Sri Shankaracharya, who spread the gospel of worshipping God by singing his praises and repeating his name with loving reverence,—these two were his contemporaries and were born in the same locality or in its neighbourhood.

Sridhara Venkatesa was himself a passionate believer in the simple cult of Nama Uchcharana. He has sung the glory of this cult in reasoned language in two short poems, one on the simplicity and efficacy of Bhagavan Nama for uplifting every man to the highest level of spiritual experience, and the other on the boundless beneficence of Lord's mercy. The former is called "ĀKHYĀ SASTI" and contains 60 stanzas and the latter 100 verses and is called "DAYĀŚATAKAM". It is in these two works and other devotional pieces that Sri Ayyaval excels as a poet. This is as it should be. The theme of these two poems is nearer to the heart of the poet than mudane themes.

That Ayyaval thought of eulogizing a humam being speaks volumes about the greatness of Sahaji not only as a ruler but alsc as a man of high spirituality. Our author has depicted his patron's life in restrained language, yet full of poetic elegance. He is neither flat nor flamboyant, neither hackneyed nor pedantic in style. It is clear that the author has been induced to take up this theme of his patron's life more by the genuine admiration he had for his examplary life, than by any desire to please him or profit by it.

The learned Editor of this work, Dr V. Raghavan, M. A., Ph. D., Head of the Sanskrit Department, Madras University, has edited this work with his usual thorough-

ness, and his introduction gives a scholarly account of Sanskrit literature during the days of the Mahratta rule in Tanjore. Dr. V. Raghavan has already laid us and the world of Sanskrit scholarship under a deep debt of of gratitude by his able edition of our manuscript MUDRĀRĀKSHASANĀTKAKATHA. We are grateful to him for this valuable work he has now produced.

We are grateful to the Government of Madras for their timely grants that have helped us to publish this and other manuscripts of this Library.

Saraswathi Mahal,
Tanjore.
6th April 1952.

S. GOPALAN,
Honorary Secretary.

GENERAL INTRODUCTION

TO THE

Madras Government Oriental Series.

The Government of Madras took up for consideration the question of publication of the various manuscripts in different languages on subjects like Philosophy, Medicine, Science, etc., early in May 1948. Important manuscript libraries in the Madras Presidency were requested to send a list of unpublished manuscripts with them for favour of being considered by the Government for publication. The Honorary Secretary of the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvathi Mahal Library, Tanjore, alone complied with this request. This list as well as a similar list of unpublished manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, were carefully examined and a tentative selection of manuscripts suitable for publication was made. The Government in their Memorandum No. 34913/48-10 Education, dated 4-4-1949, constituted an Expert Committee with the Curator of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the Secretary, for the final selection of manuscripts suitable for printing and for estimating the cost of publication.

The following are members of the Committee:

1. Sri T. M. Narayanaswami Pillai, M.A., B.L.,
2. „ R. P. Sethu Pillai, B.A., B.L.,
3. „ C. M. Ramachandra Chettiar, B.A., B.L.,
4. Sri R. Krishnamoorthy, (Kalki)
5. Dr. N. Venkataramanayya, M.A., PH.D.,
6. Sri M. Ramanuja Rao Naidu, M.A., L.T.,
7. „ V. Prabhakara Sastri,
8. „ N. Venkata Rao, M.A.,
9. „ H. Sesha Ayyangar,
10. „ Masthi Venkatesa Ayyangar, M.A.,
11. „ M. Mariappa Bhat, M.A., L.T.,
12. Dr. C. Achyuta Menon, B.A., PH.D.,
13. „ C. Kunhan Raja, M.A., D. PHIL.,
14. „ A. Sankaran, M.A., PH.D., L.T.,
15. Sri P. S. Rama Sastri,
16. „ S. K. Ramanatha Sastri,
17. Dr. M. Abdul Haq, M.A., D. Phil. (Oxon),
18. Afzul-ul-Ulma Hakim Khader Ahamed,
19. Sri P. D. Joshi,
20. „ S. Gopalan, B.A., B.L.,
21. „ T. Chandrasekharan, M.A., L.T.

The members of the Committee formed into Sub-Committees for the various languages, Sanskrit, Tamil, Telugu, Kannada, Malayalam, Marathi and Islamic Languages. They met during the month of May, 1949, at Madras and Tanjore to examine the manuscripts and make a selection. The recommendations of the Committee were accepted by the Government in G.O. No. Mis. 2745 Education, dated

31--8—1949 and they decided to call these publications as the **"Madras Government Oriental Series,"** and appointed the Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the General Editor of the publications.

The following manuscripts have been taken up for publication during the current year:

"A" From the Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

TAMIL

1. Kappal Sattiram
2. Anubhava Vaidya Murai
3. Attanakolahalam
4. Upadesa Kandam
5. Colan Purva Pattayam
6. Konga Desa Rajakkal
7. Sivajnana Dipam
8. Sadasiva Rupam, with commentary.

TELUGU.

1. Sangitaratnakaramu
2. Aushadha Yogamulu
3. Vaidya Nighantuvu
4. Dhanurvidya Vilasamu
5. Yoga Darsana Vishayamu
6. Khadga Lakshana Siromani.

SANSKRIT.

1. Vishanarayaniyam
2. Bhargava Nadika
3. Hariharacaturangam
4. Brahmasutravrtti—Mitaksara
5. Nyayasiddhanta Thattvamrtam.

MALAYALAM.

1. Garbha Cikitsa
2. a. Vastulakshanam
   b. Silpasastram
   c. Silpavishayam
3. Mahasaram
4. Kanakkusaram
5. Kriyakramam

KANNADA.

1. Lokopakara
2. Rattamata
3. Asvasastram
4. a. Aushadhagalu
   b. Vaidyavishaya
5. Sangitaratnakara
6. Supasastra.

ISLAMIC LANGUAGES.

1. Jamil-Al-Ashya
2. Tibb-E-Faridi
3. Tahqiq-Al-Buhran
4. Safinat-Al-Najat.

"B" From the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvathi Mahal Library, Tanjore.

TAMIL.

1. Sarabhendravaidya Murai (Diabetes)
2. Do. (E. N. & T.)
3. Konkanarsarakku Vaippu
4. Tiruccirrambalakovaiyar with Padavurai
5. Sarabhendra Vaidya Murai— (Anæmia & Jaundice)
6. Talasamudram
7 Bharatam
8 a. Pandikeli Vilasa Natakam
   b Pururava Cakravarti Natakam
   c. Madana Sundara Vilasa Natakam
9. Percy Macqueen's Collection in the Madras University Library on Folklore
10. Ramaiyan Ammanai
11. Sarabhendra Vaidya Murai — (Asthma, Cough and other lung diseases)

TELUGU.

1. Kamandakanitisaramu
2. Taladasapranapradipika
3. Raghunatha Nayakabhyudayamu
4. Rajagopala Vilasamu
5. Ramayanamu by Katta Varadaraju

MAHRATHI.

1. Natyasastrasangraha
2. a. Folk Songs

b. Dora Dharun Veni Paddhati
c. Asvasa Catula Dumani
3. Pratapasimhendra Vijaya Prabandha
4. a. Sarabhendra Tirthavali
b Lavani
5. Devendra Kuravanji
6. Bhakta Vilasa
7. Sloka Baddha Ramayana

SANSKRIT.

1. Asvasastra with Tricolour Illustrations
2. Rajamrganka
3. Ananda Kandam
4. Ayurvedamahodadhi
5 Gita Govinda Abhinaya
6 a. Colacampu
b. Sahendra Vilasam
7. Dharmakutam-Sundara Kanda
8. Jatakasara
9. Vishnutattvanirnaya Vyakhya
10. Sangita Darpanam
11. Bijapallavam

It is hoped that the publication of most of the important manuscripts will be completed within the next four years.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the Library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by comparing them

with other copies The editors have however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets and correct readings have been suggested in square brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-notes except in the case of a few books, in which the correct readings have been given in the foot-note or incorporated in the text itself.

The Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee who spared no pains in Selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are experts in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various presses that have co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

MADRAS, 1951.

T. CHANDRASEKHARAN,
General Editor.

PREFACE

The present edition of Śāhendravilāsa was done at the request of the Sarasvati Mahal Library, Tanjore. The selection of the work for publication was itself done by the Library authorities who placed at my disposal a Devanagari transcript of the only manuscript of this work known, described in the new Descriptive Catalogue of the Library, No. 4230 (Burnell No. 10261). While the original itself in palm-leaf and Telugu script could not be lent to me, I had, wherever there was doubt or difficulty, secured from the Library fresh transcriptions in Telugu of the concerned lines done after a fresh examination.

As one who had recently done some work on Śrīdhara Venkateśa Ayyāvāl and his works, as one who had once been Head of the Descriptive Catalogue Staff of the Tanjore Library itself, and as one who has to examine works, authors, manuscripts, dates, etc., constantly in connection with my *New Catalogus Catalogorum* work I have taken this occasion to give a somewhat detailed accout of the literary output of Śāhaji's times in the English Introduction to this edition. For the benefit of those who are not well-acquainted with Sanskrit, I have included there an English summary of the contents of the poem. And in the foot-notes as well as at the end, I have added the necessary historical and textual explanations.

My friends Sri Pt. K. L. V. Sastri and Sri G. Harihara Sastri went through the proofs and the struck-off formes respectively and offered valuable suggestions; my old friend Sri S. Ramaswami Sastri of Tiruvisanallur (Sahajirajapuram) and Sri K. Venkateswara Sarma of my Department helped me in the correction of proofs of the Introduction. The authorities of the Madras University kindly permitted me to edit this poem. To them my thanks are due.

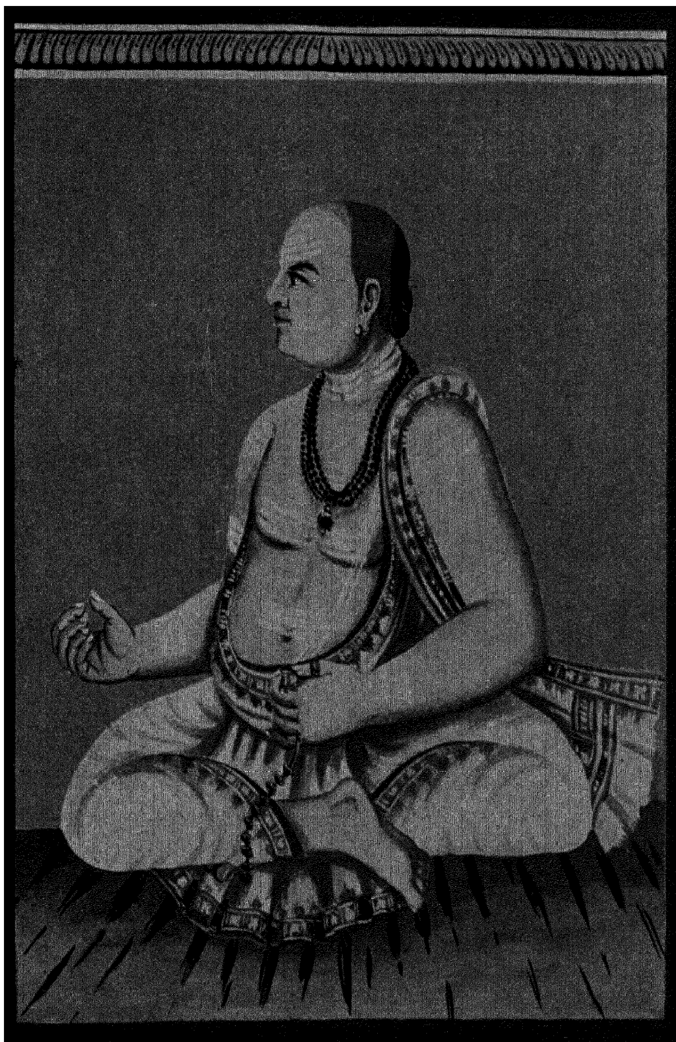
I secured the picture of Śāhaji with his father and next brother reproduced here from the Library authorities themselves. The colour block of Śrīdhara Venkaṭeśa Ayyāvāl was kindly lent by the Editor of the *Ananda Vikatan* and those of God Tyāgarāja of Tiruvārūr by Sri Rajagopala Pillai, Mirasdar, Bhikshandarkoil. To them also I express my thanks for enabling me to enrich this publication with the pictures of the hero, the author and the patron-deity. The bringing out of this work has been no small pleasure to the editor, himself a native of Tiruvārūr and a devotee of the same Tyāgeśa, devotion to whom animated Śāhaji himself and many an author of his time and court.

University of Madras
28—11—1951
Kārttika-Amāvāsyā
'Ayyāvāl-Utsava'

V. RAGHAVAN

Śrī Tyāgarāja, at the Tiruvārūr Temple, the Patron-Deity of the Mahratta Rajahs of Tanjore.

Śrī Śrīdhara Veṅkaṭeśa Ayyāvāl, Author of the Poem " Śāhendravilāsa ".

Ekoji
1676—1683.

Sahaji, 1684—1710
Hero of the Poem.

Serfoji
1711—1728.

INTRODUCTION

I

It was the late T. S. Kuppuswami Sastri, of Tiruviśanallūr, who brought to light through the *Kāvyamālā* many of the literary productions of the Nayak and Maratha courts of Tanjore, that drew the attention of scholars for the first time to the work now edited and its revered author. In his Sanskrit memoir on Rāmabhadra Dīksitā and his contemporary poets written in 1894 as Preface to the *Patañjalicarita* of Rāmabhadra Dīksita (*Kāvyamālā* 51, 1895), but which appears to have been issued by the N. S. Press independently in 1894, and in the oft-referred to contribution of his in English in the *Indian Antiquary* XXXIII (1904) pp. 126-142, 176-196, *Rāmabhadra Dīkṣita and the Southern Poets of his time*, he gave a survey of the literary activity during the time of the King who is celebrated in the present poem, and while doing so, gave a brief account of our author Śrīdhara Venkaṭeśa and his works. Mentioning the Śāhendravilāsa of this author, he gave a resume of the events of historical interest found in this work, and reproduced also about fifty verses from the different contexts in the poem which might be valuable from this point of view (pp. 189-191, *IA*). Subsequent writers on the history of the Maratha dynasty of Tanjore invariably referred to this article in the *Indian Antiquary* and the fact mentioned by Kuppuswami Sastri that from the description found in the Śāhendravilāsa, it would appear that Ekoji abdicated in favour of Śāhaji. K. R. Subrahmanyam, *Maratha Rajas of Tanjore*, p. 18, C. K. Srinivasan, *Maratha Rule in the Carnatic* [1], p. 171.

1. Annamalai University Historical Series No. 5, 1944.

II

The history of the Maratha rulers of Tanjore has been repeatedly set forth and it is needless to devote any part of this Introduction to that subject. Accounts of the Tanjore Maratha kings have not only paid some attention to the patronage extended by them to Sanskrit literature, but have taken note also of the historical material found in the Sanskrit works produced under them. Some of these Sanskrit works were direct accounts of the royal patrons, while others had introductions or prologues or postscripts of historical importance. The present work Śāhendravilāsa is a historical kāvya on the life of King Śāhaji An English summary of its contents is given here and it will show that the work is more of a poem, and the history in it is not much. In this English summary as well as in the Sanskrit footnotes in the body of the text, historical identifications, dates and explanatory notes have been added so that it is unnecessary to give separately even a brief outline of the history of the period.

III

Summary of the Contents of the Poem

CANTO I.	Śl.	1	Prayer to Śiva.
	Śl.	2	Salutations to earlier poets like Kālidāsa.
	Śl.	3	Prayer to Śiva to bless King Śāhaji.
	Śl.	4	The poet proposes to write the poem Śāhendravilāsa on King Śāhaji.
	Śls.	5-10	Description of and eulogy on the Bhosala family to which the

hero belonged. The family is assigned to the ancient Solar race. Reference to Māloji of this family (7). (*Māloji was a Maratha mansabdar in the service of the Nizamshahi dynasty of Ahmednagar*).

Śls. 11-12 Māloji had a son named Śāhaji who succeeded to his father's position after his demise. (*Śāhaji succeeded to his father's mansab in A. D. 1619*).

Śls. 13-23 Description of Śāhaji and his prowess and warlike qualities, the protection he afforded to people and kinsmen, his devotion to religion and his patronage and munificence.

Śl. 24 Reference to Kings like the Nizamshahis (*of Ahmednagar*) who derived great help from Śāhaji. (*Śāhaji now and then changed his allegience to Delhi, Bijapur etc.*)

Śl. 25 He is said to have gained the appellation of Mahārāja.

Śls. 26-27 Poets and scholars flocked to his court.

Śl. 28 His family: He had two wives Jījā and Tukkā; to the former were born Śambhaji and Śivaji (*the great*) and to the latter Eka (*Ekoji*).

Śls. 29-30 Description of the three sons.

Śl. 31 The three sons married.

Śl. 32 Sāmbhāji died.

Śls. 33-36 Śivāji (*the great*), the second son succeeded; description of Śivāji's prowess, great daring and destruction of Muhammedan forces. Śivāji described as the first great eclipse to the formidable Moghul power at Delhi. His cavalry and capture of enemy forts. Śivāji earning unparalleled renown as Chatrapati.

Śls. 37-38 Śāhaji passed away (*1664 A. D.*). Ekoji succeeded to power.

Śls. 39-46 Description of his rule, prowess, fame, patronage etc.

Śls. 47-54 His regret at not being blessed with progeny and prayer to the patron-deity of his family, Śiva. Śiva blesses him in a dream that, to rid earth of the harassment caused by Yavanas (*Muhammedans*), He will Himself be born in Ekoji's family; Śiva asks Ekoji to marry Dīpā of the Ingila family; she, Śiva adds, will bear three sons, the eldest of whom will be a partial incarnation of Himself.

Śls. 55-56 Ekoji marries Dīpāmbā.

Śls. 57-61 Description of Dīpā.

Śls. 62-67 Description of Dipāmbā in pregnancy.

CANTO ONE ENDS

CANTO II. Śls. 1-6 Birth of the first son to Ekoji and description of that happy event.

Śl. 7 The child is named Śāha.

Śls. 8-26 Description of the childhood of Śāha, his charming personality, marks of greatness, ornaments, his movements and play.

Śls. 27-33 His boyhood and physical exercises. Ekoji's gratification.

Śl. 34 Ekoji (*who is then at Bangalore, having succeeded his father as Jaghirdhar of that place under the Bijapur Sultan*) starts on a military campaign from Bangalore (*towards Tanjore, A.D. 1674*).

Śls. 35-36 Description of the march of his forces towards the banks of the Cauvery.

Śl. 37 Birth here of the second son of Ekoji, Śarabhoji.

Śl. 38 The ruler of Tanjore (*Alagiri Nāyak*) despatches a force to engage Ekoji.

Śls. 39-42 The fight between the two armies.

Śl. 43 Ekoji's forces capture Tanjore.

Śl. 44 Ekoji thus drives out the ruler of Tanjore and takes possession of the Cola country.

Śls. 45-47 Śiva is now said to ask Ekoji in a dream to crown himself king and make Tanjore his Capital. Ekoji does accordingly (*1676 A. D.*)

Śl. 48 Young Śāhaji and Śarabhoji grow at Tanjore.

Śl. 49 There is then born a third son to Ekoji, Tulajā.

Śls. 50-51 Śarabhoji and Tulajā described as the two arms of the eldest brother Śāhaji. Description of the three sons.

Śls. 52-53 Śāhaji attains youth. Ekoji thinks of his marriage

Śls 54-91 Description of the marriage, tributes from kings; decoration of the town; marriage, the religious rites, feast, procession, fireworks, music and dance; the citizens extol the couple; poets, attendants, kinsmen and others receive presents; Brahmans shower blessings on Śahaji.

Śl. 92 Śarabhoji marries.

Śls. 93-94 Śahaji praised as an incarnation of Śiva.

Śls 95-97 Praise of Śāhaji; people long for Śāhaji's assumption of kingship.

Śl. 98 Ekoji makes Śāhaji king (*1684 A. D.*)

Śl. 99 Ekoji passes away (*1687 A. D.?*)

Śls. 100-107 Description of Śāhaji as King.

Śls. 108-109 Śāhaji gives Tulajā, his youngest brother, two wives.

Śls. 110-111 Description of the affection between Śāhaji and his two younger brothers, and of the rule of Śāhaji.

Śls. 112-118 Advent of the spring season.

Śl. 119 Śāhaji desires to go on a hunting expedition.

CANTO TWO ENDS

CANTO III. Śls. 1-2 King Śāhaji starts on the hunting expedition, surrounded by his forces.

Śls. 3-10 Śāhaji mounts his horse. Description of the King's horse.

Śls. 11-15 Description of Śāhaji being attended upon by different people, one giving him *pan*, one holding the spittoon, one holding the parasol, one waving the fly-whisk and one waving a white silk before him.

Śl. 16 Minstrels laud the king.

Śls. 17-19 Courtezans go in front dancing. Description of singing, playing on drums and dance.

Śls. 20-21 Description of the gait of the King's horse.

Śl 22 The King joins the forces standing outside (*the palace*).

Śl. 23 The subordinate chiefs salute him from their horses.

Śls. 24-27 Having joined them, the King marches forward along the streets of the Capital.

Śls. 28-38 Description of Tanjore and its mansions etc.

Śls. 39-40 The King and the forces pass out of the city limit and reach a wooded area (*to the north of the city*).

Śl. 41 Hunters meet the King with presents of sylvan articles of value.

Śl. 42 Leaving the forces behind, the King enters the wood for game.

Śls. 43-66 Description of the hunt.

Śl. 67 After resting for a while, the King turns back towards the capital.

CANTO THREE ENDS .

CANTO IV. Śls.	1-15	Description of sunset.
Śls.	16-19	Description of darkness.
Śls.	20-21	Servants present themselves before the King's party with lights Description of the lights.
Śl.	22	Courtiers and vassals extol the King.
Śls.	23-24	(*On his way back*), the King halts at the outskirts of the city of Tanjore to worship at the temple of Goddess Ānandavallī and God Tañjapurīśa (*which is on the banks of river Vennār*).
Śls.	25-31	The King's hymn of praise to the Goddess.
Śls.	32-39	The King's hymn of praise to the God Tañjeśvara.
Śl.	40	The King offers worship at their shrines and enters the city.
Śl.	41	Description of the King's procession and fireworks.
Śls.	42-51	Moonrise; description of the moon, moon-light etc.
Śls.	52-58	City-damsels eagerly come out of their houses to have a look at the King. Description of these in the manner of the similar description in Raghuvaṃśa VI and Kumārasambhava VII.

Śls. 59-64 Description of the Lakṣmī-vilās court-hall within the palace; the King enters it.

CANTO FOUR ENDS

CANTO V. Śls 1-3 Description of night and the sway of the God of Love, aided by the moon and the southern breeze.

Śls. 4-20 The love-pangs of the King's beloved.

Śls. 21-32 A female-messenger appraises the King of the longing of the lady and invites him to her company.

Śls. 33-42 The King goes and sees his beloved; description of the lady.

Śls. 43-58 The maids retire ; description of the King's love-sports.

Śl. 59 Daybreak; minstrels sing morning greetings to the King.

Śls. 60-66 Description of dawn by the minstrels.

Śl. 67 The King wakes up.

Śls. 68-77 Further description of dawn.

Śls. 78-79 The King gets up, is informed that everything has been arranged at the court-hall, and desires to proceed there.

CANTO FIVE ENDS

Śl. 46 Other ministers are also in attendance.

Śls. 47-55 A messenger from the Setupati (*Raghunātha-kilavan*) of Ramnad comes and speaks to the King of the harassment caused to the Setupati by the armies from Madura (*ruled then by Mañgammā as. regent for her little grandson Vijayarañga Cokkanātha*). He says that, for the first time, the Madura forces which have subdued the Setupati, have imposed ferry fee for pilgrims at the holy Setu (Śl.53); represents that the Setupati seeks Śāhaji's help against Madura.

Śl. 56 Śāhaji promises help.

CANTO SIX ENDS

CANTO VII. Śls. 1-4 Śāhaji holds consultation with his Minister; the latter says that besides the trouble which the Setupati is in, Rājārām (*Śivāji's son staying in Gingee Fort*) is being harassed by the commander (*Zulfikar Khan*) of the Moghul King (*Aurangazeb*); he wants to know whether they should first go to the rescue of Rājārām or of the Setupati.

Śls. 5-13 The Minister's reply that though the greater danger to the community was from the Muslims, help to the Setupati was more urgent; being torn by mutual dissensions, the former could be tackled and some delay did not matter.

Śls. 14-22 The Minister continues his general remarks on the king's qualities and prowess, and the need to protect those who take refuge under him.

Śl. 23 Śāhaji orders his army to proceed to the succour of the Setupati.

Śls. 24-28 Description of the summer season which now starts in all its severity.

Śls. 29-34 The King repairs to the pleasure garden to spend the hot hours. Description of the garden.

Śls. 35-48 The King desires to enjoy bath in the tank. Description of the bath and the sports of the King in the water along with his ladies.

Śls. 49-50 Evening, sunset and moonlight.

Śls. 51-58 The king enjoys boating. Description of the boat, the lighting, music and other entertainments.

Śl 59 The king retires to his private apartments.

Śls. 60-71 The progress and exploits of Śāhaji's army sent to help the Setupati against the Madura forces Description of the army and its march. They reach the territory of the Setupati, attack the Madura forces, and rout them.

Śl. 72 Śāhaji's commander (*Bāvāji, son of Gaṅgādhara*) restores the Setupati to full power and prestige.

Śl. 73 In return the Setupati gives to Śāhaji some territory (*the land between the Pāmbār and Pudukkoṭṭai*). The Commander returns to Tanjore with his forces.

Śls. 74-75 Praise of Śāhaji for this act of prowess and help given to the Setupati.

Śls. 76-85 Further description of summer

Śl 86 Śāhaji proposes to go on pilgrimage to the Setu in autumn.

Śl. 87-97 Advent and description of the rains.

Śls. 98-101 Advent of autumn; Śāhaji decides to go to the Setu. A messenger comes from Rājārām and requests the king to send an army to the rescue of Rājarām. Śāhaji decides to send an army to Rājārām and himself to go the Setu.

CANTO SEVEN ENDS

CANTO VIII Śl. 1		Śāhaji starts for the Setu.
	Śls. 2-11	Description of autumn by an attendant near the king.
	Śls. 12-18	Description by the same person of the territory of the Setupati. The long-hanging ear-lobes of women loaded with heavy ear-ornaments is noted (Śl. 13).
	Śls. 19-27	Description by the same person of the sea.
	Śls. 28-33	The Setupati comes with his forces to pay homage to Śāhaji. He renders his profound thanks and praises Śāhaji.
	Śls. 34-40	Description of the Gandhamādana mountain there.
	Śls. 41-42	Beyond that, the king reaches the causeway built of yore by Rāma.
	Śls. 43-48	Śāhaji at Dhanuskoṭi; his religious bath at the sea there; and gifts made to Brahmans after the bath.
	Śl. 49	Śāhaji goes to the shrine of Rāmeśvara there and offers worship.
	Śl. 50	Śāhaji then returns to Tanjore. Advent of the cold season (Hemanta).
	Śls. 51-56	Description of Hemanta.

Śls. 57-60 Śāhaji's entry into Tanjore city; description of women dressing themselves in hurry to see the King.

Śls. 61-65 Messengers bringing tidings of victory from Rājārām reach the King as he is seated in the court-hall.

Śl. 66 The King honours the messengers with presents.

Śls. 67-91 An eulogy on Śāhaji, his prowess, learning and munificent patronage of learned men.

Śl. 92 The poet pronounces a blessing on King Śāhaji.

CANTO EIGHT ENDS

IV

The most noteworthy achievement of the Tanjore Maratha court is the renaissance of literary and artistic activity that took place under its active and munificent patronage. A full survey of this period of literary development in the fields of all the languages is well-nigh impossible here. We shall have to omit the output in Marathi, Telugu and Tamil, as also in the spheres of music, dance and dance-drama, and restrict ourselves to Sanskrit literature; even here, considerations of space would require us to confine our notice to the works associated directly with the name and produced within the period of the hero of the present poem, by writers in close contact with him.

This is not the first time that this material is being dealt with. Beginning from 1894, the late T. S Kuppuswami Sastri made considerable contribution on this subject, two valuable articles of his in this connection being the Sanskrit memoir that he wrote in 1894 as an Introduction to the *Kāvyamālā* edition of the Patañjalicarita of Rāmabhadra Dīksita [1] and the English paper, "Rāmabhadra Dīksita and the Southern Poets of His Times" in the *Indian Antiquary*, XXXIII (1904) pp. 126-142, 176-196, both of which have already been referred to. The latter article is in fact the primary source from which later scholars, especially those writing on the history of the Tanjore Maratha dynasty or the literature of this age, have drawn [2]. In these accounts it is now possible to effect many improvements by additions and corrections as a result of a closer and direct examination

[1] This is not found prefixed to the copy of the Patañjalicarita but as already pointed out it was separately issued. My old friend Sri. S Ramaswami Sastrigal, son of Vīrarāghava of Tiruviśanallūr (author of a commentary on 'Ayyāvāl's' Ākhyāsasti and a couple of plays and hymns), was helpful to me in tracing a copy of this Sanskrit Introduction of Kuppuswami Sastri For the other contributions of Kuppuswami Sastri on this subject, see his Sanskrit Introductions to the Śrngāratilakabhāna of Rāmabhadra Dīksita (Kāvyamālā 44, 1910), the Śivalīlārnava of Nīlakantha Dīksita (Vanī Vilās Press, 1911), the Gangāvatarana of Nīlakantha Dīkṣita (Kāvyamālā 76, 1916), and the Śrngārasarvasvabhāna of Nallā Dīksita (Kāvyamālā 78, 1925.).

[2] For such accounts see K. R. Subramanyan. The Maratha Rajas of Tanjore, 1928, pp. 29-34 ; Introduction to the Śabdaratnasamanvayakośa of Śāhaji, iii

of the works themselves. At the same time, as extracts from these works have already been given at sufficient length, there is good reason to be concise in this respect in our account here.

V

A glance at the Sanskrit works produced during this age shows that the favourite subjects were, in the order of their relative vogue, poetry, drama, grammar and lexicography, Advaita Vedānta, Bhakti, music and dance, Nyāya and Dharmaśāstra. Advaita and Bhakti were indeed on the ascendent, there being not much evidence of the Vaiṣṇavism that had a fillip during the latter part of the Nayak period. Nīlakaṇṭha Dīkṣita, and Rāmabhadra Dīkṣita who walked in his footsteps, set the ideal in the field of poetry. There was considerable grammatical activity, quite a good number of 'Patañjalis' being known at this time. On the religious and spiritual side Bhāskararāya had supplied solid textual and commentarial foundations to Śāktism; Paramaśivendra Sarasvatī, Kṛṣṇānanda, and above all, Sadāśiva Brahmendra revivified Advaita and its ideals; and Bodhendra and our own author helped to spread over the whole of Tanjore area the devotional cult of Nāmasiddhānta and the Bhajana-paddhati Varied as all this is, it gives but a partial view of the cultural richness of the age, for we are not devoting any attention here to one of the most prolific departments of the creative activity at this time, music, dance and dance-drama, which was noteworthy also for the Hindustani impact upon Carnatic art that the Maratha court engendered.

Gaek. Ori. Series LIX, 1931; M. Krishnamachariar, Classical Sanskrit Literature, 1937 ; C K. Srinivasan, Maratha Rule in the Carnatic, Annamalai University, 1944, pp. 370-380. Krishnamachariar's especially abounds in mistakes.

Quite a large number of the manuscripts of the works now found in the Sarasvati Mahal Library were owned by the different Princes themselves. More remarkable than this is the fact that the post-scripts found in some of these manuscripts reveal an interesting personal relation between a work or its author and the King, comprising sometimes an anecdote. The post-script in the manuscript of the Avaidikadarśanasangraha of Gangādhara Vājapeyin is very important (Tanjore Ms. 8244, Des. Cat. XIV, pp. 6410-12) in that it shows not only the great and well-known friendship between Gangādhara Vājapeyin and Bhāskararāya, but also the relation that the two had with King Śāhaji; the manuscript was *copied* by Bhāskararāya; and he went out of the way to express at the end of the manuscript his feelings of regard towards Śāhaji with an eulogy of eight verses on him. Of similar interest is the manuscript of Ātmavidyāvilāsa of Sadāśiva Brahmendra, (Tanjore Ms. 7685). The post-script here is a covering letter by Malhāri Paṇḍita, a courtier of young Serfoji I, sent to the Prince along with the manuscript of that work. The Pandita had left on a religious mission to perform a series of propitiatory vows at different holy places for the birth of an issue to Serfoji; and at Dīpāmbāpuram, the gift-village bearing the queen-mother's name, the Paṇdita met the holy Sadāśiva Brahmendra, submitted to him the prayer of Serfoji for progeny and conducted three 'bhikṣās' for the Brahmendra. The latter blessed the Prince through the gift of copy of a his Ātmavidyāvilāsa, and Serfoji was soon blessed with a child. From the verses in the Ācāranavanīta of Appādhvarin, we gather that Śāhaji, at the conclusion of Tryambakarāya's sacrifice, brought the author to his court and listened to his exposition of the Mahābhārata day and night for three months, and when the author took leave at the end of

the expositions, asked him to compile the Ācāranavanīta[1]. The King's regular habit of listening to the recital and exposition of the epics and Purānas is also attested by the fact that one of the well-known court-poets and scholiasts of the time, Ḍhundhirājayajvan was the king's *Paurāṇika*, as he subscribes himself in his Śāhavilāsagita:

इति शाहमहाराजपौराणिकढुण्ढिव्यासविरचितं शाहविलासगीतं विजयताम् । Tanjore Ms. 10957.

And as I shall show below, the Dharmākuta itself was part of the work that Ḍhuṇḍhi discharged as the Rāja-paurāṇika.

One of the features that demonstrate the personal literary interest that these rulers took in the production of works is that either as a result of some special occasion or because of the pure love of intellectual pursuits, they called together a group of distinguished scholars and asked them to collaborate and compile a book on a specific subject. Our author Śrīdhara Venkateśa was himself commissioned along with another Venkateśa Śāstrin and Nallāśāstirn to prepare the compilation of words called Padamaṇimañjarī (Tanjore Mss. 5011, 5012). A compendium of the six systems of philosophy Ṣaḍdarśanī-siddhānta-sangraha was similarly prepared by seven scholars of his court including the renowned Rāmabhadra Dīkṣita (Tanjore Ms. 7631):

---

[1] For Extracts on this, see *Indian Antiquary* 1904, p. 193; also *JOR. Madras*, III, pp. 72-73, V.A.Ramaswami Sastri, Ānandarāyamakhin *versus* Annādhvarin

सभालंकारतां नीताः सादरं प्रेरिता बुधाः ।
षड्दर्शनीस्थसिद्धान्तान् संगृह्णीत यथोचितम् ॥
शासनाक्षरमाकर्ण्य शाहराजस्य धीमतः ।
सप्तैते शास्त्रसिद्धान्तान् संगृह्णन्ति यथामति ॥

That this practice continued during the succeeding reigns too is seen in the work Patitasamāgamaprāyaścitta (Hultzsch, Report III, No 1998) in which Śarabhoji asked a band of Pandits drawn from different villages. Ambāpuram, Ekarājapuram, Śāharājapuram, Pañcanada, Melakāverī etc, to compile a dharma nibandha. Another group of works significant in this connection comprises exposition of a single given topic undertaken by different scholars at the suggestion of the King. Thus on the different significatory capacities of a word —śabdaśaktis—, primary, secondary and suggestive, three different works of the same name Śabdabhedanirūpana were produced at the behest of Śāhaji by Rāmabhadra Dīksita himself, his pupil Nārāyana and Venkatakrsna (Tanjore Mss 5301; 5303, 5324-25; 5302).

VI

The works and authors of Śāhaji's time fall into certain groups: while we have restricted ourselves here to a notice of only such works as are definitely known to have been sponsored by Śāhaji or written for his gratification, we cannot obviously omit those works which were certainly produced in his time, but were actually sponsored by his younger brother Serfoji or the youngest Tulajā (e.g. the Gitasundara of Sadāśiva Diksita). Similarly, some of the scholars with whom Śāhaji came into contact, e.g. Gangādhara Vājapeyin and Bhāskararāya, were really of an earlier generation

Of works and authors directly and fully connected with Sāhaji, first comes the set of works ascribed to Śāhaji himself; next come the works bearing on the history of or eulogising Śāhaji and his family; works that emanated from his ministers or were ascribed to them form a third group; then come the productions of certain authors who bore a special relation to the court like Ḍhundhi the Paurāṇika and those of the donees of his gift-village Śāhajirājapuram; last, the writings of other authors patronised by Śāhaji.

(a)

Works ascribed to King Śāhaji:—

1. Candraśekharavilāsa, an operatic composition; Śāhaji's name occurs in the final benedictory piece. Tanjore Ms. 4359
2. Śabdaratnasamanvayakośa, a lexicon of homonyms. Tanjore Mss. 5056. 5057. Edition G. O. S. 59.
3. Śabdārthasaṅgraha, lexicon; a list of words with meanings [1].

The Śṛṅgāramañjarī noted as his work in the Tanjore Catalogue (No 11001) is not his, but a work ascribed to Saint Akbar *Shah* of Gulbarga as I have shown in my edition of that work for the Hyderabad Archaeological Department.

---

1. A large number of works are ascribed to Śāhaji in Telugu and Marathi. See the Catalogues of the Telugu and Marathi Manuscripts in the Sarasvati Mahal Library, Tanjore. No less than 21 works in Telugu and more than 10 in Marathi are ascribed to him.

(b)

Historical poems, eulogies, plays etc. on Śāhaji:—

1. Śāhendravilāsa of Śrīdhara Veṅkateśa, edited now.

2. Śṛṅgāramañjarī-Śāhajīya of Peri-Appā Kavi [2]. Madras [3] Mss. R. Nos. 1843, 5605 A play on a love-theme pertaining to the King.

3 Śāharājīya, an alankāra work with illustrations for alankāras in the form of eulogies on Śāhaji; Tanjore Mss. 5304, 5305; by Lakṣmana Kavi of Kāśī, probably identical with the author of the next.

4. Śāharājasabhāsarovarninī, a panegyric by Lakṣmana, son of Viśveśvara Śāstrin Tanjore Ms. 4235

5. Śāharājanakṣatramālā, another panegyric by Nārāyana. Tanjore Ms. 4236.

6. Sumatīndrajayaghoṣanā, panegyric in the form of the Ksudraprabandhas called Jayaghosanā, Birudāvalī, Gāthā, Anantaraprasanga and Cāṭuślokas, in five sections, by Sumatīndra. Tanjore Mss. 4237, 4238 *

7. Śāhavilāsagīta, a musical composition, by Ḍhundhirāja Vyāsa. Tanjore Mss. 10957-58.

8. Śāharājāstapadī, a similar musical composition, by Śrīnivāsa. Tanjore Ms. 4234.

9. Śāhajirājāṣṭapadī, another musical composition with Śāhaji as the hero, in the manner of the

---

2. Fuller descriptions of some of these authors and works will be given below in another section

3 Madras Government Oriental Manuscripts Library.

Gītagovinda. Anonymous. Tanjore Ms. 10959.[1]

10. Kosalabhosalīya, a dvi-sandhāna, two-theme, kāvya, giving at once, by *double entendre*, the stories of Rāma as well as Śāhaji, by Śeṣācalapati, son of Veṅkatapatyamātya and renowned as Āndhravāk-Pāṇini and the recipient of a palanquin and shower of gold from Śāhaji. Tanjore Ms. 4233. The author may be the same as the Śeṣācalapati who wrote the Śāharājavilāsamu in Telugu[2].

11. Dharmavijaya Campū of Nallādīksita *alias* Bhūminātha Kavi, pupil and kinsman of Rāmabhadra Dīksita (रामभद्राध्वरिवरप्रियशिष्यस्य तदीयवंशजन्मन:); an account of the meritorious life of Śāhaji who is described here as *Abhinava Bhoja*. Tanjore Ms. 4231.

12. The Bhosalavaṃśāvali of Gaṅgādhara. Tanjore Ms 4232. This has no doubt a separate manuscript existence and has been considered even by the diligent Kuppuswami Sastri as an independent work. Really it is an example of a textual secretion. Its name Bhosalavaṃśāvali and the pre-occupation with Śāhaji with whom it stops have been noted and remarked upon, but it has not so far been correctly identified. Its author Gangādhara is none other than the well-known Gangādharādhvarin, friend of Bhāskararāya and author of the Rasikarañjanī on Appayya Dīksita's Kuvalayānanda, and other works. As

1. In Telugu, there are nearly six such works glorifying Sahaji.

2. No. 632 in the Tanjore Telugu Catalogue.

already pointed out, the post-script in Gaṅgādhara Vājapeyin's Avaidikadarśanasangraha in the Tanjore Ms. 8244, reveals the contact between Śāhaji and this author; it was at this king's instance that Gangādharādhvarin summarised the tenets of the five heterodox systems of philosophy in this work Similarly, the Rasikarañjanī of the same author was also undertaken at the suggestion of Śāhaji as can be seen clearly from its Tanjore Ms. 5205. If we look at the introductory verses in this Ms, we find that the Bhosalavaṃśāvali is nothing more than the verses here from six to thirty-eight.[1, 2]

(C)

Works of the members of the family of the Ministers of the Tanjore Court.

The following is the family of the ministers:

Kākoji *alias* Gangādharādhavarin, son of Bāvāji, was Minister of Ekoji; his wife was Kṛṣṇāmbā; he had three sons, first Nṛsimharāya, second Tryambakarāya and third Bhagavantarāya;

Nṛsimharāya succeeded his father;

after Nṛsimharāya, while Ānandarāya, his son,[3] was young and was being brought up by the

1. Halasyanatha Sastri's edition of the Kuvalayānanda with Rasikarañjanī (Kumbhakonam, 1892) and the Madras Catalogue show that Mss. of the work without the verses 6-10 are also known.

2. The Bhosalavaṃśāvali of Naidhruva Kāśyapa Veṅkateśa kavi, son of Rāghavārya (Tanjore 4240) has also been mentioned as a work of Śāhaji's period (See P. K Gode, J. of the Uni of Bomb. X. 2. Sep. 1941, P. 135. fn. 9); but it was written in Serfoji's reign.

3. Ḍhunḍhi (Mudrārākṣasa-vyākhyā, Introductory verse 8) mentions more than one son.

royalty as their own son, Tryambakarāya was minister ;

then Ānandarāya succeeded when he came of age, and continued to be minister in Śarabhoji's time also. Ānandarāya's wife was Bhavānī and he had a son named Nṛsimharāya ;

similarly Tryambakarāya had a son named Gaṅgādharādhvarin, who had a son named Nārāyaṇa.

These ministers were themselves zealous upholders of Vedic dharma and Sanskrit scholarship, performed sacrifices [1], patronised Panditas and endowed Agrahāra-settlements. [2]

A. Bhagavantarāya's Works :

1. Mukundavilāsakāvya. Tanjore Ms. 3719.
2. Uttara (Rāmāyaṇa) campū. Tanjore Ms 4028
3. Rāghavābhyudaya, a play. Tanjore Ms 4492.

This was, as the prologue says, composed on the occasion of the big sacrifice which Tryambakarāya Makhin performed at Svāmimalai near Kumbhakonam, and received the approbation of Rāmabhadra Dīkṣita.

B. Tryambakarāya.

To Tryambakarāya is ascribed the exposition of the Rāmāyaṇa from the special stand-point of Dharmaśāstra, the Dharmākūta. This work, which has quite a lengthy historical introduction, was really not a work of the minister himself but by the court-poet Ḍhundhirāja Vyāsa, son of Vyāsa Lakṣmana and commentator on the Mudrārākṣasa; Ḍhuṇḍhi was patronised by Tryambakarāya Makhin, Śāhaji and Serfoji ; his Śāhajivilāsagīta was written in Śāhaji's time, but both the Dharmākūta and

1. See Ācāranavanīta for Tryambakarāya's sacrifice at Svāmimalai in 1698.
2. See Ḍhuṇḍhi's Mudrārākṣasa-vyākhyā, Intro. verse 4; तत्तादृग्विविधाग्रहारकरणाद्विद्वत्प्रतिष्ठापकौ ।

the gloss on the Mudrārākṣasa were written by him during Serfoji's reign [1]. A comparison of the introductory verses in the Dharmākūta and the Mudrārāksasavyākhyā will confirm Ḍhuṇḍhi's authorship of the former, a fact which gets strengthened by Ḍhundhi describing himiself as 'the King's epic-expounder, Paurāṇika. The introductory verses in the two works of Ḍhuṇḍhi are valuable also for their narrative of the life and achievements of Śāhaji; they mention Śāhaji helping and restoring Rājārām harassed by the Delhi power protecting the Setupati harassed by the Pāndyan power, and founding the Agrahāras on the banks of the Cauvery, they add also that while at Setu, Śāhaji made his mother Dīpāmbā who had accompanied him perform the great gifts of Tulādāna etc., (verse 25), a detail left out by Śrīdhara Venkateśa in his poem. Much of the earlier patronage of scholars by Śāhaji flowed through Tryambakarāya's hands; it was through this much-respected elder that Śāhaji conveyed his request to senior scholars like Gangādhara Vājapeyin to write particular works. [2] According to Ḍhuṇḍhi (MR. vyākhyā, Introductory verses 9-12), Tryambakarāya's heart was more in the discharge of Vaidika-dharma to which the ministership was a great hindrance; much against Śāhaji's request, he relinquished his ministership, and when once engaging at the king's instance on a huge venture, he incurred a terrible financial loss, and the king was delaying the relief, Tryambaka got fed up and left on a

1 Mudrārākṣasa-chāyā, Tanjore Mss. 4473-74, by Sarabhoji is evidently by Ḍhuṇḍhi himself.

2. एवं त्र्यम्बकयज्वमन्त्रिमुखतः श्रीमान् न्ययुङ्क्त ध्रुवं शाहेन्द्रः— ।
Tanjore Ms. 5205, Rasikarañjanī on Kuvalayānanda.

pilgrimage; Śāhaji then got him back through the services of different local powers and authorities. This detailed account, given with some feeling, supports the intimate relation that Ḍhundhi bore to Tryambakarāya especially.[1, 2]

C. Nṛsimharāya

It has been mentioned by Kuppuswami Sastri, and repeated by others, that the first son of Gangādhara and father of Ānandarāya, *viz.* Nṛsimharāya, the minister of Ekoji (I), wrote the Tripuravijaya campū. I have also taken this information from Kuppuswami Sastri (Indian Antiquary 1904, p 184) and given it in my footnote no. 3 on verse 45 on p. 101 of the text of the present kāvya. But further scrutiny shows that this is a mistake. In the Tripuravijaya campū, (Tanjore Ms. 4036), the author gives his parents as Ānandayajvan and Jayantī; Nṛsimharāya, minister of Ekoji (I) was the son of Gangādhara and Kṛsnāmbā; therefore the author of the Tripuravijayacampū is Nṛsimharāya II, son of Ānandarāya Makhin and grandson of Nrsimharāya I, and he was minister not of Ekoji I as has been mistaken consistently, but of Ekoji II *alias* Bāvā Saheb, who reigned for just a

1. Tryambakarāya's grandson Nārayaṇarāya wrote the Vikramasenacampū, (Tanjore Ms. 4148), while yet he was eighteen.

2. Tryambakayajvan who wrote the Gārhasthyadīpikā and Strīdharmapaddhati (Tanjore Ms. 18823, 18966), is different from our minister. For a wrong identification of the two, see K. R. Subrahmar[illegible] 31.

year, 1735-36.[1]

D. Ānandarāya

He figures as the main patron, by the side of King Śāhaji, of most of the leading writers of the day like Rāmabhadra Dīksita In his name are found some works:

1. Āśvalāyana-gṛhyasūtravṛtti. Tanjore Ms. 11763, Madras Ms. R. 4177.

2. Jīvānandanāṭaka Printed in Kāvyamālā 27.

3 Vidyāparinaya. Tanjore Ms. 4511. Printed in Kāvyamālā 39. Also a commentary on it.

The second is a medical allegorical play, and the third a philosophical allegorical play and has the author's commentary. (Ms. in the Adyar Library). While the former was composed in Śāhaji's time, the latter was written in Serfoji's reign. Both were really the work of Vedakavi. It is a mistake to suppose[2] that this Vedakavi wrote the Sangītamakaranda, (Tanjore Ms. 10724), which is really an earlier work, the Śāhaji figuring therein being the son of Māloji and grandfather of our Śāhaji.

(d)

The tradition of fostering learning was continued by the Maratha kings from the Nāyak times, Śāhaji's reign being a second spring after the efflorescence of culture during Raghunātha Nāyak's rule. Some of the authors figuring at the head of the world of litterateurs

1. For a reference to this second Narasimha Rao Peshva, in a Modi record of the Tanjore court, see p. 12, Report on the Modi Mss. in the Sarasvati Mahal Library, Tanjore, by R. S. Shelvankar, Madras University, 1933.

2. Kuppuswami Sastri, Intro. to Patañjalicarita, p. 9.

in Śahaji's period were already seniors with an earlier link. Rāmabhadra Makhin's father-in-law Cokkanātha Makhin was a student of the Nāyak minister's second son Veṅkateśvara Makhin. Kṛṣṇānanda Sarasvatī to whose blessings some of the leading writers of Śāhajirājapuram looked to, had already been in the field, a copy of his Siddhānta-siddhāñjana having been made by the recluse Rāmānanda in 1670.[1]

Of the Sannyāsins of this time, who exerted an over-all influence on all these writers, first comes the blessed Paramaśivendra Sarasvatī who is mentioned by Venkaṭakṛṣṇa Dīkṣita (26th donee of Śāhajirājapuram) as his guru in Vedānta; his more well-known pupil is Śrī Sadāśiva Brahmendra, both of whom are mentioned by Nallā Dīkṣita in his Advaitarasamañjari-vyākhyā.

The following works of Śri Paramaśivendra Sarasvatī are known:—

(i) Vedānta-nāma-sahasra-vyākhyā or Svarūpānusandhāna, Tanjore 7592-4, a collection of words connoting the Brahman from the Upaniṣads with commentary thereon. Quoted also in the next.

(ii) Śivagītā-tātparyaprakāśikā, Madras D. 2551, 2552. (Printed Vani Vilas Press, Chs. I-III. 1906.)

(iii) Daharavidyāprakāśikā. Ptd. Balamanorama Series 5, 1915. At the end of the work, the author says that he wrote it at the instance of Tryambakamakhin, who may be Tryambakarāya Makhin, and some others.

One Bālakṛṣna Guru or Bhagavatpāda is mentioned by both Rāmabhadra Dīkṣita in his Jānakīpariṇaya and Mahādeva in his Adbhutadarpaṇa; some other writers of this time and place refer to Kṛṣṇānanda Sarasvatī;

1. See Introduction to Vol. I of the T. S. S. edn. of this work.

both are identical, and from the references, it is clear that he was resident at Śāhajirājapuram or that frequent and intimate contact with him was possible for these writers. Besides Bhāskara Dīksita (donee No 2 below) who was his pupil and commentator, Viśvanātha Śāstrin, the eldest brother of Periappā Kavi specialised in the exposition of Krsnānanda's works. Of this Sannyāsin's works we have:—

(1) The Siddhāntasiddhāñjana, edited in the Trivandrum Sanskrit Series in four parts, Nos. 47, 48, 58, 61.

(2) The Śivatattvaratnakalikā with commentary, Āmodarañjanī, Tanjore 8198.

(3) The Anusthānapaddhati, Tanjore 11816; on had this an Ayyādhvarin commented.

A work called Purusārtharatnākara is found cited in his name in Bodhendra's Nāmāmrtarasāyana:

"यन्नाम सकृच्छ्रवणात्पुल्कसोऽपि विमुच्यते संसारात्' इति सिद्धान्तसिद्धाञ्जनकर्तृभिः श्रीबालकृष्णानन्दचरणैः पुरुषार्थरत्नाकरे नामतरङ्गे दर्शितश्रुतौ तु सकृन्नामश्रवणस्य मुक्तिहेतुत्वं कण्ठरवेणोक्तमिति"

p 31, Tanjore edn. 1926.

This Purusārtharatnākara appears to be identical with the work of the same name found in ms. in both the Madras and Adyar libraries, where however it is clearly stated that it was written not by Krsnānanda himself, but by his pupil Ranganātha Sūri. Ranganātha Sūri is very informative regarding himself as well as his guru. The colophon runs:

इति श्रीमत् * * कृष्णानन्दसरस्वती**शिष्यश्रीमदात्रेयगोत्रकुरुविशेरि-कुलमणिदीपरङ्गनाथविरचिते पुरुषार्थरत्नाकरे मुक्तगतिविवेको नाम पञ्चदशस्सर्गः ।

Madras D. 5774.

Ranganātha Sūri extols Krsnānanda in several verses both at the beginning and end of the work; in the third

introductory verse he mentions that the parents of Kṛṣṇānanda were Viśvanātha and Ambāryā, that he renounced life and had his instruction, initiation etc. from the two gurus Rāmabhadrasamyamin and Vāsudevasamyamin. Of himself, Ranganātha says that he was a pupil of Krsnānanda, that he was of Ātreyagotra, that he belonged to the family called Kuraviśeri, and that he was residing in the village of Colakanallūr, sanctified by a shrine to Vāmanāvatāra, on the banks of the Cauvery in the proximity of Śrīraṅgam. Thus Raṅganātha is a kinsman of donees Nos. 1 and 2 of Śāhajirājapuram, who belonged to the same Kuruviśeri or Pallakaceri village and family, Vāsudeva Dīksita and Bhāskara Dīksita, the latter being the commentator on Kṛsnānanda Sarasvatī's Siddhāntasiddhāñjana.

The Nāmataraṅga of the Purusārtharatnākara referred to by Bodhendra appears to be the eighth chapter of the work (Madras D. 5774). Six manuscripts of the Purusārtharatnākara in Oppert's Lists of Mss in South India are noted without the author's name. The close relation between Guru and Śisya has been responsible for the work being current as the work of the one or the other, a parallel case being that of the Advaitarasamañjarī of Nallā Dīksita of which we have some mss. mentioning the Guru Sadāśiva Brahmendra as the author.

It is interesting to note in this connection that Kṛṣṇānanda had another pupil named Vātsya Subrahmanya, who is similarly known as the real author of the commentary Āmodarañjanī on the Śivatattvaratnakalikā and the Pañcaratnavyākhyā, both of which are ascribed to the Guru; mss. of both these works in the Adyar Library mention the pupil as the author.

Kṛṣṇānanda wrote also a number of minor works, hymns or short presentations of Vedantic teachings.

(4) Anubhavatrimśacchlokī.[1]

(5) Manassambodhana. Text ptd. in J. of the Sar. Mahal Lib. III. ii-iii. pp. 11-13.

(6) Praśamāmṛta.[1]

(7) Dakṣināmūrti-mantrārnava-muktāvali. Tanjore 17142-4.

(8) Bhaktivivardhanastava. Tanjore 23244.

(9) Mṛtyuñjayāṣṭaka. Tanjore 22569-78

(10) Mīnākṣīstotra. Tanjore 20214.

(11) Upadeśadaśaka.[1]

(12) Saparyāparyāya.[1]

The commentator on the Pañcaratna (Vedo nityam etc.) in the Madras Ms. R. 1613 is also mentioned as Kṛṣnānanda, but as pointed out above on the basis of the Adyar Ms., its real author is his pupil Vātsya Subrahmaṇya.[2]

Rāmānanda, co-pupil of Kṛṣnānanda under Rāmabhadra Bhagavatpāda and the author of a copy of Kṛṣnānanda's Siddhāñjana in 1670, wrote the Siddhāntacandrikā, a brief resume of Advaita, (Tanjore 7694; text ptd. in J. of the Sar. Mah. Lib. I. i.) This text had already been published in the Grantharatnamālā Series with the gloss of Rāmānanda's pupil Gaṅgādharendra Sarasvatī, the author of Svārājyasiddhi etc. The author of

---

1. See P. V. Varadaraja Sarma, J. of the Sar. Mahal Lib. I. ii. pp. 24-5.

2. Adyar XIX. A 4/2.

श्रीकृष्णानन्दयोगीन्द्रचरणाम्बुजसेविना ।

पञ्चरत्नप्रकाशोऽयं सुब्रह्मण्येन तन्यते ॥

इति श्रीपरमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीकृष्णानन्दभगवत्पादकरुणालेशविद्यावैशद्येन श्रीवत्सवंशमुक्ता......सुब्रह्मण्येन...... ।

the Tattvamasyakhandārthanirūpana, Madras R. 2921 (a) seems to be identical with this Rāmānanda.

Sadāśiva Brahmendra, pupil of Paramaśivendra, has already been mentioned as having sent his blessings to Serfoji with a copy of his Ātmavidyāvilāsa. He is the Guru of Nallādhvarin, as already mentioned. Like Serfoji of Tanjore, Vijaya Raghunātha Rāya Tondamān of Pudukottai (1730-69) was the recipient of the Saint's blessings, and it was at the instance of the Saint that the Pudukottai King took as his preceptor Mahābhāṣyam Gopālakrṣna Śāstrin, a disciple of Rāmabhadra Dikṣita. The life and works of Śadāśiva Brahmendra are well known. I shall content myself here by drawing attention to one of his works which has hitherto not been properly identified and adequately known In Tanjore 7614-18 we have a work of his noted as Paramahaṃsacaryā; these manuscripts have to be taken together with Tanjore 9960-2 noted as Bhāgavatasaṃgraha by Paramaś vendra-śisya. In Tanjore 10210 we have his Sūtasaṃhitā-sārasaṃgraha, which has been published with Tamil translation. The exact contents and the real nature of these mss. have not been properly set forth. These are really parts of a long compilation of Sadāśiva Brahmendra of all passages bearing on advaita found in all the Purānas and Upapurānas and I am endeavouring to work up this material in proper form with a view to bring out this interesting work of the celebrated Sannyāsin writer.

Bodhendra has also to be mentioned here; he was a co-worker of our author Śrīdhara Venkateśa in the popularisation of the cult of devotion to God's Name. He wrote on this subject no less than three works: Nāmāmrtarasāyana (Ms. Adyar. Ptd. Tanjore), Nāmāmrtarasodaya (Madras R. 42) and Nāmāmrtasūryodaya (Mysore Ori. Lib. Cat. I. p. 562). In his Nāmāmṛtarasāyana he

has quoted a Bhagavannāmāmṛtārṇava [1] which appears to be his fourth work on this subject. One of the fundamentals of the cult of the worship of God's Name is that the devotee should not make a distinction between one form of divinity and another, Hari and Hara for instance; to bring out the importance of this essential doctrine, he wrote the Hariharabhedadhikkāra (Adyar Ms. Cat II. p. 151 b) and the Hariharādvaitabhūṣana in Kārikās and Vṛtti (Madras R. 35 (a) and (b).

Among other Sannyāsins of this period, we had the Gurus of Kṛṣṇānanda and Rāmānanda, Rāmabhadra, Vāsudeva and others Raṅganātha mentions at the end of the Puruṣārtharatnākara, Pūrṇānanda, Puruṣottama Yogin, Śivarāma Sarasvatī, Gopāla Yogin and Svayamprakāśa. Pūrṇānanda may be Sāmavedi Veṅkaṭeśvara Śāstrin's father, Svayamprakāśa, the commentator on the Paribhāṣārthasaṃgraha of Rāmabhadra Dīkṣita's nephew (Madras D. 1478, Tanjore 5723), but it is impossible to pursue here any further this category of authors and their works.

As patronage and the conditions in the literary field had, in this period, been favourable generally to Advaita, we should take note here of one Dvaita-Sannyāsin who attracted attention by his literary gifts. Sumatīndra, whose panegyric on Śāhaji, Jayaghoṣaṇā (Tanjore 4237-8), has been mentioned above, is a Mādhva Pontiff

---

1. P. 24:—इत्यर्थ सम्यग्विस्तरेणोपपादितो भगवन्नामामृतार्णवाख्य-ग्रन्थे ; ग्रन्थविस्तरभियात्र न विस्तरेण दर्शित· ।

P. 30.—अस्या श्रुतेरर्थो विस्तरेण दर्शितो नामामृतार्णवे ।

P. 32: —अस्य वचनस्यार्थो नामामृतार्णवे विस्तरेण दर्शितः ।

P 33 —अत्र भाष्ये दर्शितवचनानामर्थः सर्वोऽपि सम्यग्दर्शितो भगवन्नामामृतार्णवे ।

There is another reference on p. 38 also Poornachandrodayam Press, Tanjore, 1926.

of the Rāghavendra Mutt who flourished in the end of the 17th and beginning of the 18th centuries, and had been honoured in places other than Tanjore too in the Tamil country. He wrote a number of works pertaining to his school of philosophy; in Sāhitya, besides the Jayaghosanā, he wrote a commentary called Madhudhārā on Sudhīndra's Alankāramañjarī (Tanjore 5129-5130) and a commentary on the Usāharana Kāvya (Tanjore 3745-6). Of the Rāmadandaka of this Sannyāsin, there are two mss. in the India Office, nos. 7136, 7137; in the latter which has a commentary also, one Muddu Venkatakrsna is mentioned as the author of the Dandaka.

Gaṅgādhara Vājapeyin to whom, even as to his pupil Bhāskararāya, a separate village was gifted, was a senior contemporary. Tiruvālangādu, the village on the Cauvery given to Gaṅgādhara, was a colony of the older northern Tiruvālaṅgādu near Arkonam to which parts our author and his ancestors belonged. His grandfather's brother sat at the feet of the great Appayya Dīksita; he was of the Vādhūla gotra, son of Devasimhasumati, and pupil of Viśvarūpendra. That King Śāhaji requested him through his minister Tryambakarāya to write the Rasikarañjanī on the Kuvalayānanda of Appayya Dīksita has already been stated. Another work that he similarly wrote at Śāhaji's instance is the Avaidikadarśanasamgraha (Tanjore 8244. Ptd. Vani Vilas Press, 1911) to which also reference has been made above. About the real nature of his Bhosalavamśāvali also, I have spoken. The other work of his that we know of is the Vaiśesika work Kānādasiddhāntacandrikā, published in the Trivandrum Series. (No. 25). He himself added to this text a commentary called Prasāda (Madras D. 4332, 16096 and Adyar).

Bhāskararāya, (Bhāsurānandanātha by his Dīksāname), the famous Śākta writer, was a student under

Gangādhara Vājapeyin, and after a life of travel, he permanently settled down on the northern banks of the Cauvery King Śāhaji gave him a separate village, named after himself as Bhāskararāyapuram, on the opposite side of Tiruvālangādu, Gangādhara Vājapeyin's village, to enable him to remain near his Guru. He finally passed away at Madhyārjuna or Tiruvidaimarudūr. He was a Mahārāstra, of Viśvāmitra Gotra, and son of Gambhīrarāya Bhāratī and Konamāmbā. Though his chief works were on his special subject of Devī-worship, he was really as versatile as prolific, his contributions comprehending Vedānta, Mīmāmsā and Nyāya among the Śāstras, poetry, grammar and prosody, Dharma, Mantra, Veda and hymnology. For a full account of this author and his works a reference may be made to the Introduction of the late scholar R. Krishnaswami Sastrigal of Tanjore to the Adyar Library edition of the Varivasyārahasya of Bhāskararāya, as also to the biography of the author, Bhāskaravilāsa, written by Bhāskararāya's pupil, Jagannātha of Tanjore[1] (Umānandanātha), and printed in the N. S. Press edition of the Lalitāsahasranāma with the Bhāsya of Bhāskararāya. The eulogy of eight verses on Śāhaji composed by Bhāskararāya has already been referred to. It is interesting to note that the manuscripts of his family are included in the collections of the Sarasvati Mahal.

The central event of this active interest that Sāhaji took in the promotion of learning was his gift in A.D. 1693 of the Agrahāra of Tiruviśanallūr, renamed after himself as Śahajirājapuram, to a group of 45 scholars as 'Sarvamānya', tax-free settlements, allotting to each as many portions as the śāstras he had mastered. The scholars were drawn from different localities; Kaṇḍaramānikkam in Nannilam Taluq and a village already famous

1. On him and his works, see below.

as a centre of learning, contributing in the most leading scholars; Venkaṭakṛṣṇa was drawn from South Arcot; some Telugu and a few Kannaḍa families too were invited[1] References to all these details are to be found in the prefatory verses in the works of Rāmabhadra and other authors of this time. Bhūminātha alias Nallā Dīksita, a kinsman of Rāmabhadra Dīksita gives a glowing description of this colony of learning, Śahajirājapura, in his account of Śāhaji called Dharmavijaya-campū.[2] Bhūminātha's description of the village as a treasure-house of letters and the native place of religion and philosophy is no mere poetic flourish.

For easy reference I reproduce below the names of the 45 scholars who were recipients of portions of the gift-village Tiruviśanallūr renamed Śahajirājapuram, as given by Kuppuswami Sastri in his Sanskrit introduction to the Patañjalicarita. The 18th scholar's name is missing and the 46th portion was set apart for the school and the 47th for the two temples of Śiva and Visnu.

Of these 45, seven were masters of four Śāstras and consequently got four shares each; they are Vāsudeva Dīksita (1st), Bhāskara Dīksita (2nd), Tippā Dīksita (3rd), Īśvara Śāstrin (4th), Prativasanta Vaidyanātha Dīksita (5th), Rāmabhadra Dīksita (7th), and Trivedi Bhaṭṭācārya (14th). Three well-known poets received

1. Ḍhunḍhi who lived at Svāmimalai, and Bhāskara-rāya, the donee of a separate village of his own name, were Mahārāstras. In his Dharmavijaya campū, Bhūminātha refers to this diligent gathering by the King of scholars from different parts of the country स्वयमुचितज्ञशेखरेण नानादिगन्तरतः क्रमेण सप्रयत्नमुपानीतैः * * विद्वन्मणिभिः * *

2. For the extract of this and other passages on the village, see Ind. Ant., 1904, pp. 132-4.

three shares each, - Periappākavi (Vainateya) (15th), Vedakavīśvara (11th), and Mahādeva Kavi (12th)

The others who received one share each by virtue of the single branch of knowledge mastered by them are:

6. Kacchapeśvara Dīksita
8. Vīrarāghava Dīksita
9. Ayyavāru Dīksita
10. Kuppā Dīksita
13. Kondāvadhānin
16. Nārāyana Dīksita
17. Appā Dīksita
19. Nārāyana Śāstrin
20. Pañcaratnam Anantanārāyana Śāstrin
21. Venkateśvara Vājapeyayājin.
22. Mahādeva Vājapeyayājin
23. Rājavallabha Śāstrin
24. Śrī Venkateśa Śāstrin
25. Dvivedi Nārāyanāvadhānin
26. Venkaṭakṛṣna Dīksita
27. Nārāyana Śāstrin
28. Māttūr Nārāyana Dīksita
29. Venkatakrsnāvadhānin
30. Kuppā Pandita
31. Viśvapati Śāstrin
32. Ganapati Somayājin
33. Mārgasahāya Dīksita
34. Madhurarāma Śāstrin
35. Narasimha Śāstrin
36. Venkatādri Dīksita
37. Ranganātha Śāstrin
38. Rāmajosī
39. Sāmavedi Venkateśvara Śāstrin
40. Śrīnivāsa Śāstrin
41. Śattanātha Kavi
42. Venkateśvara Kavi
43. Laksmana Śāstrin
44. Vijayarāghava Dīksita
45. Ādinārāyana Śrautin

1. *Vāsudeva Dīksita.* He may be the Vāsudevādhvarin of Pallakaceri village mentioned as his guru by Venkatakṛsna Dīksita, the 26th donee below, in the prologue to his Kuśalavavijayanātaka (Ind. Ant. 1904, p. 181). It is from this same village Pallakaceri (in South Arcot) that Bhāskara Dīksita, the next donee hailed, and the contiguous mention of these two is not without its significance.

2. *Bhāskara Dīkṣita.* He is the author of the commentary Ratnatūlikā on the Siddhāntasiddhāñjana

of Kṛṣṇānanda Sarasvatī. Madras R. 2279. He mentions his guru as Vijayarāghava Śāstrin who is likely to be the same as the 44th donee of the same village. His parents were Venkatapatiyajvan and Nāccāmmā, Gotra Hārīta, and previous native place Pallakaceri or Kuravasseri.[1] Bhāskara was a Sarvatomukhayājin.

3. *Tippā Dīkṣita* 10. *Kuppā Paṇḍita*.

The former is the father of Cokkanātha, the author of the play Kāntimatīparinaya, and belonged to a Telugu family. The latter is the first son of Tippā Dīkṣita, Kuppādhvarin, mentioned in the Kāntimatīparinaya.

4. *Īśvara Śāstrin.* He is the ancestor of the Vīrarāghava who commented on Śrīdhara Venkateśa's Ākhyāṣaṣṭi and wrote two hymns on Śiva and Pārvatī and two plays.

5. *Vaidyanātha Dīkṣita, Prativasanta* His title shows that he was a regular performer of sacrifices. Nothing more is known of him.

6. *Kacchapeśvara Dīkṣita* Nothing is known of him.

7. *Rāmabhadra Dīkṣita* (Ṛgvedin, Kaundinyagotra) is the most celebrated of the poets and scholars of this group[2] He was of the family of Caturvedādhvarin, the grandson of Nallā Dīkṣita, the son of Yajñarāma Dīkṣita, a pupil and son-in-law of the grammarian Cokkanātha Makhin; he hailed originally from Kandaramāṇikkam village in the same district He was a great devotee of Rāma on whom he composed a number of hymns, and

---

1. For another distinguished member of this family, Raṅganātha, see above under Kṛṣṇānanda Sarasvatī.

2. For detailed information, extracts etc. regarding this author, see the writings of Kuppuswami Sastri already referred to.

the story of whose marriage he dramatised. His attainments received the appreciation of the poet Nīlakantha Dīksita, the Jyautisika Konda, and the Sannyāsin Bālakrsna Bhagavatpāda or Krsnānanda Sarasvatī. The fact that Madura is mentioned as the venue of the enactment of his Śrngāratilakabhāna and that he mentions Nīlakantha Dīksita as his guru would suggest a sojourn at Madura for Rāmabhadra.

Members of his family and a number of his pupils were well-known writers of the period. His works are :-

i. Rāmakarnarasāyanastava in three sections. Hymn on Rāma.

ii. Varnamālāstava ,,
iii Rāmaprasādastava ,,
iv. Ramāstaprāsastava ,,
v. Viśvagarbhastava ,,
vi Rāmacitrastava (with yamaka) ,,
vii. Rāmacāpastava ,,
viii. Rāmabānastava, written at the instance of Nīlakantha Dīksita. ,,
ix. Ācāryastavarājabhūsana. An appreciation of the Ācāryastavarāja, an eulogy by Brahmānanda, a co-pupil of Rāmabhadra Dīksita on Krsnānanda Sarasvatī.

The above nine hymns are published in a single collection entitled 'Stavamanimālā' in the Sarasvati Vilāsa Series (No. 6), Tanjore, 1932. Some of these hymns have also appeared in the Kāvyamālā Gucchakas (4, X; 7 and 8, XII; 2, XIII; 5, XIV).

x Jānakīparinayanātaka, printed in Grantha and Devanagari in South India.

xi. Śṛṅgāratilaka Bhāna, printed Kāvyamālā 44. Written for his beloved pupil Raghunātha (verse 7); mentions Madura as the venue of the enactment.

xii. Patañjalicarita Kāvya Ptd. Kāvyamālā 51.

xiii. Rāmāyaṇasangrahastotra, an unpublished hymn of his, found in a defective manuscript in the Adyar Library (Cat. I, p. 193 b. 30 A. 7.)

xiv Rāmatūnīrastava of his is not yet traced.

xv. Paribhāṣāvṛttivyākhyāna, grammar, Tanjore Ms. 5720. Has an informing introduction mentioning particulars about himself, his village, the king and the ministers.

xvi. Unādimanidīpikā, grammar, Tanjore 5675 Written at Śāhaji's instance.

xvii. Saddarśana siddhānta samgraha, Tanjore 7631. Compiled jointly with six others, at the instance of Śāhaji. It is clear that the philosophy of grammar in this compilation is the work of Rāmabhadra Dīksita.

xviii. Śabdabhedanirūpana, alamkāra, Tanjore 5301. This is a work not noticed in Kuppuswami Sastri's contribution or in the Introduction to the Stavamanimālā.

His contemporaries and pupils paid him the most glorious tributes, and suffice it here to draw attention to one of them: Bhagavantarāya, the minister's youngest brother, called him in his play Rāghavābhyudaya, 'Pratyagra-Patañjali, and 'Dvitīya-Prācetasa'.

8. *Vīrarāghava Dīkṣita*. The Vīrarāghava Śāstrin of Tiruviśanallūr who wrote a gloss on ths Ākhyāsasti of Śrīdhara Venkateśa, and two plays and two hymns, has been mistakenly mentioned by previous writers among contemporaries of Śāhaji, he is a writer of the last century.[1]

9. *Ayyavāru Dīkṣita*. He is to be identified with a member of the Karnāta family of the village, descended from the Tanjore Nayak Minister Govinda Dīksita; see p 20, Introduction to Bhātta-cintāmani; to him was related Vāñcheśvara Yajvan who did not write his famous satire Mahisaśataka till Tulaja's time and the passing away of noble patrons like Ānandarāya

11. *Vedakaviśvara*. The author of the two allegorical plays Jīvānanda and Vidyāpariṇaya ascribed to Ānandarāyamakhin. Periappā Kavi mentions him in the prologue to his Śṛngāramañjarī-Śāhajīya as one of the more celebrated poets of the time

12. *Mahādeva Kavi*. He wrote the play Adbhutadarpaṇa (Printed Kāvyamālā 55) while he was but a boy; he belonged to the Kaundinya gotra and was blessed by the Sannyāsin Bālakṛsna Bhagavatpāda (verse 3 in postscript)[2].

13. *Koṇḍāvadhānin*. Is he the Kondajyautisika mentioned by Rāmabhadra Dīksita in the prologue to his Jānakīparinaya ?

14 *Trivedi Bhaṭṭācārya*. Nothing is known of him.

---

1. See Ākhyā Ṣasti with commentary, Kāmakoṭigranthāvalī.
2 Of a Śukasandeśa of this poet mentioned by Kuppuswami Sastri, I am not able to trace any further information.

15. *Periappā Kavi.* Author of the play Śṛṅgāramañjarī-Śāhajīya already referred to, Madras Ms. R. 1843, 5605. The venue of the enactment of the play is mentioned as Pañcanada (Tiruvaiyyāru); his mother was Lakṣmī and father Annā Śāstrin *alias* Patañjali Śāstrin, grandfather Kṛṣṇa and great grandfather Īśvara. His father's brother was Vainateya.[1] (Tārkṣya Nārāyaṇa) who commented on the last portion of the Nyāya work Tattvacintāmaṇi Prakāśa of Rucidatta (Tanjore 6227). His eldest brother was Viśvanātha Dīkṣita, best exponent of the Advaita works, Siddhāntasiddhāñjana etc., of Kṛṣṇānanda Sarasvatī; his next elder brother was a Vainateya; Kṛṣṇānanda Sarasvatī was one of his gurus; the author was a great favourite of Śāhaji (parama-prema-bhājana), and his gifts were praised by Gaṅgādharamakhin, Rāmabhadramakhin, Bhūmināthā, *Śrīdhara Veṅkaṭeśa*, Veda kavi, Śrīnivāsakavi, Rājagopāla Kavi, Nārāyaṇa Śāstrin and Venkaṭakṛṣṇa Dīkṣita.[2] Kṛṣṇānanda hailed him as Kavi-tārkikasārvabhauma.

Periappā Śāstrin is also one of the seven authors asked by Śāhaji to write the Ṣaddarśanasiddhāntasaṃgraha (Tanjore 7631).

16. *Nārāyaṇa Dīkṣita,* 19. *Nārāyaṇa Śāstrin,*
27. *Nārāyaṇa Śāstrin.* 28. *Nārāyaṇa Dīkṣita.*

One of these Nārāyaṇas is the author of the Śabdabhedanirūpaṇa, alaṃkāra, Tanjore 5303, 5323, 5324, written at Śāhaji's instance. The author pays obeisance to Rāmabhadra Dīkṣita.

1. For a Vainateya who was either the author or the owner of the Ms. of the Pratihārasūtra bhāsya, see Tanjore 2045.

2. See also my New Catalogus Catalogorum, I, pp. 76 and 202 b-203 a.

17. *Appā Dīkṣita.* Kuppuswami Sastri's identification of this donee with Appādhvarin of Killiyūr (Māyavaram) is incorrect Some Appāśāstrins of this time are known with whom identification may be suggested : Tanjore 6638, 6639, Oppert II. 9548 (author known also probably as Aṇṇā Śāstrin ?), Appā Śāstrin, author of certain Vāda-tracts in Nyāya. Tanjore 5860, Śabdaratnāvali of an Appā Sūri, pupil of Vaidyanātha Śāstrin.

20. *Pañcaratnam Anantanārāyaṇa Śāstrin*: See my New Catalogus Catalogorum I, pp. 131 b-132 a He was the son of Mrtyuñjaya and Bṛhadambā and grandson of Kṛṣṇa Dīkṣita. He was patronised more by Sarfoji I; his works are :

i. Ānandavallīstotra (Tanjore 19466) on the Goddess at the Śiva Temple on the Vennār bank north of the town of Tanjore; our poem Śāhendravilāsa has also a hymn on this Goddess, Canto IV, verses 25-31.

ii. Gītaśaṅkara. An imitation of the Gītagovinda. Tanjore 10951.

iii. Rāghavacarita, a Kāvya ascribed to Serfoji, Tanjore 3723. Ptd. J. of the Sar. Mahal Lib I. iii. ff Some colophons mention Pañcaratnakavi as the author. The introductory verses speak of the Tanjore Maratha dynasty and the colophon contains praise of Śāhaji also.

iv. Śarabhojicarita. Burnell's Tanjore Cat. p. 162 b.

21. *Veṅkaṭeśvara Vājapeyayājin.* Nothing is known of him.

22. *Mahādeva Vājapeyayājin.* He was the priest (Adhvaryu) who officiated at Tryambakarāya's

sacrifice at Svāmimalai, and is the father of the more widely known Vāsudeva Dīksita, author of the Bālamanoramā on the Siddhāntakaumudī, the Adhvaramīmāṃsākutūhalavṛtti, Mahāgnisarvasva (Tanjore 2064), the Bodhāyana Darśapūrnamāsa Prayogaratna (Tanjore 2620) and other works in Śrauta.[1] Mahādeva wrote the Bodhāyanaśrautasūtravyākhyā, Subodhinī or Candrikā, Tanjore 2060 at the instance of minister Tryambakarāya; he was of the Śrīvatsa gotra and son of Viśveśvarādhvarin; he had a younger brother Nārāyana;[2] his wife was Annapūrnā, first son Viśvapati and second son Vāsudeva Dīksita already noted; two other sons of his were Rāmacandrādhvarin and Śrinivāsādhvarin (see Tanjore 2635, Bāla Dīkṣita's Kārikāsandhīkṛta-Bodh. Śr. Prayogavivṛti).

23. *Rājavallabha Śāstrin.* Nothing is known of him.

24. *Śrī Veṅkaṭeśvara Śāstrin.* This may be the author of our present poem Śāhendravilāsa, Śrīdhara Venkteśa Ayyāvāl, but there is no evidence to show that our author was one of *these primary* donees of the village.

25. *Dvivedi Nārāyaṇāvadhānin.* Nothing is known of him.

26. *Veṅkaṭakṛṣṇa Dīkṣita.* He is the author of:—

i. Nateśavijaya, Madras, D. 11539. Ptd. Vani Vilas

---

1. Though Vāsudeva mentions Śāhaji among his patrons, his literary career seems to have been in Tulaja I's time.

2 This Nārāyana has been taken by Kuppuswami Sastri as the author of the Śabdabhūsana and Bhāttanayodyota; a third work not mentioned by him is the Śabdamañjarī; but this Nārāyana, described as a resident of Govindapura, seems to be different See Tanjore 5479. 5858. 6968.

Press· Written while he was yet at Chidambaram before he was brought to Śahajirājapuram·

ii Uttara Campū. Madras. D· 12222-3, R. 4029 (c), 4147 a. Mentions Śāhaji·

iii. Rāmacandrodaya, mentioned by himself in his Kuśalavavijayanātaka·

iv. Kuśalavavijayanātaka (Ind. Ant. 1904, p. 181).

As the Nateśavijaya shows, he was previously at Chidambaram, under the patronage of a Maratha Governor of Śivāji. He was the third son of Venkatādri Mahopādhyāya of Vādhūla Gotra, and Mangāmbikā. He studied the Śāstras under Palakaceri Vāsudevādhvarin, and Vedānta under the revered Paramaśivendra Sarasvatī himself. After enjoying the patronage of several courts, Seringapatam, Tiruchirāpalli and Cenji, he was received by Śāhaji and settled at Sahajirājapuram where he composed the Uttaracampū and Kuśalavavijayanātaka·

The Venkatakrsna who wrote the Śabdabhedanirūpana at Śāhaji's behest (Tanjore 5302, 5325) is in all likelihood this same writer

29. *Venkatakrsnāvadhānin*· Nothing is known of him.

31· *Viśvapati Śāstrin.* As noted above, this was the first son of Mahādeva Vājapeyayājin, the 22nd donee, It is not known whether Viśvapati wrote any work, but his grandson (son of Subrahmanya), Yajñeśvara *alias* Bāla Dīksita is known as an author on Śrauta. See Tanjore 2063, 2067—Bodhāyanaśrautasūtravyākhyā and 2635-Kārikāsandhikrta-Bodh· Śr. Prayogavivrti, in which his whole family is described and mentioned as belonging to Śahajirājapuram.

32. *Gaṇapati Somayājin.*

33. *Mārgasahāya Dīkṣita.*

34. *Madhurarāma Śāstrin.*

Nothing is known of these three.

35. *Narasimha Dīkṣita.* May be the author of the Alamkara work Gunaratnākara in praise of Serfoji Tanjore 5207-5210.

36. *Veṅkaṭādri Dīkṣita.* Nothing is known of him. It is not likely that he is the father of the 26th donee Venkatakṛsna Dīksita.

37. *Raṅganātha Śāstrin.* He may be the Ranganātha who wrote the Purusārtharatnākara, pupil of Krsnānanda and kinsman of donees 1 and 2. See above pp. 36, 32.

38. *Rāmajosī.*

Nothing is known of him

39. *Sāmavedi Venkateśvara Śāstrin.* This is one of the prolific writers on Sāmaveda, a list of whose writings is given by himself in his Upagranthabhāsya (Ind. Ant. 1904, p. 191. Ms. in Adyar Library). He was the son of Śrīnivāsa alias Appā Śāstrin (Ikkiri) who later became Pūrnānandayati, and who in civil life wrote the Prāyaścittadīpikā and the Upagranthadīpa (ib. p. 127). The author belonged to the village Kandaramānikkam, the family called Prayāga and the Kauśika Gotra. [1]

40. *Śrīnivāsa Śāstrin.* A number of Śrīnivāsas are known in this time; and it is very difficult to fix the identity of the donee of this name. For eg. there is Śrīnivāsa (Appā Śāstrin) father of the previous donee,

1. Another member of this Prayāga family of Kaṇdaramāṇikkam was Aṇṇā Śāstrin, son of Rāma, of Peralam, author of Tantradarpana. See Hultzsch 1064 and Madras R. 3879 (b), New Cat. Cat. I. p 76 a.

and then Rāmabhadra Dīksita's pupil Śrīnivāsa Dīksita who wrote the Svarasiddhāntacandrikā (Tanjore 5921. Ptd. Annamalai University, 1936)

41. *Śaṭṭanātha Kavi.* Nothing is known of him.

42. *Veṅkaṭeśvara Kavi.* This is one of the dearest pupils (āpta-śiṣya) of Rāmabhadra Dīksita. He was of the same gotra as his guru, and son of Dakṣiṇāmūrti. He wrote:—

i. A commentary on the Patañjalicarita of his guru, Tanjore 3827;

ii. The Uṇādinighaṇṭu, Tanjore 4732; and,

iii. The Prahasana, Tanjore 4633, Madras R. 821 (g). Ptd. in Grantha script The lapses into vulgarity here on the part of this author are regrettable.

43. *Lakṣmaṇa Śāstrin* He should be the Lakṣmana, son of Viśveśvara Śāstrin, and author of the Śāharāja-sabhāsarovarninī, Tanjore 4235, noticed above

44. *Vijayarāghava Dīkṣita.* He may be the guru of Bhāskara Dīksita, the second donee noticed above, referred to in the latter's Ratnatūlikā on the Siddhāntasid-dhāñjana.

45. *Ādinārāyaṇa Śrautin.* Nothing is known of him.

Of the writers whose names are not found in the list of donees of Śahajirājapuram, we may first consider those associated with the name of Rāmabhadra Dīksita, by blood relation, by pupilage or otherwise.

Cokkanātha Makhin was the father-in-law and the teacher of Rāmabhadra Makhin in grammar. He was of the Kauśika gotra; his mother was Ganapati, and father Nārāyaṇa Dvādaśāhayājin revered as 'Sañcāribhāṣya', i.e. a walking Mahābhāṣya. He lived in a village near Tiru-

vārur, and was a devotee of the deity there, Tyāgarāja, whom the Tanjore Maratha Rajas and Śāhaji especially worshipped ardently. He was closely associated with Venkateśvara Dīksita, second son of Minister Govinda Dīksita, and Nīlakantha Dīksita of Appayya Dīksita's family (Hultzsch, 1063 extracts); it is at the instance of these two that he wrote his grammatical work Bhāsyaratnāvalī (Hultzsch 1063) and dedicated it to God Tyāgarāja. In 430 Anustubhs he compiled a compendium of roots called the Dhāturatnāvali (Tanjore 5697-99). A third work of his in grammar is the Śabdakaumudī (Tanjore 5855), on which his son Dvādaśāhayājin Bāla Patañjali wrote the gloss Śābdikaraksā (Tanjore 5856-7) From the extracts given in the Madras Catalogues (R. 4491), we might add here a detail not noted so far, viz, that one of the teachers of Cokkanātha Makhin, evidently in Grammar, was, according to the information given by his son in his Śabdakaumudīvyākhyā, Nallaperumāl Dīksita. It has been pointed out that Cokkanātha had a brother named Ganapati who is mentioned by Bāla Patañjali Dvādaśāhayājin, and the Ganapati saluted by Cokkanātha, and taken hitherto as his mother may refer to this brother [1].

Another pupil of Cokkanātha Makhin was Sadāśiva Dīksita, a Śivātivādin, author of the Gītasundara, a musical poem on the sports of Śiva at Madura, on the model of the Gītagovinda (Ptd. Vani Vilas Press); but Sadāśiva did not write his composition until Tulaja's time.

Of other relatives of Rāmabhadra Dīksita, the following are known :

---

1. K. V. Sarma, XIIIth Ori. Conf. Proc., pp 165-6.

1. Nallā Dīkṣita *alias* Bhūminātha Kavi who was also a beloved disciple of Rāmabhadra. प्रियशिष्यस्य तदीयवंशजन्मनः। He wrote the Dharmavijayacampū mentioned above among works on the life and doings of Śāhaji.

2 Veṅkaṭeśvara Kavi already noticed as his 'Āpta-śiṣya' and author of a commentary on his Patañjali-carita, and of the Uṇādinighaṇṭu. As he is a Kauṇḍinya, he might have been a kinsman of Rāmabhadra.

3. Vaidyanātha, the sister's son of Rāmabhadra. He wrote the Paribhāṣā-(artha)-saṃgraha, (Tanjore 5722, Madras D. 1474) and a commentary on Cokkanātha Makhin's Śabdakaumudī (Ms. Adyar 20.1.1.). He was the son of Ratnagiri Dīkṣita and is thus identical with the person mentioned by Nallākavi as having urged him to write the Śṛṅgārasarvasva bhāṇa. Nallākavi pays him high compliment in this play. (verse 10, Prologue).

A grandson of Rāmabhadra Dīkṣita by his daughter Lakṣmī was Aśvattha of Śrivatsagotra, son of Annā Dīkṣita; he was a logician and commentator on Gadādhara's work (New Cat. Cat. I. p. 322 a).

The name Nallā repeats frequently among Rāmabhadra Dīkṣita's relatives, agnates and otherwise, and considering other data like the nativity of Kandaramāṇikkam, we may suppose that the well-known poet Nallā of this time who wrote the Śṛṅgārasarvasva bhāṇa etc. might also have been a relation of Rāmabhadra.

Of other pupils of Rāmabhadra, Śrīnivāsa Dīkṣita, author of Svarasiddhāntacandrikā has been mentioned previously; he was of the Saṅkṛti gotra and son of Kṛṣṇa and Anantāmbā.

Nārāyana, one of the three including Rāmabhadra to write a Śabdabhedanirūpana on Śāhaji's orders, (Tanjore 5303, 5323-4) appears to be a pupil of Rāmabhadra.

Gopālakṛṣṇa Śāstrin, who went over to the King of Pudukoṭṭai at the instance of Śri Sadāśiva Brahmendra, and wrote there his Śābdikacintāmani (Madras R. 143) was also a pupil of Rāmabhadra Dīksita.

Another pupil of Rāmabhadra was Nārāyana, son of Rangaśāyi Dīksita of Śresthakula, who studied also under Tippādhvarin. This Nārāyana wrote a play on the marriage of King Śāhaji and Līlāvatī called the Adbhuta-pañjara. See New..Cat. Cat. I. pp. 90, 363. The plot is built as in the Ratnāvalī and Mālavikāgnimitra; reference is made to a prophecy that Śāhaji would have an issue if he married Līlāvatī; a trip to the Ganges and King Ekoji are mentioned; of historical references, the defeat of Muhammadans is found, but with the additional information of some action against Delhi, as also help rendered to the Viśvanātha shrine at Benaras which always stood in danger from the Delhi Moghul. The minister Medhāvin says :—

निग्रहश्च तुलुष्काणामिन्द्रप्रस्थस्य चाक्रमः ।

प्रतिष्ठा विश्वनाथस्याप्यादिष्टा स्वामिशासनात् ॥

Relief to Rajaram besieged by the Moghul general at Gingee is well known. and is described in our poem too; but on the two other pieces of information about Delhi and Benaras we have no further light. The play was staged before the assemblage of Sāhaji's court-scholars met at the Mahāmakham festival of God Kumbhīśvara at Kumbhakonam; the prologue refers to Rāmabhadra Dīkṣita as Pratyagra-Patañjali and Dvitīya-Vālmīkī,

and in the marriage-hall described in the last Act, the 7th, are mentioned the Queen-mother Dīpāmbā and the two younger brothers, Śarabhoji and Tulaja. Two Mahāmakhams occurred within Śāhaji's reign, in 1693 and 1705, and this play was probably written in the former year.

Of the six scholars who on Śāhaji's orders collaborated with Rāmabhadra in the Ṣaddarśanasiddhāntasamgraha (Tanjore 7631), we have already noticed Periappā while dealing with the donees of Śahajirājapuram. The Venkateśa here may be one of the Venkateśvaras among the donees of Śahajirājapuram; the same difficulty pertains to the identity of Venkateśvara Śāstri, one of the three compilers of the Padamaṇimañjarī (Tanjore 5011). Of Narahariyadhvarin, Yajñeśvarādhvarin and Śrīnivāsa Makhin of the Ṣaddarśana compendium, nothing more is known; while the third name is found among authors of this time, the former two are not traceable at all. The case of Rāmanātha Makhin is slightly better, for we may identify him with the guru of Nallākavi, the author of the Advaitarasamañjarī etc., whom we shall presently notice. Nallākavi describes his guru Rāmanātha in the prologue to his Śṛngārasarvasva bhāṇa as a Sarvatantrasvatantra and a Sarvatomukhayājin. He may also be identified with the Rāmanātha Makhin praised highly at the end of the Ms. in Tanjore 6594 and figuring in the postscript as author of two recommendatory letters.

A Nallā Dīkṣita *alias* Bhūminātha, pupil and kinsman of Rāmabhadra Dīkṣita, has already been dealt with. Different from him is the Nallādhvarin of Kandaramāṇikkam, son of Bālacandra Makhin and of the Kauśika gotra We cannot determine which of these two is the Nallā Śāstrin figuring with Śrīdhara Venkateśa as joint-author of Padamaṇimañjarī. Bālacandra's son Nallā Kavi was indeed one of the important poets of the time.

As suggested above, he too might have been a relative of Rāmabhadra Dīksita. He was a pupil of one Rāmanātha Makhin and Śri Sadāśiva Brahmendra, and at the instance of the latter wrote the poetic piece on Advaita called Advaitarasamañjarī, together with a commentary thereon called Parimala. His Śṛṅgārasarvasvabhāna was written at the instance of Vaidyanātha, nephew of Rāmabhadra Dīksita. His works are :

(i) Advaitarasamañjarī with Parimala. Ptd. Vani Vilas Press and Bulletin of the Travancore University Manuscripts Library.

(ii) Cittavṛttikalyāna, an allegorical philosophical play, referred to in the prologue to the next.

(iii) Jīvanmuktikalyāna, an allegorical philosophical play, printed in the Journal of the Sri Sankara Gurukulam, Srirangam, Vol III. No 9 ff.

(iv) Śṛṅgārasarvasvabhāna. Kāvyamālā 72.

(v) Subhadrāpariṇaya, a nātaka, Madras R. 788 The third and the fourth refer to Madhyārjuna or Tiruvidaimarudūr as the venue of the enactment ; the third was composed by the author before he was even twenty.

Among other writers who enjoyed Śāhaji's patronage Appādhvarin and Dhundhi were somewhat closely associated with the palace as has been already shown. Appādhvarin of Killiyūr near Māyavaram whose presence at Tryambakarāya's sacrifice and subsequent exposition of the Mahābhārata to King Śāhaji has been referred to, compiled at the King's behest the Dharmaśāstranibandha called Ācāranavanīta (Tanjore 18048-9 ; Ind. Ant. 1904, pp. 192-4), which he completed in 1704 after working on it for eight years. Besides this, this author wrote the Madanabhūsana bhāna, Tanjore 4385-6, and the Gaurīmāyūramāhātmya campū, Tanjore

4035. The writer belonged to the Śrīvatsa gotra, his father was Cidambara Makhin, preceptor Udayamūrti and grand-preceptor, Ālattūr Pilla Śāstrin, father of Udayamūrti.

Ḍhundhi Vyāsa, Paurāṇika of Śāhaji, has been referred to more than once before. Some of his works have already been noted; besides those carrying his own name as the author, there are also works that he wrote and ascribed to his patrons He thus wrote:

1. Mudrārākṣasa Vyākhyā, Ptd.

2. Mudrārākṣasa (Prākṛta) chhāyā. Tanjore 4473-4, ascribed to Serfoji.

3. Śāhavilāsagīta, which got him the title 'Abhinava Jayadeva'

4. Dharmākūta on the Rāmāyana ascribed to minister Tryambakarāya

5 Rājakośanighantu or Rājavyavahārakośa, a lexicon of political and administrative terms, including those in currency in the vernaculars and Persian Tanjore 5029-31. This is ascribed to a Raghunātha Pandita attached to the great Śivāji who asked this to be compiled, but was really written by Dhundhi Vyāsa as the postscript in 5029 and the colophon in 5031 bear out.

Vyāsa was his family name, and his father was Lakṣmana. Ḍhundhi was resident at Svāmimalai, but that he had been to Benaras is clear from the manuscript of Jñānavilāsakāvya, Tanjore 3792, which as an out-of-the-way poem with a spiritual theme, was sent by Ḍhundhi from Benaras.

Different from Rāmabhadra Makhin's father-in-law was another Cokkanātha patronised directly by Śāhaji

on whom he wrote his love-play Kāntimatīparinaya, or Kāntimatī-Śāharājīyanātaka, Tanjore 4339-41. This Cokkanātha was evidently an Āndhra; he was of the Bhāradvāja gotra; his parents were Tippādhvarin and Narasāmbā, and he was the last of five brothers Kuppādhvarin, Tirumalādhvarin, Svāmi Śāstrin, Sītārāma Śāstrin and Cokkanātha. Of these Tippādhvarin, the father and Kuppādhvarin the eldest son figure among the donees of Śāhajirājapuram. In the Kāntimatīparinaya, Cokkanātha refers to his Rasavilāsa bhāna. He was on the move; while his Kāntimatīparinaya has for its venue Madhyārjuna ksetra near Tanjore, from his Sevantikāparinaya, Madras R. 2830, written at Subrahmanya ksetra on the west coast on the romance of the Kerala princess Sevantikā and Keladi Basava, we gather he was honoured at the court of Ikkeri Basava Nāyaka, 1691-1714. Poet Nīlakantha Dīksita is quoted in the prologue in this last-mentioned play.

In the prologue to the Śṛngāramañjarī-Śāhajīya, Periappa Kavi refers to a Kavi Rāksasa as a more celebrated poet of the times. His identity is not borne out by any work in the Tanjore Library; but in my paper on *Some Kavi Rākṣasas, their Identities and Works*, submitted to the 14th All-India Oriental Conference, Darbhanga, I have traced him and his work in a manuscript in the Curator's office, Trivandram. This Kavi Rāksasa was in reality called Rāma or Muddurāma, son of Jānakī and Raghunāthādhvarin of Kaundinya gotra. He wrote the play Rasatilakabhāṇa, and from what he says in the prologue here, he appears to justify the compliment bestowed on him by Periappa Kavi. Śāhaji honoured him with horses, elephants, a shower of gold, necklaces, a village and the title Kavi Rākṣasa:

जात्यश्वदन्तिशिबिकाकनकाभिषेक-
हाराग्रहारकविराक्षसनामधेयैः ।
राज्ञाद्दतो नृपसमे भवता न किंस्वि-
दश्नावि रामकविरार्यगृहीतनामा ॥
मखिवररघुनाथस्वस्तिकर्मापजात:

*   *

लोकानन्दममन्दमाकलयतामेकाधिपस्यात्मजः
श्रीशाहक्षितिपाल—

*   *   *

इति श्रीकौण्डिन्यकुल......षो रघुनाथाध्वरितनयस्य जानकीगर्भजन्मनः कविराक्षसापरनामधेयस्य मुद्दरामकवेः कृतौ रसतिलकभाणः समाप्तः ।

No. 1328. Cat. VIII pp. 3049-51.

Vāsudeva was a poet and music composer of Śāhaji's court who produced love songs in Sanskrit, Tamil[1] and Telugu. His Dautyapañcaka in Sanskrit verses and songs is on the love-messengers parrot, cloud, bee, swan and lady-friend addressed by a beloved of Śāhaji, and the text is printed in the J. of the Sar. Mahal Lib., VII. ii, pp. 18-24.

There are two other works associated with Śāhaji of which the Kākaśataka is a century of satirical observations on the crow. Tanjore 3929. Verse 3 here addresses Śāhaji and asks him why he should have

---

1. For his Tamil Śṛṅgāra Padas on Śāhaji, see Tanjore Tamil Cat. I. p. 294.

viii

'Kākātmaja' as his minister. It is to be surmised from this that the poem might be an attack on Trayambakarāya, the minister of Śāhaji, son of Gangādhara *alias Kākoji*, a solitary discordant note struck by a malcontent of the time.

The Kalividambana in Tanjore 4239 is interesting in another line. The intimate way in which Tiruvārūr and the Tyāgarāja shrine were connected with Śāhaji has already been referred to. In the Tiruvārūr Palace garden, the King had his elephant-stable, and it was in charge of some officers. The present manuscript is a petition against the malpractices and lack of care on the part of those in charge of these elephants submitted to Śāhaji by the elephant-physician at Tiruvārūr. The colophon runs:

इति श्रीकमलालय[1]माहात्म्ये गजशालाकलिविडम्बनं नाम प्रथमोऽध्याय: ।

The well-known Maratha author and friend of Saint Rāmadās, Raghunātha Navahasta, author of Bhojanakutūhala and other works, migrated to Tanjore in the last years of his life when Śāhaji was ruling. He was patronised by the Queen-mother Dīpāmbikā, and at this stage of his life, Raghunātha seems to have written, while at Tanjore, only in Marathi, a manuscript of his

---

1. Kamalālaya refers to both Tiruvārūr and the tank there on whose southern bank the Palace is situated.

Narakavarnana in that language being found in the Sarasvati Mahal.[1]

It will not be possible to enlarge this account further and include here notices of other writers who flourished in this period. I shall bring this survey to a close with a brief reference to only one more writer who had to be mentioned above (p. 37) while dealing with Bhāskararāya, viz. Jagannātha. He really falls out of our period, as his earliest work now known, the prose kāvya Śarabharājavilāsa in honour of our hero's younger brother Serfoji (1711-1728), was written only in 1722 (Tanjore 4241). His play Vasumatī-parinaya was written under Ekoji II.[2] Jagannātha took Śākta Dīksā under Bhāskararāya, assumed the name Umānandanātha and wrote the Hṛdayāmṛta in 1742 and Nityotsavanibandha in 1745. His minor poem Aśvadhātī was written for his grand-son. Earlier, before coming under the influence of Bhāskararāya, Jagannātha worshipped Daksināmūrti under the influence of one Kāmākṣisūri as can be made out from his Śarabharājavilāsa; and on this same deity Daksinā-

---

1. See P. K. Gode: Raghunātha, a Protege of Queen Dīpābāi of Tanjore, and his works. Between A. D. 1675-1712, Journal of the University of Bombay, X. 2. (Sep. 1941) pp. 132-141, and the Identification of Raghunātha, the Protege of Queen Dīpābāi of Tanjore and his contact with Saint Rāmadās. Between A. D. 1648 and 1682. Journal of the Tanjore Sarasvati Mahal Library, III. i.

2. See G. V. Devasthali, Jagannātha Panditarāja alias Umānandanātha, C. K. Raja Volume, pp. 271-284.

mūrti, Jagannātha wrote a hymn called Āryāstavarāja[1], in imitation of the Āryādviśati of Durvāsas; herein is a whole series of verses common with the Śivamānasapūjā[2] ascribed to Sadāśiva Brahmendra. It would appear from all this that though active even in the time of Śāhaji, Jagannātha belonged to a circle of authors attached to Serfoji. Like Bhāskararāya, Jagannātha was a Mahārāṣṭra; his father was Bālakṛṣṇa described as a minister.

VI

ŚRĪDHARA VEṄKATEŚA

It is not known that our author Śrīdhara Veṅkateśa who was patronised by Śāhaji was one of the fortyfive primary donees of the village of Tiruviśanallūr or Śāhajirājapuram who have been described above. That he was a resident of that village is amply borne out by the existence in that village of his house and the annual festival that takes place there in his honour. It would therefore appear that he was a subsequent donee. Our author, as the prefixed house-name shows, was evidently an Āndhra; it is definitely known that there were Paṇḍitas from the Telugu country among the donees of this village; but none of these is noted in the list of

---

1. Ptd. Vani Vilas Press, Srirangam.

2. Ptd. Sri Vidya Press, Kumbhakonam and Kāmakoti Granthāvalī.

donee-names in the graut with his house-name. Our author was known to his contemporaries as Venkateśa or Venkateśvara Śāstrin, as can be seen in Bodhendra's references to him; and among the donee-names, we have one Venkateśvara *Vājapeyayājin* (21st), one Venkateś-vara *Śāstrin* (24th), one Sāmavedi Venkateśvara *Śāstrin* (39th), and one Venkateśvara *Kavi* (42nd). Of these the Sāmavedi Venkateśvara Śāstrin is evidently the same as the son of Ikkiri Appā Śāstrin *alias* Śrīnivāsa, later Pūrnānandayati, of Prayāga family, Kauśika gotra and Kandaramānikkam village (*Ind. Ant* 1904, pp 127, 191). The Vājapeyin and Kavi Venkateśvaras are not likely to be our author; the latter, mentioned as Kavi, is as shown above, the pupil of Rāmabhadra Dīksita and author of the Patañjalicaritavyākhyā and Ūnādinighantu. There is also a Venkateśvara Śāstrin found as one of the collaborators with our Śrīdhara Venkateśvara in the compilation Padamanimañjarı. If Śrıdhara Venkateśa was one of the donees, he can only be the Venkateśvara Śāstrin mentioned as the 24th in the list; but as said above, the likelihood is, that our author is different from all these Venkateśvaras.

Śrīdhara, as has been pointed out, is his house-name; and in his colophonic verses in the present poem, he mentions his father as Lingārya. No Lingārya figures either in the village grant; but that there was another Śrīdhara, a Telugu, among the authors patronised probably by the Tanjore court at this time may be gathered from the Cakorasandeśa (Tanjore No. 3863) of Navına Patañjali *Śrīdhara* Peru Sūri.

His Life

Śrīdhara-Veṅkateśa is more popularly known as 'Ayyāvāl', meaning 'the respected Sire'. In fact, few indeed will be the South Indians with any pretentions to culture or religious faith who have not heard of 'Ayyāvāl' and the annual festival that goes on in his name as 'Ayyāvāl utsava' at Tiruviśanallūr. There is hardly any Bhajana Math, prayer hall, where his portrait is not worshipped; there are not only prayer-verses on him, but songs composed on him and sung regularly as part of the Bhajana-programme.[1] He, along with his contemporary Bodhendra, was responsible for the great spread of that phase of the cult of devotion which believes in the singing of the Lord's glory and the repetition of His Name, Nāma-siddhānta, as the most efficacious means of salvation, particularly in the present age. It is not only by his writings on this subject, both in the form of devotional hymns and critical treatise but also by the high devotional and spiritual attainments of his life that he came to occupy this leading place in the pantheon of the devotees of the Lord.

Several anecdotes are traditionally handed down in respect of 'Ayyāvāl' and his spiritual attainments. It is said that with one of his hymns, the Kulīrāṣṭaka, he

---

[1] For the verses and songs on 'Ayyāvāl', see Hari-Hara-Guha-Bhajana-Kalpalatikā, Śāstra Sañjīvini Press, Mint Street, Madras, pp. 2 and 9-11, and my Introduction to the Ākhyāṣaṣṭi and the Dayāśataka in Kāmakoṭi Granthāvalī.

[2] On Nāma-Siddhānta, its history, philosophy and literature, see my Tamil Introduction to the Ākhyāṣaṣṭi, Kāmakoṭi Granthāvali, No. 15, pp. 6-16.

brought rains at a time when they had failed, and the last verse of the hymn itself has a bearing on this incident. With his hymn Tārāvalīstuti, he is said to have brought back to life or saved from imminent death a child, and the second half of each verse in this hymn has a direct reference to it.[1]

More celebrated than these two miracles is the incident of 'Ayyāvāl' and the hunger-stricken candāla, which 'canonised' him and gave birth to the annual festival of his on the new-moon day in the month of Kārttika (November-December). Once, on the day on which he had to perform the annual śrāddha ceremony for his departed parent, 'Ayyāvāl', while going to the Cauvery for bath, saw a candāla in the throes of death as a result of starvation; 'Ayyāvāl' who saw the one-ness of life everywhere and realised the universal presence of the Lord, was moved by the sight, and asked the consecrated śrāddha food made ready at his house for the Brahman invitees to be made over to the candāla. Custom enjoined on him an expiation in the form of a bath in the Ganges; for this he uttered forth a prayer to Mother Gangā,[2] who, lo! as the conformists, sceptics and the public, devout and otherwise were looking on, manifested Herself in the waters of the well in the Saint's house; the well swelled and overflowed, and to this day its waters serve to cleanse the

---

[1] These and the incident connected with the candāla are mentioned in the introductory verses of Vīrarāghava's commentary on the Ākhyāṣaṣti, Kāmakoti Granthāvalī No. 21, p. 3.

[2] This Gangāstotra is really not available and the Gangāstotra current and recited at the time of the festival does not seen to be authentic.

heart of the countless crowd that gathers at his annual festival.[1] The unique sentiments expressed in his Doṣaparihārāṣṭaka, on the folly of finding fault with another, are alone enough to demonstrate what a highly evolved soul this 'Ayyāvāl' was.

Of contemporary references to Śrīdhara Venkateśa, two have come to my notice : As shown below, Bodhendra cites him in his work on Nāma-Siddhānta. In the play, Śṛngāramañjarī-Śāharājīya by Periappā Kavi *alias* Vainateya, the author refers to himself in the prologue as having received approbation from Śrīdhara Venkateśa, among others. Our author is mentioned here by Appākavi as a respected friend of same age :

अभिहितं सवयोभिः श्रीधरवेङ्कटेशकविभिः—

समयोचितसूक्तयो विचित्राः पेरियप्पाकविमण्डलेश्वरस्य ।

कलयन्ति न कस्य वानुमोदं धरणीपालकिरीटलालनीयाः ॥

Madras Ms. R. 1843.

Of the distinguished writers of the age who sat at our author's feet, we know now only one, Vīnai Ayyanna Dīksita, a Telugu scholar and expert player on the Vīnā. Ayyanna's Vyāsatātparya-nirnaya is a well known tract on Advaita being the correct import of the Brahma Sūtras ; it was published by the Vani Vilas Press in 1910 on the basis of two manuscripts from Mysore but neither of which contained the informing colophon in the Madras manuscript of that work (D 15276). The author was the son of Venkateśa Kavi, author of Rādhāmādhavasamvāda and other Telugu Prabandhas and younger brother of Nṛhari (Alyadri-V. V. Press edn.)

---

[1] For reproduction of pictures relating to this incident, see the Ākhyāṣaṣṭi, Kāmakoṭi Granthāvalī.

author of Telugu Prabandhas like Sudantā Kalyāna. In the second introductory verse here, the author salutes his guru Srīdhara Venkateśa :

यद्वीक्षाखिललोककिल्बिषतम.काण्डस्य चण्डद्युतिः
सूक्तिर्यस्य विरक्तिभक्तिभगवद्बोधप्ररोहावनिः ।
ब्रह्मानन्दसुधाब्धिमन्थनगिरिर्यस्योप॰शक्रमः
तस्मै श्रीधरवेङ्कटेशगुरवे कुर्वे प्रणामायुतम् ॥

Two other works written by Ayyanna Dīksita are Pranavārthasudhodaya and Yajñaśāstrārthanirnaya. See New Cat· Cat. I. p· 271a·

His Works

As is only to be expected from the above given account of the life of our author, his devotional hymns became most popular. As early as 1895, the Sri Vidya Press, Kumbhakonam, brought out a Grantha script edition of all the Stotras composed by Śrīdhara Venkateśa. This collection which was edited by the well-known Nrisimha Bhagavatar and Bhattasri Narayana Sastrigal comprised :

1· Ākhyāsasti
2. Dayāśataka
3. Mātṛbhūtaśataka
4. Stutipaddhati
5. Śivabhaktikalpalatikā
6. Śivabhaktalaksaṇa
7. Tārāvalīstotra
8. Ārtiharastuti
9. Kulīrāstaka
10 Jambūnāthāstaka
11. Dosaparihārastava
12· Kṛsṇadvādaśa-mañjari
13. Acyutāstaka and
14· Ḍolānavaraṭnamālā

and was based on manuscripts of these collected from several places. Not only did the same Press subsequently reprint this collection, but other agencies too brought out similar collections. The Vaidika Vardhani Press at the

same place started issuing with Tamil meaning the hymns of our author in a series called the *Śrīdhara Stutimaṇimālā*, and the most famous ones among these, the Ākhyāsasti and Dayāśataka appeared in 1900. In Devanagari, the Vani Vilas Press, Srirangam, began publishing them in their Stotra Booklet Series: The Ākhyāsasti and the Śivabhaktikalpalatikā appeared in 1908; the Dayāśataka and the Mātrbhūtaśataka in 1911. Of the other hymns, the same Press published in Vol. V. No. 17 of the *Journal of the Sankaragurukulam* (pp. 3-5) the Kulīrāstaka, the Tārāvalīstuti, and the Ārtihara-Umeśastotra. With English and Tamil translations, Tamil notes and Introductions, I brought out the Ākhyāsasti and the Dayāśataka in the *Kamakoṭi Granthāvalī*[1] (Nos 15, 25); there appeared also an edition in the same Series (No. 21) of the former hymn with the Sanskrit gloss of Vīrarāghava of the author's village, Tiruviśanallūr; and also more recently (Nos. 26, 27, 35), the Kulīrāstaka, Jambunāthāstaka, Krsnadvādaśamañjarī, Ārtiharastotra and Dosaparihārāstaka, with Tamil translation. The short hymn called in the Sri Vidya Press Grantha collection 'Acyutāstaka' is found in a manuscript now preserved in the Travancore University Manuscripts Library with some differences and the name "Acyuta-Rāma-Krṣna-ākhyāh" and I have edited it with a note in the Journal of that Library;[2] another copy of the same is found in the Adyar Library (27. N. 16) with some differences in readings and order of verses.

15. (?) It is said that there is a hymn of his on Gaṅgā (the Ganges) associated with the miracle narrated above but, as already stated, it has not yet been recovered and identified.

---

1. Kumbhakonam and B. G. Paul & Co., Francis Joseph St., G. T., Madras.
2. Vol VI (1950) No. iii. pp 27-33.

16. On the subject of the sanctity and efficacy of uttering the Lord's Name and attaining salvation thereby, i.e., on the Nāma-siddhānta school of devotion to which he gave a great fillip in the Cauvery delta, he had made contributions in the form of hymns mentioned already, the Ākhyāsasti being particularly a work of importance in this respect. Besides these, Śrīdhara Venkateśa wrote a regular treatise called the Bhagavan-nāma-bhūsana on this subject. This work is unfortunately not yet traced and I drew attention to it [1] on the basis of three references to it in the Nāmāmṛtarasāyana on the same subject written by his respected contemporary and colleague Śrī Bodhendra Yatīndra :

"अथवा 'यद्भक्त्या पुण्डरीकाक्षम्' इत्यादिमूलस्य तद्भाष्यस्य च **श्रीधरवेङ्कटेशशास्त्रिभिः भगवन्नामभूषणे**ऽभिहितोऽर्थ एवास्तु ।"

Nāmāmṛtarasāyana, Poornachandrodayam Press, Tanjore, 1926, p. 21.

"अस्याः स्तुतेरर्थः **श्रीधरवेङ्कटेशशास्त्रिभिः भगवन्नामभूषणे** विस्तरेणोक्तः ।" ib. p. 29

"अनयोः श्रुत्योरर्थः **श्रीधरवेङ्कटेशशास्त्रिभिः भगवन्नामभूषणे** विस्तरेणोक्तः ।" ib. p. 34

There is a further anonymous reference on p. 70.

सम्यग्विशदीकृतं च **भगवन्नामभूषणे** ।

Also, the fifth Śankarābharana song in the Rāga-mālikā of Gopālakrsna on Śrīdhara Venkateśa refers to this work of our author :

श्रुतिधर्मशास्त्रसम्मतमनि हरिनाममे गतियनुचु रूढमगु ग्रन्थमु जेसिन अतुलितुडु श्रीवेंकटार्युडु

1. See p. 5 of my Introduction to Ākhyāṣaṣṭi, Kāmakoṭi Granthāvalī 15.

17. Another work with which Śrīdhara Venkaṭeśa was connected is the list of words called Padamaṇimañjarī which he and two contemporaries and co-villagers of his, his namesake Venkaṭeśvara Śāstrin and Nallādhvarin, compiled at the behest of their beloved patron, King Śāhaji. The compilation, of which two manuscripts exist in the Sarasvati Mahal Library (Nos. 5011 and 5012), says in one of its colophons:

इति भोसलकुलजलधिकलानिधि **शाहजि**सार्वभौमवात्सल्यपात्रतातिमात्री-कृतमनीषाविशेषैः वेङ्कटेश्वरशास्त्रि - नल्लाशास्त्रि - **श्रीधरवेङ्कटेशशास्त्रिभिः पदमणिमञ्जरी** ढान्तपर्यन्तं यथामति लिखिता ।

At the end of each canto of his Śāhendravilāsa he refers to himself as proficient in all Śāstras, particularly in Nyāya, but no work of his in this line has yet come to light.

18. The only Kāvya of his is the Śāhendravilāsa on his patron edited here.

The question has been asked, how the great saint and devotee of the Lord that he was, 'Ayyāvāl' composed the poem on King Śāhaji, i.e., indulged in '*nara-stuti*' as it is usual to put it. It is hardly necessary to offer in explanation of this that the Śāhendravilāsa was, as is clear, a production of the earlier years of Śrīdhara Venkaṭeśa. Even if the poem was written by him in his later years, there is nothing inappropriate in it. The close association of learned men and even Sanyāsins with rulers has been a constant feature of Indian literary history; and as it happens, not unoften, these rulers have been active litterateurs themselves. Rāmabhadra Dīkṣita who was an exclusive devotee of God in the form of Rāma and would praise none else was the most intimate author-friend of Śāhaji and has praised him many times. Bhāskararāya *alias* Bhāsurānandanātha, one of the senior and much respected personalities of

this time, and an acknowledged Ācārya of highest attainments in Śākta-worship, composed, as has already been pointed out, an eulogy of eight verses on Śāhaji, and anticipating the same criticism that we are considering here, ended the eulogy thus :

कृतं भास्कररायेण पद्याष्टकमिदं मुदे ।
शाहभूमीपतेर्यस्मान्ना विष्णुः पृथिवीपतिः ॥

Tanjore Catalogue XIV, p. 6411.

Apart from his zeal for fostering culture, Śāhaji, as all his court-poets have pointed out and as the works ascribed to him show, was deeply imbued with devotion. He was such an ardent Bhakta of God Tyāgarāja of Tiruvārūr that when a reference is made to his demise, it is said that he attained one-ness with Tyāgeśa [1]. Kingship and patronage were not his only titles to eminence and fame.

SRIDHARA VENKATESA AS A POET

The Śāhendravilāsa is primarily a poem, though it incorporates a few historical facts and narrates the two important military events of Śāhaji's time, the aid given to the Setupati and Rājārām at Gingee. As is usual in such compositions, poetic descriptions progress in the well-known order, child-hood, youth and marriage, hero's prowess and march of army, hunt and sport in garden and water, city and palace, sunset and sunrise, love and separation, and seasons and scenes of nature. Judging our author's performance as a poet, we have to rank him much below Nīlakaṇṭha Dīkṣita, Rāmabhadra Dīksita, Nallā Dīksita or others who made particular reputation at this time as poets In elegance, phrasing,

---

1. स त्यागेशसरूपतामथ गतस्तत्पादपद्मार्चनायत्तस्वान्ततया ॥ १२ ॥
Ḍhuṇḍirāja, Introductory verses to his Mudrārākṣasa-vyākhyā.

fancy and flow, his writing takes only a second place even among that of his contemporaries. In the hymns themselves, for which he is best known, a high degree of charm of diction is never his chief merit.

Strained fancies were quite common in the conventional descriptive portions of the later Mahākāvyas and Śrīdhara Venkaṭeśa, falling in line with this practice, fashions some out-of-the-way conceits, such as in the description of the King's horse and the capital city (III. 4-7, 30, 31), the description of the court-hall (VI. 21ff.) and the submarine fire (VIII. 27). But in these he is saved by the quality of brevity, for not only is the whole poem short, but the descriptive excursions too are not long and tiring.

The author refers to his śāstraic learning in the last verse of each canto, but except for the single usage in this same colophonic verse of the śāstraic expression '*dharmi-grāhaka-māna*-siddham' applied to his erudition, the author does not introduce by Arthāntaranyāsa or Samāsokti or even as part of his diction any śāstraic tenet or term.

Grammatically and lexicographically too, it deserves to be mentioned that the author does not exhibit any rarities; the unfamiliar words used by him are very few.

In poetic diction, the writing of the author generally keeps a uniform simplicity, which is prominent particularly in the two hymns in Canto IV, in the portrayal of the pangs of separation in canto V, in the minister's counsel in Canto VII, and generally in the descriptions of the seasons etc. An involved over-metaphorical expression like

हाटकद्युतिकण्ठग्रहकर्मठा (II. 18)

and उपकण्ठागतफुल्लताम् । (II. 27),

or pedantry like विजयश्रीरिव वैषमेषवी are exceptions, the above cited cases being almost the only mentionable examples.

In the handling of metre, the only point that might invite a remark is that at the end of a foot, the author often splits a word which is carried over to the next foot, there being not less than seventeen instances of this [1]. This happens usually when it is a word with a preposition; Ut, Sam or Sam-ut, Vi, Ā; for eg., ul-lasitam, uj-jvala, adhi-sthita, sam-kulam, sam-tatīh, vi-śramyatām, ā-ruhya, samā-karnayan, samul-langhya. This feature appears in the author's hymns too: Śivabhaktikalpalatikā 11, where in a Vasantatilakā, the first foot breaks at 'tad-vi-' and the second foot starts with 'śeṣopalambha-'. While a break at the upasarga may carry with it an element of excuse, other cases where the author breaks words at foot-ends, as in Kha-dyota (VII. 62) and Sā-topa (VII. 74) do not fall happily on the ear; kin-kāra in II. 42 in this poem sounds unhappy, but is probably not so bad as कृपाकू-पारे in a Vasantatilakā, lines 1 and 2, in the author's Mātṛbhūtaśataka. All this did not strike our *Andhra* author's ears as strange because of its prevalence in Telugu prosodial practice.

Qualities of imagination and effective expression cannot be denied to Śrīdhara Venkateśa. In verses worked with Ślesa, both Abhanga and Sabhanga, he is always successful, almost all of them (I. 14, 45, 46, 59, 60; II 104, 106; III. 51, 55; IV. 2, VI. 9; VIII. 19, 21, 35, 74, 77, 85, 87) being noteworthy for originality, pointedness, strikingness and execution. The reference made previously to ingenious and out-of-the-way conceits should not blind us to some of the fancies which are indeed good: in the hunt, the king's shaft stuck on the face of the wild boar produced the appearance of an extra tusk on the animal and immersed the onlookers in wonderment (III. 53); the red mellowed setting sun

1. II. 12, 42, 102; III. 29, 39, 41; V. 21, 39; VII. 27, 51, 56, 62, 64, 74, 75, 81, 97.

hung like a pendant (IV. 4); darkness wrapped up things like a black coat of mail (IV. 16). VII. 41 in the midst of the water-sport is admirable; as the lover pulled away her upper garment, the lady had no other go except to cover her bare bosom with the palms of the lover! In the description of nature, as it comes off in the seasonal effects, the author shows undeniable powers of observation and graphic pen-picture. The severity of summer being one of the main and major experiences, the author scores best in the miniatures of the sun's heat drawn by him in more than one context: 'the very sun appears to stand dazed' (VII. 24) hits off the still midday solar orb remarkably; the bee unable to touch the hot honey within the flower (II. 25); the male dove caressing the female and restraining her from venturing out in the terrible heat (26); the shadow of pedestrian man, shrunk in size and almost 'at his feet' as it were, appearing to fall at his feet and appeal to him in its tenderness to rest somewhere (27); kind water, itself excessively heated, taking away to the deep and there sheltering in its bosom the poor fish (28)—are all pictures at once graphic and touching. Inside, in residence, the heat had its compensations to offer to the lovers: wavering between keeping and removing *kañculīs*, women presented unique delectation in their perplexity between bashfulness and heat (VII. 79); from sunrise to sunset, it was one progress of heat and more heat, and not vital breath but the whiffs from the little palmyrah fans became the life of people (VII. 78); removing their garments here and there, women blew air from their own mouths over their perspiring limbs (83).

The onset of rains is as effectively described when the poet says that from the skies, tormented all through summer with heat, rain-drops fell like tear-drops (VII. 89). With a simple and easy Śleṣa, verse 92 suggests through the cloud and rainy season, the

lamentable rise of a patron of fools, with repositories of arts submerged, humanitarians brushed aside and spiritual souls repudiated.

The autumn-pictures are not only pleasing, but carry in some of them suggestions of ethical significance; if the swan, after a feast of lotus-stalk, reclining on the lotus pillow with its ears to the music of the bees nearby gives the picture of the happy prince (7), the clouds that have rained and grown thin, produce the image of the munificent patron (5). Verse 4 here is indeed noble: "Where are the flashes of their flirting lightning? Where are the dances that peacocks did before them? Of the cloud, which was however not devoid of substantial parts, all that now stands permanently to its credit is the name as the giver of water." The fewer strokes on Hemanta do not however fail to call before us the vision of the dew, the cold and the slow dawn. As dew covered up the whole world, the Sun had to search for his own Mount of rising (*udayādri*), even as people for the things in the world; and this naturally caused the delay in the Sun-rise (54); and the warmth that went down in the outer world came up in the hearts of the lovers (56). The heavily laden dangling ear-lobes of southern women seen by the King *en route* to the Setu are not only specially noted, but given with a touch of gentle humour when the poet compares them to snakegourds with stones tied at tip and hanging in the vegetable gardens. (13)

Śāhaji came to the throne very young and died young at 40; except for the few events already referred to, there was not much of political unsettlement to disturb the peace and prosperity of the decades during which Tanjore was under his rule. Our author by speaking of him not only as an incarnation of Śiva, but also by expressing it in so many words that the God-appointed role of his life was to free the country from the harassment

caused by the Muhammadans (VII. 10) reflects but correctly the security and fillip that the resilient Hindu Chiefs of the South from the Vijayanagar times onwards gave to Hindu religion and culture. At this time there was the new menace of the Christian missionaries masquerading as Roman Brāhmans, weaning away the masses and reviling Hindu faith and worship. Manucci vouchsafes to us, in his reference to Śāhaji's persecution of the Christians, that our hero's zeal for the safeguarding of the Country's religion was really comprehensive in its sweep. No wonder that Nallā *alias* Bhūminātha takes Śāhaji's biography as a holy chronicle and record of Dharma in his Dharmavijaya Campū. The concluding eulogy in that work presents a true picture of the plenty and all round richness of life that was vouchsafed to the people of the Cauvery delta in this period. The tradition of the cultural richness of this area goes indeed to the Cola times and even earlier, but credit is due to the successive rulers who realised the value of this culture, and not only preserved it but enriched it considerably. If the Nayaks reinforced it with elements of value from Telugu, the Marathas breathed some fresh life into it with the elements from the Mahārāstra. In arts and letters, devotion and spiritual endeavour, the culture of the delta attained a marvellous complexion, varied, brilliant and uplifting. In the making of this Cauvery culture, the fragrance of which has not yet died out, Śāhaji played no small part, Śāhaji whom 'Ayyāvāl' rightly hailed in this poem as 'himself the heart and soul of the Muse'—

'देव्या गिरां यः स्वयमन्तरात्मा'

VIII. 73.

V. RAGHAVAN

ERRATA

Page	verse	foot		read
3	14	2		भूर्मिं
5	24	3		कृच्छ्रा
7	31	4		प्रपेदे
8			foot-note line 1	पाठस्स्यात्
11	49	2		तद्-[2]
19	15	4		द्युसदा-
20	18	3		विलगन्ति
22	29	3		स्फुरितां
29	59	1		-वेदि सङ्गत-
61	4		वलयैं	
32	72	3		-फुल्ल-
34	84	1		-पगमोप-
43	6	1		स्वयं
	2		-श्रवसं	
44			foot-note line 8	विशीर्ण-
48			foot-note last line	बृंहित '
53	45	4		प्रदर्श्य
			foot-note line 3	भयातिरेकाच्चि-
58	67	2		मेदिनि[1]
			foot-note	1
72			" line 3	फक्किकाभिश्चित्रितां

78			foot-note line 3	अभिसन्धिः
80	30	1		परिष्वजस्व
84			" line 3	-नायिकानायक-
90	78	3		-दानादीनि[4]
100			foot-note line 2	देवगुरुर्बृ.
103			" line 4	तरणार्थं
105			" line 4	-ग्रामके-
108	16	2		जन्म भूतले
109	20	,,		वैंशसा-
110			foot-note line 1	-वाक्यार्थौ
111	32	3		वारयन्
117	63	1		निरुणधाम
		2		विभिनदाम
121	79	3		निमज्जती
125	101	4		लुम्पन्ति
127	7	4		-भाजि
129	18	4		प्राञ्जलयः
134	39	,,		स्वर्द्रु-
			foot-note line 5	दाम्नोर.
142	71	3		-मभ्यर्थयते

॥ श्रीश्रीधरवेङ्कटेशकृतः-
शाहेन्द्रविलासः ॥

॥ प्रथमस्सर्गः ॥

विश्वम्भराधूर्वह[1]मंघ्रिपद्म-
   विभूषणं यस्य विभोश्चकास्ति ।
शिरोविभूषा तु निलिम्पलोक-
   सञ्जीवनी[2] पुष्यतु वस्स देवः ॥ १ ॥

श्रीकाळिदासप्रमुखान् कवीन्द्रान्
   वन्दे यदीयानि मुखाम्बुजानि ।
भारत्यधिष्ठाय तथान्वमंस्त
   न वैधसीमाननमौधसीमाम् ॥ २ ॥

श्रेयांसि भूयांसि गुणाम्बुराशेः
   श्रीशाहभूमीकमितुर्विधत्ताम् ।
स्कन्देन साकं गिरिकन्यया च
   नन्दन् समन्दस्मितमिन्दुमौळिः[3] ॥ ३ ॥

---

1. आदिशेषः । 2. सुधांशुः । 3. सोमास्कन्दमूर्तिः तञ्जापुरनिकटस्थकमलापुर (तिरुवारूर्) क्षेत्रकृताधिष्ठानः तञ्जापुरराजकुलदैवतं श्रीत्यागराजः ।

करोमि शाहेन्द्रविलासनाम
काव्यं प्रसीदन्त्विह पण्डितेन्द्राः ।
निबन्धनं हि प्रगुणं गृणन्ति
श्लाघ्येन नेत्रा मणिनेव हेम ॥ ४ ॥

अस्ति प्रतीतं भुवनेऽनवद्यं
भास्वत्कुलं[1] भोसलनामधेयम् ।
साम्राज्यलक्ष्मीरनपायिनी य-
त्प्रसूतिभाजस्सवितुः प्रभेव ॥ ५ ॥

अभूयतेक्ष्वाकुभगीरथश्री-
रामादिभिर्यत्र यशोधुरीणैः ।
आहुस्तदेवाक्षरभङ्गिभेदै-
र्भास्वत्कुलं भोसलनाम लोकाः[2] ॥ ६ ॥

रामादिमानन्तरतां[3] प्रपन्नै-
र्मालोजिराजादिभिरेष वंशः ।
कमप्युदारं गमितः प्रकर्षं
कल्पद्रुमाद्यैरिव दुग्धसिन्धुः ॥ ७ ॥

मन्वादयश्चारु महामहीन्द्रा
भुवं कृतादाविव पुण्यशीलाः ।
कलावन्तोऽकलयन्त हृद्यां
जाताः कुलेऽस्मिन् जगति प्रशस्तिम् ॥ ८ ॥

---

1. प्रकाशवत्कुलं सूर्यवंशीयं कुलं च । भोसलकुलस्य सूर्यवंशान्तःपातितया कविभिरभिप्रेतत्वात् ॥ 2. कोसल - भोसलपदयोरेकाक्षरमात्रभेदादेवमुल्लेखः । अथवा भास्वच्छब्दस्यैवापभ्रंशः भोसलशब्दः । 3. अनन्तरतामभिन्नताम् ।

नृपा इमे शंभुकृपाविवर्ता
महीसुरत्राणमनोज्ञशीलाः ।
अशोभयन्त क्षितिमत्युदारा
दिवं मयूखा इव शीतरश्मेः ॥ ९ ॥

प्रतापसौजन्यवदान्यताद्यै-
श्शैली गभीरा नृपतिष्वमीषु ।
अनन्यसामान्यतया व्यलासीत्
सुधाम्बुधेरूर्मिषु माधुरीव ॥ १० ॥

मालोजिभूभर्तुरभूदशेष-
मान्यस्तनूजो भुवि शाहभूपः ।
निधिर्गुणानां निजकीर्तिकान्ता-
विहारसीमायितवैजयन्तः[1] ॥ ११ ॥

परम्परोपागतमप्रकम्प्यं
कैङ्कर्यभाग्भूपतिचक्रवाळम् ।
मालोजिभूभर्तुरनन्तरं स
राज्यं समालम्बत शाहराजः ॥ १२ ॥

श्लाघ्यैर्गुणौघैर्महितैः पितेव
शशास भूमिं स महीमहेन्द्रः ।
चमूसमूहोत्थधरापराग-
धुराधरण्यन्तरितान्तरिक्षः ॥ १३ ॥

बभौ वहन् पन्नगराडि[2]वाशा
करीव भूमिं शिखरीव चैषः ।

1. वैजयन्तः प्रासादः । 2. आदिशेषः ।

न जिह्मगत्वं तु नृपः प्रपेदे
न मत्ततां वा न कठोरतां वा ॥ १४ ॥

वाहायितेभेन्द्रसहस्रनाथा-
स्सहस्रसंख्यामतिवर्तमानाः ।
भूकिङ्करास्तस्य विभोरभूवन्
सतां तु वश्यस्स नितान्तमासीत् ॥ १५ ॥

पौरं जनं जानपदञ्च बन्धु-
वर्गं तथान्यानपि वत्सलात्मा ।
पुष्णन् यथार्हं पुरुहूततेजा-
स्स्वात्मेव सर्वस्य स वल्लभोऽभूत् ॥ १६ ॥

आचारमस्य क्षितिलोकभर्तु-
रनाविलोदारमवेक्षमाणः ।
चिरादधीयाय मनीषिवर्गो
राजर्षिलोकस्य पुरातनस्य ॥ १७ ॥

प्रतापमेतस्य हतप्रतीपं
वसुन्धराचक्रधुरन्धरस्य ।
हिरण्यगर्भभ्रममश्नुवाना
सरस्वतीवान्वसरद्यशःश्रीः ॥ १८ ॥

मल्लीमतल्लीमहनीयमुक्ता-
परिष्क्रियाचन्दनपङ्कलेपाः ।
भवन् दिशां दिक्पतिलालनीयो
यशोभरोऽमुष्य विशोभते स्म ॥ १९ ॥

कल्पद्रुमादेः कलयन्त्युदारात्
स्वर्गौकसस्साधु समीहितानि ।
इतीव सस्पर्धमियाय लोको
भौमस्तमेनं बहुभिस्तपोभिः ॥ २० ॥

अमुष्य दानाम्बुभवाम्बुराशे-
स्समुत्थिते स्वच्छयशश्छलेन ।
तुषाररश्मौ न विराम[1]शङ्का
न वा कलङ्को न तमोऽनुषङ्गः ॥ २१ ॥

अखण्डितं विक्रमचण्डिमान-
ममुष्य भूभर्तुरवेत्य नूनम् ।
आखण्डलस्साकममर्त्यषण्डै-
र्दधे दृशो विस्मयतोऽनिमेषाः ॥ २२ ॥

अदःप्रतापस्य कियन्नु तैक्ष्ण्यं
येनाभिभूताः प्रतिभूमिपालाः ।
वनेषु चक्रुर्वसतिं समुद्य-
द्दवाग्निचण्डातपताण्डवेषु ॥ २३ ॥

निजामुशाह[2]प्रमुखाः प्रताप-
प्राग्भारधुर्या भुवि सार्वभौमाः ।
अस्य प्रसादं प्रतिपद्य कुछा-
दुच्छ्रायिणीं सम्पदमन्वभूवन् ॥ २४ ॥

1. विरामः अस्तंगमनम् ।

2. अहमदनगराधीशो निजामशाहवंशीयः मुहम्मदीयः मुर्तिजा निजामशाहः , यस्य मालोजिः सामन्तस्सेनापतिश्चाभूत् ।

महत्तया राजतया च भूमा-
वनन्यसाधारणतां वहन्त्या ।
आर्जन्महाराजपदाङ्कमुर्वी-
नाथोऽयमूर्जस्वलमुन्नतश्रीः ॥ २५ ॥

श्रियामधीशैश्शिबिकातुरङ्ग-
मतङ्गजश्रेणिमहीयसीनाम् ।
महाकवीन्द्रैर्मधुरोक्तिगुंभैः
विभोस्सभामुष्य विभूषिताभूत ॥ २६ ॥

नयच्छटाखण्डनमण्डनाति-
प्रचण्डपाण्डित्यधुरन्धराणाम् ।
स्फारश्रियामस्य सदःश्रितानां
संख्या न संख्यावदधीश्वराणाम्[2] ॥ २७ ॥

शंभाजिराजश्च शिवाजिराजो
जीजांबिकायां तनयावभूताम् ।
तुकाम्बिकायां सुत एकभूप-
स्तस्य त्रिभिस्तैर्मुदितं मनोऽभूत् ॥ २८ ॥

एकोजिशंभाजिशिवाजिनाम-
ख्यातेन सूनुत्रितयेन येन ।
मालोजिभूमीपतिमौलिसूनु-
स्तेजस्त्रयेणेव रराज लोकः ॥ २९ ॥

---

2. संख्यावन्तः पण्डिताः, अधीश्वराः राजन्याः । नयः शास्त्रन्यायः, राजनीतिश्च ।

रूपप्रतापादिगुणौघहृद्यै-
नृपात्मजैस्तुल्ययितुं जनस्तैः ।
नाकल्पतैकैकगुणोपपन्नान्
कन्दर्पगाण्डीवशरासनादीन् ॥ ३० ॥

काले ततः श्रीकमनीयरूपा
महाकुलीना महिला विवाह्य ।
तदन्वितानाकलयन्नृपस्तान्
मुदं स वाचामपदं प्रपदे ॥ ३१ ॥

औदार्यगाम्भीर्यमुखं गुणौघं
तुलासमुल्लङ्घिनमादधानः ।
शंभाजिनामा जगति प्रतीत-
स्स कालधर्मेण समन्वितोऽभूत् ॥ ३२ ॥

शिवाजिराजोऽथ विभुर्यशस्वी
प्रागल्भ्यमभ्युन्नतमाललम्बे ।
चण्डैर्भुजादण्डमहःप्रकाण्डै-
र्विखण्डयन् [1]यावनमण्डलानि ॥ ३३ ॥

सामर्षदुर्धर्षविरोधियोध-
प्रवेशनस्वावनतत्क्षयादिम्[2] ।
यस्साहसव्यूहमशक्यतर्क-
मचर्करीत्कर्कशमर्कतेजाः ॥ ३४ ॥

---

1. यवना मुहम्मदीयाः 2. शत्रुसेनान्तःप्रवेशः, प्रविष्टस्य स्वात्मनो रक्षणं, शत्रुसेनाक्षयश्च ।

प्रौढप्रतापान् क्षितिभृत्कलापान्
दुरुद्धरं मज्जयतस्स्वयं यः ।
डिल्लीश्वरोद्दामचमूपयोधे-
र्गाधेतरस्यांस्त चिरादगस्त्यः ॥ ३५ ॥

प्रतापभूम्ना रिपुवर्गदुर्गा-
ण्यरं हरन्नश्वगणेश्वरो यः ।
तुलातिगां छत्रपतित्वकीर्ति-
मुपार्जदूर्जस्वलमर्जुनौजाः ॥ ३६ ॥

एकोजिराजं समवेत्य धीरो
दान्तं ततस्तत्त्वविदग्रगण्यः ।
राज्यश्रियः कल्पयति स्म नाथं
प्राज्यप्रतापं स हि शाहभूपः ॥ ३७ ॥

त्रातुं निलिम्पानिव संप्रविष्ट-
त्रिविष्टपेऽथो पितरि प्रगल्भः ।
शशास पृथ्वीं शमितप्रतीपो
गुणैर्मनोहारिभिरेकभूपः ॥ ३८ ॥

दृप्तावनम्रावनिकद्रु(म्र)[1]वर्ग-
विनिग्रहानुग्रहणप्रवीणः ।

---

1. कोशे 'कद्रु' इत्येव दृश्यते । 'कम्र' इति शुद्धः पाठस्स्यात् । कम्रः कान्तः । अवनिकम्रवर्गः राजसमूहः ।

अवन्महीमप्रतिमप्रतापो
यथार्थनामाभवदेकभूपः ॥ ३९ ॥

तस्य प्रतापो वसुधावलारे-
रन्वेति कोपेन विपाटलात्मा ।
इति त्रसन्नम्बुजिनीकुटुम्बी[1]
भ्राम्यन्न विश्राम्यति हाधुनापि ॥ ४० ॥

स्फुरद्यशश्चन्द्रमसं तदीयं
निवर्ण्य रोहिण्यभिरामरूपम् ।
पत्यौ विधावस्वरसालसा सा;
तदा तदामुष्य ततस्तनुत्वम्[2] ॥ ४१ ॥

तस्मिन् महीन्द्रो वितरत्यमन्दं
समृद्धकामास्सकला जनौघाः ।
विरेजिरे संमुदिता विना तान्
जाताभ्यसूयान् धनदादुदारान् ॥ ४२ ॥

तस्यावनीन्द्रस्य पदारविन्दे
प्रणामभाजां पृथिवीपतीनाम् ।
कोटीरकोटीमणिकान्तिवृन्दं
विभासुरं केसरजालमासीत् ॥ ४३ ॥

---

1. सूर्यः । 2. भवतीत्यध्याहारः ।

माजात्यमत्या समुदीतहार्दे-
निकेतनं दर्शयितुं स्वनेतुः[1] ।
नीतेव हंसैरदसीयकीर्ति-
र्लोकेशलोके[2]ऽद्भुतमालुलोके ॥ ४४ ॥

कलानिधिस्सन् [3]कमलोज्ज्वलत्व-
मधत्त नादत्त [4]जडात्मभावम् ।
विना कलङ्कस्थितिमुल्ललास
चक्रं स [5]चक्रप्रमदं विचित्रम् ॥ ४५ ॥

आख्याजुषा [6]जिष्णुरिति प्रताप-
निरस्तभूभृन्निवहेन तेन ।
कृता सदानन्दनसादरेण[7]
चिरेण पृथ्वीसुरलोकगुप्तिः ॥ ४६ ॥

ततो धरित्रीदयितावतंस-
श्चिरादपत्यानुपलम्भखिन्नः ।

1. हंसवर्गनेतुः ब्रह्मदेववाहनीभूतहंसराजस्येत्यर्थः । अथवा स्वस्वामिनः ब्रह्मण एव । 2. ब्रह्मलोके । 3. कमला लक्ष्मीः, कमलं पद्मम् । 4. जलमयत्वं जाड्यं च । 5. चक्रं राज्यमण्डलं, चक्रः तदाह्वः पक्षी । 6. जिष्णुरिन्द्रो जयशीलश्च । भूभृतो राजानः पर्वताश्च । 7. सदा नन्दनाख्यवनसादरेण, सतामानन्दने सादरेण । 8. पृथ्वीसुराः ब्राह्मणाः तल्लोकगुप्तिः तत्समूहरक्षणम् । अथवा पृथ्वी बृहती सुरलोकगुप्तिरिति सभङ्गश्लेषः । अथवा द्यावापृथिव्युभयलोकगुप्तिः ।

नियम्य चेतो निजवंशदैव-[1]
मुपास्त गौरीशमपास्तशङ्कम् ॥ ४७ ॥

स्वप्नेऽथ जातु क्षितिनेतुराविः-
ष्कुर्वन्नुमास्कन्दमयं स्वरूपम् ।
चारुस्मितो वाचमुवाच हृद्यां
चन्द्रावतंसः कुलदैवतं[1] सः ॥ ४८ ॥

तवेप्सितं वेद्मि, कृतार्थभावं
तद्[2]श्नुवीतैव; नृपालकत्वम् ।
व्यवस्यतो मेऽद्य भवत्प्रयत्नः
प्राप्तोऽयमुल्लेख इव प्रबन्धुः[3] ॥ ४९ ॥

धरा पुरा[4]सौ यवनैरुदग्र-
रुपप्लुतिं[5] गच्छति दुर्निवाराम् ।
महीपते तत्र मयावतारः
कार्यो निकार्यो[6] वसुधावसादः ॥ ५० ॥

---

1. सोमास्कन्दरूपी त्यागराजः । 2. तत् तवेप्सितम् । 3. नृपालकत्वं व्यवस्यतो म इत्यनेन भाविनस्सुतस्य ईश्वरांशत्वमुक्तं भवति । अहमेव यवनशिक्षार्थं भूमौ राजत्वेनावतितीर्षुरासम् ; सुतार्थं मत्प्रार्थनारूपस्त्वत्प्रयत्नश्च समयप्राप्त इत्यर्थः । अयं च प्रबन्धुं प्रवृत्तस्य कवेः स्वरसोदित उल्लेख इवेत्युपमा । 4 पुरा गच्छति गमिष्यति । 5. पीडाम् । 6. निकार्यः निवार्यः ।

दीपाभिधाना त्विचकास्ति कन्या
धन्या गुणैरिङ्गिलवंशजाता ।
तस्यास्तपस्यामुदितः सुतस्स्यां
तवेत्यहं पूर्वभवे[1]ऽन्वगृह्णाम् ॥ ५१ ॥

सिद्धैव पुत्रोदयकामना (ते)
निमित्तजातेन मदीरितेन ।
दीपाभिधाया गुणमण्डितायाः
पाणिं गृहाण क्षितिपाल तस्याः ॥ ५२ ॥

तस्यां सुताः स्युस्तव तत्र भूप
मद्वंश एको महनीयकीर्तिः ।
भवेद् , अमुष्यावरजौ सदक्षौ
स्यातां, कुलेन प्रभविष्यते[2] च ॥ ५३ ॥

इतीरयित्वान्तरधत्त देवः
शिवः, प्रपद्याथ नृपः प्रबोधम् ।
प्रसक्तिमैशीं प्रतिसन्दधत्तां
पर्यच्छिनन्नैव मुदामियत्ताम् ॥ ५४ ॥

दीपाभिधाथ क्षितिवल्लभेन
पाणौ गृहीता हरिणेव लक्ष्मीः ।
तस्य प्रभोस्सा तनुते स्म पूर्व-
व्यूढाङ्गनातोऽभ्यधिकं प्रमोदम् ॥ ५५ ॥

श्रियेव शौरिश्शिवयेव शंभुः
यया चिरादेकधरावलारिः ।

---

1. दीपायाः पूर्वजन्मनि । 2. भावे प्रयोगः । इत्थं कुलं ते प्रभविष्यतीत्यर्थः ।

जगत्परित्राणनिदानभूत-
मत्राललम्बे गृहमेधिभावम् ॥ ५६ ॥

वपुष्मतीमेकनरेश्वरेण
सांसारिकानन्दसमुन्नतिं स्वाम् ।
यां मन्यमानेन किलानुमेने
नार्धाङ्गजानिर्गिरिशोऽपि धन्यः ॥ ५७ ॥

गौरीपतेस्सन्निहितस्य चूडा-
परिस्फुरच्चन्द्रकरावमर्शैः ।
आमोदमूर्जस्वलमश्नुवान-
माभाति यस्या हृदयारविन्दम् ॥ ५८ ॥

[1]सन्मार्गमालम्ब्य समुल्लसन्ती
[2]सर्वज्ञचूडापदलालनीया ।
जगत्पुनाना विचकास्ति यस्या
निलिम्पशैवालवतीव[3] शैली ॥ ५९ ॥

[4]क्षमानुषक्ता न वसिष्ठपत्नी
पाञ्चालिका सा नकुलोपपन्ना ।
भीमोक्तिशीला दमयन्त्यतोऽमूः
समा न यस्याः सुगुणान्वितायाः ॥ ६० ॥

---

1. सन्मार्गः साधुवर्त्म, आकाशश्च । सत् नक्षत्रं तन्मार्गः । 'सन्नक्षत्रमुडुने ना' इति वैजयन्ती । 2. सर्वज्ञः तादृशो भर्ता, अथवा सर्वज्ञास्तादृशा आस्थानपण्डिताः । अथवा गर्भप्रविष्टस्य गङ्गाधरस्य मातृत्वादेवमुक्तिः । 3. स्वर्गङ्गा । 4. क्षमा क्षान्ति-र्भूमिश्च । अरुन्धत्या दिवि द्योतमानत्वात् । नकुलः पाण्डवेषु चतुर्थः ; न कुलोपपन्ना नाभिजाता ; भीमो दमयन्ती पिता ; भीमा भयङ्करा उक्तिः ।

पातिव्रती[1]शम्भुपदाब्जभक्ति-
नयानुकम्पाविनयादिमानाम् ।
महागुणानाममृतोर्मिळानां
वदन्ति यां तत्त्वविदस्समष्टिम् ॥ ६१ ॥

एणाङ्कचूडस्य ततः प्रसादाद्
एकोजिभूमीपतिशेखरस्य ।
पुरंध्रिका गर्भमधत्त भव्य-
मर्थं नवं सत्कविभारतीव ॥ ६२ ॥

कृतास्पदा गौरतया वधूटी
तदास्फुरच्चारु विडम्बयन्ती ।
फलोदयात् प्राङ्नियतोल्लसन्त्या
लतामुपेतां सुमनस्समृद्ध्या ॥ ६३ ॥

विलासवत्याः परिपाण्डिमानं
विभावयन्ति स्म विलोकमानाः ।
बहिर्गतं कुक्षिगतेन्दुमौळेः
गौरं प्रभापूरममान्तमन्तः ॥ ६४ ॥

इन्दीवराक्षी यदधत्त मन्दां
गतिं तदा तन्ननु युक्तरूपम् ।
असौ यदन्तर्वहति स्म नून-
मखण्डभूमण्डलधुर्यमार्यां ॥ ६५ ॥

---

1. पतिव्रतात्वम् ।

पयोरुहाक्ष्याः परिपाण्डुगण्डं
मुखाब्जमाधत्त मुदं विभोर्याम् ।
कदापि तस्याः कणमप्यतानी-
न्न चन्द्रबिम्बं न च पुण्डरीकम् ॥ ६६ ॥

अम्बैषा भवितुमलं कुलस्य दीपो
यत्तस्येत्युपकलितोचिताभिधाना ।
दीपाम्बा समुदितदौहृदा व्यालासी-
दालीनां नयनसुधारसायनश्रीः ॥ ६७ ॥

पश्यत्पादनया[1]दिमाखिलनयस्वातन्त्र्यमव्याहतं
धर्मिग्राहकमानसिद्ध[2]ममृतस्फीताश्च यस्योक्तयः ।
तस्य श्रीधरवेङ्कटेशसुधियो लिङ्गार्यसूनोः कृतौ
श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यतिलके सर्गोऽजनिष्टादिमः ॥६८॥

॥ इति श्रीश्रीधरवेङ्कटेशकृते श्रीशाहेन्द्रविलासे प्रथमस्सर्गः ॥

---

1. पश्यत्पादः अक्षपादः, तन्नयो न्यायशास्त्रम् । 2. येन मानेन धर्मी ग्रन्थकर्ता गृह्यते, तेन मानेनैव तस्य धर्मः पाण्डित्यमपि प्रमाणान्तरानपेक्षितया गृह्यते । पाण्डित्यरूपधर्मविशिष्टतयैव तस्य सदा भानम् । एतेन तस्य पाण्डित्यस्य सहजसिद्धत्वमभिप्रेतं भवति ।

द्वितीयस्सर्गः ।

अनवद्यगुणौघजन्मभू-
रथ दीपाम्बिकया शुभे दिने ।
तनयो जनितः कुलोद्वहो
जगदानन्दथुकन्दलैस्समम् ॥ १ ॥

नवचम्पककान्तिसंपदं
परिलुम्पन्निजगात्ररोचिषा ।
अतनोदिव शावको जनु-
र्भवनं[1] निर्मलभर्मवर्मितम्[2] ॥ २ ॥

जनता मनुते स्म शृण्वती
धरणीपालशिशोः स्वनं तदा ।
वदनाब्जवलत्सरस्वती-
मणिमञ्जीरकमञ्जुशिञ्जितम् ॥ ३ ॥

अजनिष्ट विभोः कुमार इ-
त्यवकर्ण्यामृतशीतलं वचः ।
निधिलाभमिवात्मनस्तदा
निखिलोऽमन्यत निर्वृतो जनः ॥ ४ ॥

वपुषि स्म न मान्ति भूभुज-
स्तनयोत्पादसमुद्भवा मुदः ।

1. सूतिकागृहम् । 2. स्वर्णकवचितम् ।

हृतकैरवदर्पगौरवा
[1]जगतीवास्य यशःपरम्पराः ॥ ५ ॥

वसु चारु मणीन्वरत्विषः
[2]स्थिरवृत्तीर्महतीरकैतवाः ।
अपि मण्डलमण्डनं[3] सता-
मदिशद्भूतलशीतलद्युतिः ॥ ६ ॥

अभिधामथ तस्य शाह इ-
त्यकृत क्षोणिपतिः, कविच्छटा ।
सुरभीकुरुते यया[4] निजां
नवकस्तूरिकयेव भारतीम् ॥ ७ ॥

अमुना शिशुना दिनेदिने
नयनासेचनकाङ्क्कत्विषा ।
अमलीमसपक्ष[5]वर्तिना
शशिनेवोपचयोऽभ्यपद्यत ॥ ८ ॥

अधिडोलममुष्य हृष्यतो
ललितान्दोलनविभ्रमैश्शिशोः ।
स्मयमानमुदारमाननं
सरसीवाम्बुरुहं समस्फुरत् ॥ ९ ॥

---

1. यथा जगति न मान्ति स्मास्य यशःपरंपराः तथास्य वपुष्यपि मुदः । 2. भट्टवृत्तीः ब्रह्मदेयतया दत्ता ग्रामादिरूपाः । 3. राष्ट्रालंकारभूत इति नृपतिविशेषणम् । 4. यया अभिधया । 5. शुक्लपक्षः ।

अतिवेलमभादयं पयः
क्षितिसंक्रन्दन[1]नन्दनः पिबन् ।
निगिलन्निव वैरिमेदिनी-
पतिवर्गस्य यशः शशिप्रभम् ॥ १० ॥

स्मरसुन्दर भूपुरन्दर
श्रितमन्दारतरो दयस्व भोः ।
इति तस्य तदा तदा शिशोः
सुदृशोऽतन्वत चाटुभिर्मुदम् ॥ ११ ॥

अरुणं चरणं शिशोर्जना
नवलावण्यसमुच्चयश्रिया ।
अवतंसयितुं गृहीतमु-
च्छसितं पल्लवमन्वमन्वत ॥ १२ ॥

नृपकोटिकिरीटकर्कश-
स्फुटरत्नव्यतिषञ्जनं पुरः ।
ध्रुवमित्यधुनास्य पाटलं
पदमित्यादित विस्मयं जनः[2] ॥ १३ ॥

---

1. इन्द्रः ।

2. नमद्राजमण्डलकिरीटमणित्विषा भविष्यति काले हि पदमस्य पाटलं स्यात्, कथमद्यैवैवं पाटलमिति । एतेन पदस्य सहजारुणिमा अभिहितो भवति ।

परिशीलनभङ्गिषु श्रियः
करकेळीकमलग्रहादिव ।
प्रतिमुद्रितपङ्कजः[1] करः
प्रतरां तस्य शिशोरशोभत ॥ १४ ॥

पवि[2]लाञ्छनविस्पुरत्करं
नृपबालं समभावयन् जनाः ।
अवनीमवितुं कुतूहला-
दवतीर्णं द्युदसा[3]मधीश्वरम् ॥ १५ ॥

अवलेपविलोपकारणं
[4]सृणिरेषोऽरिमदावला[5]वलेः ।
इति बोधयितुं नु वेधसा
सृणिरेखा निहिता शिशोः करे ॥ १६ ॥

क्षितिमण्डलपालनोचितै-
रभिरामं तमवेक्ष्य लक्ष्मभिः[6] ।
समबिभ्रत सम्मदं चिरा-
दनुपाघ्रातमियत्तया जनाः ॥ १७ ॥

क्षितिपालसुतस्य हाटक-
द्युतिकण्ठग्रहकर्मठा[7]स्त्विषः ।

---

1. सामुद्रिकलक्षणभूतपद्माङ्कितः । तादृशपङ्कजस्य लीलाकमलव्रता लक्ष्मीपाणिना ग्रहणे सति शिशोः करे संक्रान्तिः । 2. वज्रम् । 3 देवानाम् । 4. अङ्कुशः । 5. मत्तगजाः 6. सामुद्रिकलक्षणैः । 7. कण्ठग्रहकर्मठाः प्रतिद्वन्द्विन्यः ।

विळगन्ति बताङ्गसङ्ग इ-
त्यवहन्नुत्कलिकां मृगीदृशः[1] ॥ १८ ॥

अभजद्व्यपदिश्य मौक्तिको-
ल्लसितां वज्रमणीललन्तिकाम्[2] ।
उडुपत्न्युपसङ्गतः शशी
वदनं राजसुतस्य तर्जितः ॥ १९ ॥

नरपालशिशोरुरस्स्फुर-
न्नवशार्दूलनखप्रसाधनम्[3] ।
अनपायि पराक्रमश्रियो
ललितभ्रूलतिका[4] व्यशोभत ॥ २० ॥

नरनाथशिशोर्नवं जन-
श्चरणन्यासविलासमामृशन् ।
अयमेव महीवशंवदी-
करणोपक्रम इत्यमन्यत ॥ २१ ॥

मणिकङ्कणकिङ्किणीपदा-
भरणोदञ्चितमञ्जुशिञ्जितैः ।
विचरन्नृपवीरसूनुरा-
ह्वयदुल्लासमिवेक्षितुं जनान् ॥ २२ ॥

1. आलिङ्गनेनास्य शिशोस्तदीया हैमी देहकान्तिस्स्वाङ्गेषु लगिष्यतीति औत्सुक्यमवहन् । 2. रत्नराजिगुंफित आभरणविशेषः । 3 आभरणम् । 4. व्याघ्रनखाकृतेराभरणस्य भ्रूलतिकाकृतित्वादेवमुक्तिः ।

[1]निचिते वसने पदेपदे[2]
हिमगौरे पदमर्पयन्नयम् ।
निजकीर्तितुलारुषा पदा
परिपिंषन्निव चन्द्रिकामभात् ॥ २३ ॥

रथवाजिगजादिमेलनं
जययात्रा जयलाभ इत्यपि ।
व्यहरत्पृथुकः[3] स निर्दिशन्
किमुदर्कानुगुणा न वृत्तयः ॥ २४ ॥

वसु वा नवभूषणानि वा-
ऽदिशदेवाशु वशंवदं[4] शिशुः ।
न नञर्थमयुङ्क्त याचितः
प्रकृतेर्न प्रतिरोधकं वयः ॥ २५ ॥

हृदयङ्गममङ्गसौष्ठवं
सुषमां कामपि वीक्ष्य तामपि ।
नृपचन्द्रतनूभुवस्तनुं
सुदृशस्सस्पृहमस्पृशन्मुहुः ॥ २६ ॥

वपुरस्य गुणौघशेवधे-
रथ कौमारवयःकृतास्पदम् ।
उररीकुरुते स्म कौसुमी-
मुपकण्ठागत[5]फुल्लतां दशाम् ॥ २७ ॥

---

1. भवनतलोपरि परितः प्रसृते आस्तरणरूपपटे। 2. शश्वत्। 3. शिशुः। 4. स्ववशवर्ति वस्तु। 5. आसन्न-

कलयन् खुरलीषु[1] खेलनं
सवयोभिस्सह भूपतेस्सुतः ।
रुचिरारुणमृद्विलेपनो
जनतानन्दममन्दमातनोत् ॥ २८ ॥

अरुणां मृदमावहन्नदः-
प्रतिनद्धेन पटेन[2] संवृतः ।
परितः स्फुरितांशुरस्फुर-
द्रविरुद्यन्निव राजनन्दनः ॥ २९ ॥

अनुलेपनशोणविग्रहः
समभावि क्षितिभृत्सुतो जनैः ।
नवपल्लवकाण्डमण्डनः
स वपुष्मान् मधुमासवासरः ॥ ३० ॥

वलभिन्मणियष्टि[3]रस्फुर-
त्करकीर्णा[4]रुणमूर्तिनामुना ।
सहकारतरोस्सपल्लवा-
दलिमालेव[5] तिरोविनिर्यती ॥ ३१ ॥

स नियुद्धसमुद्धतक्रमे
जयमेवानुपदं भजन्निव ।

1. शस्त्राभ्यासादिव्यायामसेवासु । 2. अदःप्रतिनद्धेन मृद्युक्तेन पटेन संवृतः वस्त्रेण संवृतः । कोशे तु 'पवेन' इति पाठो दृश्यते 3. व्यायामोपयुक्ता । 4. करेण क्षिप्ता । 5. तिरश्चीनम् ।

[1]अमुचन्न चटून् सखिव्रजे
सति दाक्ष्येऽप्यनतिर्हि शोभते ॥ ३२ ॥

गुणमण्डलमण्डितं सुतं
स तमासाद्य वसुन्धरेश्वरः ।
प्रमदं महितं प्रपेदिवा-
नजनि स्कन्दमिवेन्दुशेखरः ॥ ३३ ॥

स कदापि दिशः प्रतापवान्
विजिगीषुः क्षितिपाकशासनः ।
निरगादथ [2]बेङ्गुलोरुत-
स्तुरगानीकितभूमिमण्डलः ॥ ३४ ॥

अरुणं ध्वजमुद्धृतं विभो-
र्मिहिरोद्भेदकुतूहलादिव ।
अवलोक्य सपत्नमण्डलैः
प्रतिलेभे न तटं भयाम्बुधेः[3] ॥ ३५ ॥

विपिनं कतिचिद्दिवं परा-
नपि नीत्वा परिपाल्य चापरान् ।

---

1. शश्वज्जित्वरोऽपि पराजितैर्मित्रैस्सह संभाषणमपरिहरन् विनयोदात्तं दाक्ष्यमाविश्चकार । 2. Bangalore. बीजपूर्यवनाधीश्वरेण बेङ्गलूर् - नगरे पूर्वं शाहजिः तदनन्तरमेकोजिश्च जागिर्धारिपदं दत्वा निवेशितौ । स एकोजिः । 3. सूर्यमण्डलोन्नतमेकोजिसेनाध्वजमवलोक्य भयाब्धौ निमग्नाः शत्रवः तटं पारं न लेभिरे ।

परिरब्धभुजो जयश्रिया
नृपतिः प्रैक्षत [1]सह्यजातटीम् ॥ ३६ ॥

उदभूदथ तत्र नन्दनः
शरभोजिर्धरणीबिडौजसः ।
निपुणः परिपन्थिनिग्रहे
समरोत्साह इवाकृतिं वहन् ॥ ३७ ॥

अथ चोळपति[2]र्निशम्य तं
निकटोपागतमेकभूपतिम् ।
समराय हयादिमेदुराम्
पृतनां प्रेषयति स्म सस्मयः ॥ ३८ ॥

वनवह्निमिवाम्बुदच्छटा
विनिकर्तुं रिपुवर्गमुद्भटा ।
कुपितस्य तदैकभूपते-
रचलद्भूलतया समं चमूः ॥ ३९ ॥

रथिनो रथिनस्तुरङ्गिणो
हयिभिर्हस्तिपकाश्च हास्तिपैः ।
मिमिलुर्ववृधे ततो रणः
परितस्सुस्रुवुरस्रनिर्झराः ॥ ४० ॥

1. कावेरीतीरम् । 2. अत्र चोलपतिः अलगिरिनायकः मधुरानायकभूपस्य चोक्कनाथस्य भ्रातृस्थानीयः, मधुरातञ्जापुर्योर्युद्धे तञ्जापुरनायके विजयराघवे ससूनौ मृते यं मधुराचोक्कनाथः तञ्जापुरे स्वसामन्ततया न्यवेशयत् ।

अथ भोसलवंशभर्तुरु-
द्भटकोपारभटी भटच्छटा ।
नटति स्म [1]समित्तटे स्फुट-
त्त्रुटितारातिघटा [2]पटोत्कटा ॥ ४१ ॥

[3]मिहिरं बिभिदुर्विदारिता
भटवर्गेण तदैकभूपतेः ।
अदसीयघनप्रतापकि-
ङ्कर इत्युत्प्रतिघा इव द्विपः ॥ ४२ ॥

अथ शाहसुतस्य सैनिकैः
पुरमाक्रम्यत चोळभूपतेः ।
वरण[4]प्रसभाधिरोहणं
भुवि किं साहसिनां दुरासदम् ॥ ४३ ॥

महसां निधिरित्थमेकभू-
रमणश्चोळपतिं[5] निरस्य तम् ।

---

1. समित् युद्धम् । 2. पटो ध्वजपटः । 3. 'द्वाविमौ पुरुषौ लोके मित्रमण्डलभेदिनौ । परिव्राड् योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखो हतः ॥' इति न्यायेन एकमहीपतिहतानां द्विषां मिहिरमण्डलभेदः । प्रतापे एकमहीपतेः सूर्योऽयं किंकर एवेति रुषेव सूर्यं द्विषो बिभिदुरित्युत्प्रेक्षा । प्रतिघा कोपः । 4. प्राकारः । 5. चोकनाथेन तञ्जापुरे स्वायत्तीकृते स्वर्गतविजयराघवस्य पुत्रो वा पौत्रो वा कश्चित् चेङ्गमलदास इति शिशुः सजीव आनीत् । तदर्थमेव अलगिरिः तञ्जात एकोजिना निरस्तः । किन्तु नचिरात्स्वाभिषिक्तं चेङ्गमलदासमपि दूरीकृत्य एकोजिनैव तञ्जाराज्यमात्मसात्कृतम् ।

स्वकरेऽकृत चोळमेदिनी-
मपि तञ्जानगरं तदास्पदम् ॥ ४४ ॥

अथ शङ्करचिन्तनव्रते
नृपतौ ध्यायति सन्निधाय सः ।
दरहासमनोहरो हरो
गिरमूचे मधुरां कृपानिधिः ॥ ४५ ॥

पुरमेकविभो तवास्त्विदं
भज भद्रासनमत्र तेऽन्वयः ।
जगति प्रथितो नृपश्रियो
महितायाः प्रभवेदुपाश्रयः ॥ ४६ ॥

*

इति साधु निशम्य शूलिनः
कुलदैवस्य स वाचमेकराट् ।
मुदितो निलयीचकार ता-
मथ तञ्जानगरीमवन् महीम् ॥ ४७ ॥

शरभोजिवरोऽथ शाहभू-
हिमरश्मेरनुजः किशोरकः ।
नगरेऽत्र विवृद्धिमुद्वहन्
समतानीन्मुदमेकभूपतेः ॥ ४८ ॥

उदपादि ततस्तनूभवः
तुलजाराज इति क्षमापतेः ।

परिवृद्धिमुपानयन्मुदं
परिवृद्धिं स दधद्दिनेदिने ॥ ४९ ॥

शरभोजिविभुः प्रतापवान्
तुलजाराज इति प्रथान्वितौ ।
सदृशावनुजौ निजौ भुजा-
विव जातौ भुवि शाहभूविभोः ॥ ५० ॥

खुरलीविहृतौ धनुर्गता-
वपि विद्यान्तरशीलनेष्वपि ।
प्रतिपत्तुमियत्तया जनो
न किलासीदलमस्य पाण्डितीम् ॥ ५१

* मदनैरुपपन्नमूर्तिभि-
र्वसुधामागतवद्भिरिन्दुभिः ।
नरभावगतैः पुरन्दरै-
स्त्रिभिरेकप्रभुराबभौ सुतैः ॥ ५२ ॥

अथ शाहमहीसुधानिधिं
ललितोन्मीलितयौवनश्रियम् ।
अवलोक्य विवाहमस्य सं-
तनितुं चित्तमधत्त भूपतिः ॥ ५३ ॥

परिणेष्यति शाहराज इ-
त्यवकर्ण्य प्रथमानविक्रमः ।

उपहारगणानुपानयन्
धरणीपालवरास्ससंभ्रमम् ॥ ५४ ॥

[1]घनसारविसारिसौरभा-
नधितञ्जापुरवीथिमण्डलम् ।
हिमवारिकणानवाकिरन्
समनह्यन्नपि पुष्पतोरणम् ॥ ५५ ॥

कलिता विकचैस्सरोरुहैः
कमनीयैरपि चम्पकैः पुरे ।
नवतोरणधोरणी व्यभात्
पुरलक्ष्म्या इव पुष्पमालिका ॥ ५६ ॥

मणिकाञ्चनमञ्जुलांशुकै-
र्नवरम्भातरवः परिष्कृताः ।
ददतोऽभिमत[2] समस्फुरन्
सुरमाला[3] भुवमागता इव ॥ ५७ ॥

अथ चम्पकचारुतैलतः
कलिताभ्यङ्गसभङ्गकौतुकम् ।
स्नपिताथ तनोन्मुदा वधू-
मपि शाहाधिपमङ्गनाजनः ॥ ५८ ॥

---

1. कर्पूरम् 2. अभिमतं मणिकाञ्चनांशुकादिकं ददति हि सुरद्रुमाः । 3. कल्पवृक्षाः

अधिमङ्गळवेदिसङ्गत-
स्तरलाक्ष्या नरपालनन्दनः ।
उमयेव शशाङ्कशेखरो
रमयेवाम्बुजलोचनोऽस्फुरत् ॥ ५९ ॥

अधिरुह्य विवाहवेदिकां
सुमनस्तोमपरिष्कृतां तदा ।
मुदमादित राजशेखरो
धरणीभृत्सुतया समन्वितः ॥ ६० ॥

अधिवेदिकमश्वतोवधू-
वरयोर्वस्त्रविभूषणप्रभाः ।
उपयातवतां च मेदिनी-
बलयं तेजसतामनीनयन् ॥ ६१ ॥

वलवैरिमुखप्रिया[1] दिशो
वयमेभिस्सह सुन्दरांजनैः ।
समभूम विभूषणाञ्चिता
इति निर्वव्रुरिवोत्सवे भृशम् ॥ ६२ ॥

पटहादिपटुस्फुटस्वना[2]-
रभटीकृतवतोऽसृजन्निव ।

---

1. इन्द्राद्यधिदेवताकाः प्राच्यादयः । विवाहमहोत्सवार्थं परितोऽपि दिशस्तोरणमालिकादिप्रसाधनविशेषैरलंकृताः। यथा भर्तृसहिता मण्डितास्संबन्धिसुहृत्स्त्रियः समेत्य विवाहमहेन मुमुदिरे तथा दिक्पालकसहिता दिशोऽपि निर्वव्रुरिति भावः ।

2. स्वनः प्रतिध्वनिरूपः । अत्र 'पटुप्रतिस्वन' इति पाठः स्यात् ।

परीणीतिमहोत्सवे विभोः
ककुभो गीतिमुदीतकौतुकाः ॥ ६३ ॥

अधिसन्निधि शाहभूविभो-
स्सह वध्वोन्मिषतः शुभावहम् ।
उदगीयत सुन्दरीजनै-
र्हरगौरीपरिणीतिमङ्गळम्[1] ॥ ६४ ॥

अथ शाहवरः करे वधूं
परिगृह्णन्नतिवेलमस्फुरत् ।
कलयन्निजहस्तगामिनीं
स्मरराज्यश्रियमूर्जितामिव ॥ ६५ ॥

सुदृशश्शुभसूत्रबन्धनं
कृतवान् शाहविभुस्तदा बुधाः ।
समतन्वत सादरं तयोः
परमायुर्जननीश्शुभाशिषः ॥ ६६ ॥

अदसीयकरः तदा मृगी-
नयनाया गळसीम्नि संवलन्[2] ।
कुरुविन्दरुचा[3]वपाहसी-
दरविन्दं रविरश्मिसुन्दरम् ॥ ६७ ॥

---

1. 'गौरीकल्याणम्' इति समुदाचारसंप्रदायागतो विवाहमङ्गलगीतविशेषः । 2. 'वलेरात्मनेपदमनित्यं ज्ञापकात्' इति वामनसूत्रात् (का. अ. सू. ५. २. ३.) परस्मैपदं साधु । 3. कुरुविन्दरुचौ गलसीम्नीत्यन्वयः ।

वरमौक्तिकवर्षशीलितौ
ललिताङ्गौ दयितौ मिथःश्रितौ ।
कमलाकमलाक्षयोर्मिल-
त्कलशाम्भोधि[1]तरंगयोःश्रियम् ॥ ६८ ॥

कुलरूपवयोगुणैरमा-
वनुरूपा मुदमस्य तन्वती ।
वनिता व्यरुचद्वपुष्मती
विजयश्रीरिव वैषमेषवी[2] ॥ ६९ ॥

सहबन्धुनृपैर्वधूवरा-
वदधातामथ चारु भोजनम् ।
यदुदञ्चितमाधुरीजितं
त्वपयेवामृतमेति न क्षितिम् ॥ ७० ॥

मणिनूपुरचारुमेखला-
प्रमुखाकल्पझलंझलैः स्त्रियः ।
निरगुः परिवेषणोत्सुका-
स्तटितो मानुषतां गता इव ॥ ७१ ॥

शुभकाञ्चनपात्रपङ्क्तिषु
स्फुरदन्नं कलधौतपाण्डुरम् ।

---

1. कलशाम्भोधिः क्षीरसागरः । विषमेषोर्मन्मथस्य इयं वैषमेषवी ।

नवचम्पकपुल्लमल्लिका-
समवायं व्युदपीपदत्तदा ॥ ७२ ॥

सुरभिप्रचुराज्यशर्करा-
सरसव्यञ्जनपुञ्जरञ्जिताः ।
वरभक्ष्यसमृद्धयस्सुधा-
परिवाहा इव पर्यभुस्तराम्[1] ॥ ७३ ॥

स्मितवीक्षितमौळिचेष्टितै-
र्नृपतिष्वाहृतिकर्तृषु[2] प्रभुः ।
उपचारमसावुदाहर-
त्तनयोद्वाहमहे यथोचितम् ॥ ७४ ॥

अथ शाहविभुः परिष्कृत-
द्विरदस्कन्धगतो वधूयुतः ।
प्रचरन् पुरि निर्जरद्विपे
स्फुरतोऽगादुपमां शचीपतेः ॥ ७५ ॥

रथसैन्धवगन्धसिन्धुरा-
नधिरूढाः प्रभवस्तमन्वयुः ।
वरमर्दलभूरिभेरिका-
निनदौघप्रतिनद्धदिक्तटम् ॥ ७६ ॥

स्फुटदीपकलापरोचिषां
मणिहेमाभरणत्विषामपि ।

1. परितो बभुस्तराम् । 2. भुञ्जानेषु ।

निवहेन वहन्त्यभिन्नतां
हरितः स्म व्रजति प्रभौ तदा ॥ ७७ ॥

[1]शुचियन्त्रपरम्परामुखा-
न्मुखराः प्रोन्मिमिषुः स्फुलिङ्गकाः[2] ।
सह चम्पकसंपदां गणै-
र्विदधाना इव जल्पधोरणीम् ॥ ७८ ॥

कृतचक्रपरिभ्रमोऽनल-
प्रचयो यन्त्रभवः प्रभोर्धुरि ।
स्वसमत्वरुषा तदोजसा
विनिगृह्येव विघूर्णितोऽस्फुरत् ॥ ७९ ॥

स्व[3]नखेन्दुमहस्समाकृति-
प्रणयादिन्दुमिवोपसेवितुम् ।
वियदग्रमुदग्रमाविशन्
शुचियन्त्रस्फुरितस्फुलिङ्गकाः ॥ ८० ॥

धुरि शाहविभोर्मनोहरं
समनृत्यन् वरवारयोषितः ।
कलितामरसुन्दरीजयाः
कलगानाभिनयाकृतिश्रिया ॥ ८१ ॥

---

1. अग्निमयन्त्रम् (fire-works) 2. अग्निस्फुलिङ्गका वर्णाकृतिसाम्यात् चंपकपुष्पप्रकरा इव अस्फुरन्नित्यर्थः ।

3. 'स्व' इत्यनेन नायकस्य परामर्शः ।

उपयाति मनोजसुन्दरे
विभवैश्शाहमहीपुरन्दरे ।
अभवन् कुतुकाम्बराङ्किता
मदिराक्ष्यो मणिहर्म्यसङ्गताः ॥ ८२ ॥

इयमम्बुजलोचना क्रियत्
क्व नु कीदृक् किमधस्त वा तपः ।
यदमुष्य किलाङ्गसङ्गिनी-
त्यवदत् काचिदधीरलोचना ॥ ८३ ॥

निकटोपगमोपगूहने
सुदती काचन शाहभूविभोः ।
अभिसंदधती ततौ भुजौ
मणिहर्म्योपगता तदातनोत् ॥ ८४ ॥

वपुरस्य हृतस्मरस्मयं
परिपश्यन्त्यजनिष्ट काचन ।
प्रसिता[1] परिरम्भणोत्सवै-
र्विदलत्कञ्चुलिका विलासिनी ॥ ८५ ॥

तममुं नरपालनन्दनं
तरुणी कापि कटाक्षधारया ।
नवनीलसरोजमालया
मुहुराकर्षदिव स्मरातुरा ॥ ८६ ॥

मणिरञ्जितपात्रविस्फुर-
न्महनीयद्युतिदीपपङ्क्तिभिः ।

---

1. आसक्ता

तमसेवत सुन्दरीजनः
 वलकौतूहलनर्मिताशयः ॥ ८७ ॥

अथ मन्दिरमिन्दिरासरो-
 रुहनेत्रा[1]विव तौ स्नुषासुतौ ।
नृपतिः कलयन्नुपागतौ
 निरविक्षन् महतीं स निर्वृतिम् ॥ ८८ ॥

कविसेवकबन्धुभूपति-
 प्रवरानप्यपरान्नराधिपः ।
घनभूषणवाहनाम्बरै-
 र्बहुमेने स तुलातिलङ्घिभिः ॥ ८९ ॥

वशमेतु तवाखिला मही
 तनयास्सन्तु नयोज्ज्वलास्तव ।
इति शाहविभोश्शुभाशिषो
 मुदितायुङ्क्त मुहुर्द्विजावली ॥ ९० ॥

उपलभ्य महीसुराशिषा
 सुतमात्मानमपि प्रवर्धितम् ।
नृपतिर्मुमुदे महीसुरा-
 दरशीलः खलु भोसलान्वयः ॥ ९१ ॥

अनुरूपवधूकरग्रह-
 स्फुरदानन्दममन्दवैभवम् ।

---

1. सरोरुहनेत्रः पुण्डरीकाक्षो विष्णुः ।

शरभोजिविभुं विधाय स
प्रतिलेभेऽथ मुदं महीपतिः ॥ ९२ ॥

कमलादयितः पुराभव-
त्तनयः पङ्क्तिरथस्य संप्रति ।
स शिवस्तनयोऽस्य शाहभू-
विभुरित्येकनृपालमस्तुवन् ॥ ९३ ॥

मुरजिद्भगवान् पुरोदभू-
दधिभास्वत्कुलमिन्दुशेखरः ।
ननु शाहवरोऽद्य राजती-
त्यखिला भोसलवंशमस्तुवन् ॥ ९४ ॥

विमलैस्समनन्दयद्यथा
जनतां शाहविभुर्गुणोदयैः ।
शरदञ्चितपूर्णिमोदितो
न मयूखैरमृतद्युतिस्तथा ॥ ९५ ॥

पतितेऽपि हि शाहचन्द्रमाः
परिदृश्येत कदा निगिति ।
उदकण्ठि जनैर्नुनुत्सुभिः[1]
रघुरामानकलोकनव्यथाम् ॥ ९६ ॥

सदसद्ग्रहमौचितीं फला-
व्यभिचाराञ्चितरोपहर्षताम्[2] ।

---

1. नोदितुमिच्छुभिः। 2. सदसद्ग्रहः, औचिती, फल-अव्यभिचारिणौ रोपहर्षौ इति गुणोद्देशः

अपि तस्य मृशन् गुणान्तरा-
ण्यवहृत्को नु न हर्षविस्मयौ ॥ ९७ ॥

धरणीपरिणीतिमूर्जिता-
मथ शाहाधिपतेर्गुणोदधेः ।
प्रचकार च निर्ववार च
प्रभुमौलिरस्य हि तत्त्वकोविदः ॥ ९८ ॥

अथ राजकमौलिलालित-
स्थितिरारटीकत नाकमेकराट् ।
निजदोरभिगुप्तभूसुरा-
ध्वरदृप्तानमरानिवेक्षितुम् ॥ ९९ ॥

अथ शासतमब्धिमेखला-
मनघं शाहमहीपुरन्दरम् ।
नयनातिथितां नयन् जनः
प्रमुदं रागपदं समश्रयत् ॥ १०० ॥

कलयन् वसुधासुधानिधिं
वरभद्रासनवर्तिनं जनः ।
उदयाचलशृङ्गसङ्गतं
कमलिन्याः कमनं व्यभावयत् ॥ १०१ ॥

अधिहाटकभद्रपीठमु-
ज्ज्वलहारो निवसन् महीपतिः ।
कलधौत[1]सरोरुहस्थितिं
कलयन् हंस इव व्यशोभत ॥ १०२ ॥

1. स्वर्णम्

प्रकटीकृतदानवैभव-
स्स करेणाधरिताजरद्रुमः ।
अधिकुम्भि[1] निजृम्भयन् मुदं
क्षितिभृत्कुञ्जर ईक्षितो जनैः ॥ १०३ ॥

क्व महीभरणे समोऽस्य नो
यदनागस्फुरदादरोऽहिराट् ।
शतमन्युधरस्सुरद्विष(प)-
स्सदरीणां शिखरी कृतास्पदः[2] ॥ १०४ ॥

वहति क्षितिमूर्जितं विभा-
वहिराजप्रमुखा महीभृतः ।
बत गोपुरभारधारक-
प्रतिमाविभ्रममन्वशिश्रियन् ॥ १०५ ॥

---

1. गजारूढः । दानं प्रदानं मदजलं च । करेण दान शालिना अधरीकृतः अजराणां देवानां वृक्षः कल्पवृक्षः, गजपक्षे स्वकरेण अधरितः भग्नावपातितः अजरद्रुमः तरुणवृक्षः ।

2. भूभरणाधिकृतास्त्रयोऽपि शाहराजापेक्षया दोषदुष्टाः । तथा हि अहिराड आदिशेषः नो अनागस्फुरदादरः, न अनागस्केषु अपापेषु कृतादरः, किन्तु सदा नागस्फुरदादरः पन्नगवत्सलः । सुराद्विपः ऐरावतः अष्टदिग्गजेषु प्रथमः शतमन्युधरः अति-क्रोधनः । परिहारस्तु शतमन्युरिन्द्रः, तद्धारीति। शिखरी कुलाचलस्स दरीणां कन्दराणां कृतास्पदः, सद्-अरीणां सतामरीणां शत्रूणां कृतास्पदः ॥

अधरग्रहवर्जितं धर-
ण्यगलन्नीवि निरस्तकण्टकम् ।
चतुरं प्रतिलभ्य तं चिरा-
दुपभुञ्जानमनन्ददद्भुतम्[1] ॥ १०६ ॥

कृतदिक्करिकुम्भधिक्क्रिया-
न्निर्मपिता चारुपयोधरश्रिया ।
परिगृह्य भुजेन मेदिनी
परितोषं प्रतिलम्भितामुना ॥ १०७ ॥

अथ यौवनविस्फुरत्तनो-
स्तुलजाराजविभोश्शुभाकृतेः ।
सुदृशोरसदृशो महीपतिः
परिणीति व्यतनोत्कनीयसः ॥ १०८ ॥

प्रतिलभ्य युगीं मृगीदृशो-
र्नयलक्ष्मीविजयश्रियोरिव ।
अनुजो वसुधाहिमद्युते-
रवहत्प्रीतिमसमुद्र[2] वैभवः ॥ १०९ ॥

महितश्रि युगं यवीयसो-
र्नृपतिः स्वात्मसमं विभावयन् ।
समशोभत शक्रविक्रमः
क्षितिचक्रं परिपालयन्नयम् ॥ ११० ॥

---

1. अधर ओष्ठः नीचश्च; नीवी वसनग्रन्थिः मूलधनं च; कण्टकः पुलकः शत्रुश्च । 2. अनवधि-

अवधानधृतैर्नयक्रमै-
रघनिर्हारिभिरीतिसञ्चयाः ।
क्षितिभर्तुरमुष्य विक्रमैः
प्रतिपक्षा इव लम्भिताऽऽगमम् ॥ १११ ॥

अथ तं नरपालशेखरं
मधु[1]रासेवत संप्रसादयन् ।
नृपलोक इवाम्बुजस्फुर-
न्मधुधारामधुरैस्समीरणैः[2] ॥ ११२ ॥

मधुना सहकारपल्लव-
ग्रसनं रम्यमवापिताः पिकाः ।
अलिनादकृतश्रुतिक्रमा
धुरि तस्यैव मुदे जगुः कलम् ॥ ११३ ॥

चलिते मदनेऽब्जसंवल-
त्पवनस्यन्दनभाजि कूजितैः ।
पथिका विजहीत ता धृती-
रिति जल्पन्त इवाभवन् पिकाः ॥ ११४ ॥

दलकोरकवृन्दसुन्दरा
विबभुः किंशुकपादपा भृशम् ।

---

1. वसन्तर्तुः 2. वसन्तर्तुपक्षे कमलमधुमधुरैः समीरणैः वायुभिः । नृपलोकपक्षे अम्बुजैः अधिवासार्थं क्षिप्तैः स्फुरत् मधु मद्यं सपीत्यां सामन्तैस्सुहृद्भिस्सह समास्वादितं तन्मधुरीकृतैः समीरणैः प्रोत्साहनैः ।

कुरुविन्दहरिन्मणिस्फुर-
न्नवभूषा मधुनेव लम्भिताः ॥ ११५ ॥

विदधौ नवपल्लवावली-
विलसत्कुङ्कुमपङ्कलेपना ।
दयिते वनभूवधूर्मधा-
वलिदम्भेन कटाक्षधोरणीम् ॥ ११६ ॥

नवपल्लवकैतवस्फुटी-
कृतरागास्सुमनस्समृद्धिभिः ।
उपभोक्तुमना लतावधूः
[1]प्रतिसीराभिरिव प्यधान्मधुः ॥ ११७ ॥

समधून्मधुरम्बुजव्रजान्
परिखिन्नालिपरिश्रमापहान् ।
भृतमाधवधर्मकौतुका
जलकुम्भानिव पङ्कजाकराः[2] ॥ ११८ ॥

प्रतिभटधरणीभृन्मण्डलोदारकीर्ति-
प्रकरविमलतूलप्रौढवह्निप्रतापः ।

---

1. प्रतिसीरा तिरस्करिणी पुष्पमयीभिस्तिरस्करिणीभिः प्यधात् संवव्रे । 2. पद्माकरा समधून् मधुपृक्तान् अम्बुजव्रजान् जलकुंभानिव अधुः । परिखिन्ना अलयो भृङ्गाः, परिखिन्नानामालिः समूहः । भृतमाधवधर्मकौतुका मधुसंबन्धिमङ्गलोत्सवकारिणः ।

प्रभुरुपहरमाणः फल्गुन[1]प्रत्यभिज्ञां
समजनि मृगयायां साभिलाषस्तदानीम् ॥ ११० ॥

पश्यत्पादनयादिमाखिलनयस्वातन्त्र्यमव्याहतं
धर्मिग्राहकमानसिद्धममृतस्फीताश्च यत्सूक्तयः ।
तस्य श्रीधरवेङ्कटेशसुधियो लिङ्गार्यसूनोः कृतौ
श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यतिलके सर्गो द्वितीयोऽजनि ॥

॥ इति श्रीश्रीधरवेङ्कटेशकृते श्रीशाहेन्द्रविलासे द्वितीयस्सर्गः ॥

॥ तृतीयस्सर्गः ॥

—:o:—

अथ क्षमापालमणेर्निदेशना-
दनीकिनी सन्नहनोत्तरङ्गिता ।
नभोभिदा भूरिगभीरभेरिका-
स्वनेन यात्रारभटीमटीकत ॥ १ ॥

परम्पराभिर्बहिरागि भासुर-
प्रसाधनोत्तुङ्गहयाधिरोहिणाम् ।
समुत्कटोत्कण्ठमकुण्ठविक्रम-
प्रभाभिरन्तर्भ्रमति क्षितिक्षिति[2] ॥ २ ॥

---

1. अर्जुन · 2. राजनि

ततोऽनुजीविप्रवरेण वर्तितं[1]
पुरो गरुत्मन्मदरोधकस्यदम् ।
परं तुरङ्गं शरदिन्दुसुन्दरं
समभ्यरुक्षत क्षितिमण्डलेश्वरः ॥ ३ ॥

वृतोऽनुरूपः पतिरेतयाधुने-
त्यतीव हर्षादवनौ मुहुर्मुहुः ।
समुन्मिषत्फेनकदम्बकैतवा-
दुदारमुक्तामणिवर्षकारिणम् ॥ ४ ॥

धुमेन्धवो[2] वालजितः कियान् मया
पयःपयोधिर्जनकोऽस्य सृज्यते ।
दधानमुच्चैरिति फेनमण्डल-
च्छलादुपादानमदस्समाश्रयम् ॥ ५ ॥

अधःकरोति स्म वियद्गतिः[3] स्वयं
हरिर्यमुच्चैःश्रवसं रसं मम ।

1. पुरः आनीय स्थापितम् । 2. देवाश्व उच्चैःश्रवाः । वालधिना जितः । उच्चैःश्रवाः कियान्मे ? तस्य जनकः पयःपयोधिः क्षीराब्धिरेव मया सृज्यते इतीव अदःसमाश्रयम् तत्क्षीराब्धिसंबद्धमुपादानकारणं फेनमण्डलच्छलाद्धारयतीत्युत्प्रेक्षा । 3. Ms ति । 'गतिष्वयम्' इति पाठः स्यात् ।

तमाहुरीदृक्षसमानकक्ष्यता
बतागतेतीव नमन्मुखं ह्रिया[1] ॥ ६ ॥

न रुध्यतां मित्रतुरङ्गपद्धति-
स्तदा तदाभ्युन्नमनक्रमेष्विति ।
पुरःपदे चाटुवचोविधित्सया
निजे परिद्रष्टुमिवानमन्मुखम्[2] ॥ ७ ॥

मुहुः करालैः खुरकोटिकुट्टनै-
स्तरङ्गिताभिः कुरुविन्दकुट्टिमे ।
स्फुरत्प्रभाभिर्मणिभङ्गपालिभि-
रममर्थितार्थिव्रजदैन्यनिह्नवम्[3] ॥ ८ ॥

स्ववर्ष्मणस्तत्कुरुविन्दमन्दित-
स्फुरत्परिष्कारगणस्य चांशुभिः ।

---

1. शाहेन्द्राश्वस्य स्वाभाविकाधोमुखतायाः ह्रियेव नमन्मुखमिति हेतूत्प्रेक्षा । वियद्गतिः हरिः इन्द्रः यमुच्चैःश्रवसं स्वयमधःकरोति स्म तिरश्चकार । विरोधपरिहारे तु अधःकरोति स्म आरुरोहेत्यर्थः । तं तादृक्षमुच्चैःश्रवसं मम सममाहुः । बत अहो ईदृक्षसमानकक्ष्यता ममागतेति ह्रियेव नमन्मुखम् ।

2. स्वपुरोवर्तिपादयुगेन संभाषमाणमिवावनमन्मुखम् । संभाषणप्रकारश्च मा तावद्युवयोरुत्प्लुत्या सूर्याश्वगतिः निरुध्यतामिति ॥

3. कुरुविन्दकुट्टिमात् स्वखुरकोटिकुट्टनविपाटितात् विशीर्णैः कुरुविन्दरत्नशकलपरंपराभिरपहृताभ्युपगतार्थिजनदारिद्र्यदैन्यम् ।

हिमांशुतिग्मांशुमरीचिमेलनं
नवं सृजन्तं जनलोचनोत्सवम्[1] ॥ ९ ॥

परार्व[2]गर्वौघविदारधोरणी-
समर्जितोर्जस्वलकेतुधीसृजा ।
समुन्नतेनामलहेमशोभिना
शिरःपरिष्कारवरेण सुन्दरम् ॥ १० ॥

दिशन्नुदारां घनसारवीटिका-
मुपास्त कश्चिद्वसुधासुधानिधिम् ।
दधत्कलाची[3]मितरः परोऽनिलं
सृजन्मयूरच्छदतालवृन्तजम् ॥ ११ ॥

प्रतप्तजाम्बूनददण्डमण्डितं
परस्सितच्छत्रमधत्त भूपतेः ।
तदोजसार्को विजितः प्रसिद्धये
यदग्रबद्धो मणिकुम्भ[4]दम्भतः ॥ १२ ॥

सितातपत्रोदरहेमकन्द[5]भ-
स्पृशा पतन्त्या शिरसि क्षमापतिः ।
दुकूलवल्या नवदुग्धधारया
सुवर्णकुम्भस्नुतयेव पर्यभात् ॥ १३ ॥

---

1. स्वयष्मं स्वशरीरं श्वेतम् चन्द्रेणोपमितम् । सन्दितः बद्धः । परिष्कारः मण्डनाविशेषः । एष च सूर्येणोपमितः ॥ 2. अर्वा अश्वः । 3 कलाची पात्रविशेषः । 4. छत्रोपरिवर्ती कलशः ।
5. आतपत्रान्तः मध्यवर्ती कन्दाकृतिरवयवविशेषः ।

सरस्वती स्वप्रभुसुन्दरी त्वम-
त्यमुं समेत्येति मुदा समागतम् ।
जनो मरालं समभावयद्विभोः
प्रकीर्णकं[1] पार्श्वगपाणिकम्पितम् ॥ १४ ॥

कराग्रसक्ताञ्चलमिन्दुनिर्मलं
परो दुकूलं समुदक्षिपन्मुहुः ।
प्रभोः पुरस्ताद् द्युवनीगतारुण-
स्फुरत्फलादानकुतूहलादिव[2] ॥ १५ ॥

महीन्द्रसन्दोहमहोनिबर्हण-
प्रपञ्चनोदञ्चितमस्य निस्तुलम् ।
यशः स्तुवन्तः शुभवाङ्मयैरमुं
समस्तुवन् वन्दिवरा धराधिपम् ॥ १६ ॥

भटच्छटाभिः स्फुटवेत्रपाणिभि-
र्विवेचिते वर्त्मनि कातरेतरैः ।
तदा मनोभिर्वरवारसुभ्रुवः
प्रभोरनृत्यन् पुरतो मनोहरम् ॥ १७ ॥

प्रभोर्मनो हर्तुममूस्समुत्सुका
विलासभङ्गीषु तरङ्गितोद्यमाः ।
अमुष्य वक्त्राब्जनिविष्टदृष्टयो
न ताम्रविन्दन्ततरां प्रगल्भताम् ॥ १८ ॥

1. चामरम् । 2. देवोद्यानगतसूर्यरूपफलादानकुतूहलादिव ।

तदा ततानद्धनिनादधोरणी
गभीरिमालिङ्गितमाधुरीभरा ।
अधृष्यतामार्जवमप्युपाश्रिता
नृपालशैलीव तदानशे दिशः[1]॥ १९ ॥

विलासिनीनर्तनविभ्रमानुगैः
क्रमैः[2]मनोहारिभिरीरितुर्हयः ।
व्यधत्त वल्गत्खुरमुद्रया धरां
विराजदर्धेन्दुविशेषकामिव ॥ २० ॥

करान्तसङ्क्रान्तखलीनलीलया
निगाल[3]संस्फालनशीलनैरपि ।
निजाङ्घ्रिसङ्घट्टनया व्यजीगमत्
तमर्व[4]चूडामणिमुर्वरेश्वर[5]: ॥ २१ ॥

द्रुतं निगृह्णन् समदं पुरः पदो-
न्नमन्तमर्वन्तमिति स्मयोद्धतम् ।
विनम्रयामीति विबोधयन्नयं[6]
बहिश्चभूमिर्मिलति स पार्थिवः ॥ २२ ॥

---

1. ततं वीणादिकम् । आनद्धं मुरजादिकं वाद्यम् ; तन्निनाद-धोरणी गभीरा मधुरा च सती अधृष्या आर्जवयुता नृपशैली-वेत्युपमा । यथाह कालिदासः 'अधृष्यश्चाभिगम्यश्च' इति ॥
2. क्रमैः पदक्रमैः 3 निगालो गलोद्देशः । 4. अर्वा अश्वः । 5. उर्वरा भूमिः । 6. समदं पुरः पदा उन्नमन्तमुच्चैर्वल्गन्तमर्वन्तं निजादवं द्रुतं निगृह्णन् इति एवंप्रकारेण स्मयोद्धतं गर्वोद्रिक्तं नृपं विनम्रयामि निगृह्य प्रवणयिष्यामीति विबोधयन्निवेत्युत्प्रेक्षा ।

त्रिलोक्य तं तत्पदपद्मभूषणाः
स्वमौळयोऽमी इति बोधिकां नतिम् ।
अतन्वताह्नाय हयस्थिता नृपाः
शिरःस्फुरत्पाणिसरोजकोरकाः[1] ॥ २३ ॥

स हारवल्लीमिव नायको मणि-
स्तुषारधामोडुपरम्परामिव ।
वदान्यभावो गुणिमण्डलीमिव
प्रकाशयन्नश्वचमूमगान्नृपः ॥ २४ ॥

स बृंहितैर्हेषितरूषितैरदः-
प्रसादितैः घर्घरनिस्वनैरपि[2] ।
हयद्विपस्यन्दनवृन्दसुन्दर-
श्चमूसमूहः क्षितिपालमन्वगात् ॥ २५ ॥

प्रयाति भूनेतरि भूरिभेरिका-
स्वनेन सञ्चुम्बितमम्बरश्रियः ।

1. तत्पदपद्मं शाहनृपांघ्रिपद्मं तदेव भूषणं शेखरः येषां ते । अमी स्वमौलयः सामन्तराजमौलयः । शिरोनिहिताञ्जलिहस्तबन्धानां पद्मकोशसारूप्यात् शाहेन्द्रपदपद्ममेव स्वमौलिभूषणमिति बोधयन्त इव नतिमह्नाय द्रागतन्वत । 2. बृंहितं द्विपशब्दः । तद्रूषितं हेषितं हयशब्दः । अदःप्रसादितः । तन्मिश्रः घर्घरनिस्वनः स्यन्दनशब्दः । 'हयद्विप' इति उपरि दृश्यमानत्वात् 'सहेषितैर्बृंहित' इति पाठे प्रक्रमभङ्गो वारितः स्यात् ।

मुखं, दिशाया हृदयं च रञ्जितं
धरोपभुक्तोरगभूश्च लालिता[1] ॥ २६ ॥

अरं निरुन्धन्ति हयाः पयोनिधिं
विधिप्रणीतं खुरधूलिपालिभिः ।
इतीव मत्सरमुदन्वदन्तरं
व्यतन्वताशु द्विरदा मदाम्बुभिः ॥ २७ ॥

तुषारनीरोत्करणार्द्रि[2]तस्थलां
स्फुरन्मणीतोरणचुम्बिताम्बराम् ।
अगच्छदच्छालय[3]जालशोभितां
निजां स तञ्जानगरीं[4] विलोकयन् ॥ २८ ॥

अनाविलैरश्मभिरिन्द्रवैरधि-
ष्ठिता यदीया नवसौधवीथिकाः ।
अभिस्पृशन्तीव कुमुद्वतीपतिं
निजानुबन्धप्रकटीचिकीर्षया ॥ २९ ॥

करोति यत्कुञ्जरराजिरोजसा-
मरावतीमालविलोलनं करैः ।

1. भेरीस्वनस्य ऊर्ध्वाधोलोकव्याप्तत्वं विश्वक्षेमावहत्वं च वर्ण्यते । धरा भूमिरुपभुक्ता । उरगभूः पाताललोकः ॥ 2. उत्करणं सेचनार्थं विक्षेपः । 3. आलयाः देवालयाः । 4. तुषारजलपातेन मेघप्रतीतेः मणितोरणेन इन्द्रचापप्रतीतेः आलयैः देवाश्रयप्रतीतेः तञ्जापुर्या द्युलोकौपम्यप्रतीतिः ।

वलारिमद्रिद्रुहमावहत्यसा-
विति क्रुधेव क्षितिभृत्परम्परा[1] ॥ ३० ॥

सितांशुबिम्बे मितमारमभ्रमाद्
गजस्य यस्यां[2] करकर्पणोत्थिते ।
व्रणे प्रशान्ते वपुषि स्फुटं किणं
कलङ्कमस्मिन् नियतं प्रचक्षते ॥ ३१ ॥

यदीयचन्द्रोपलहर्म्यसन्ततौ
नभःस्पृशि व्योमनदीति शङ्कया ।
उपागताः क्रीडितुमुत्सुका भृशं
प्रभान्ति देवप्रमदा इव स्त्रियः ॥ ३२ ॥

समुज्ज्वलेन्दूपलसालजालकं
कुमुद्वतीकान्तकुतूहलादिव ।
तरङ्गदोर्भिः परिरब्धुमीहते
पयोनिधिर्यत्परिखाकृतिं वहन् ॥ ३३ ॥

द्रुतेऽखिले ग्रावकुले यदुन्मिष-
त्तलोदरीगानतरङ्गितामृतैः ।
किमिन्दुकान्ते किरणप्रसर्पणे-
र्भमेति दीनो विधुरेति पाण्डुताम् ॥ ३४ ॥

---

1. कुञ्जरागाजिरेव क्षितिभृत्परंपरा, वलारिरिन्द्रः क्षितिभृ द्द्वेषी, तमावहत्यसौ इति क्रुधामरावतीसालविलोलनं करोतीव ।
2. यस्यां तञ्जानगर्याम् ।

यदीयरत्नाञ्चितसौधमण्डली-
  शिरस्सु राजन्नरविन्दबान्धवः ।
तदुन्मिषत्काञ्चनकुम्भगुम्भतो
  जनैर्विभिन्नः क्रिययावधार्यते ॥ ३५ ॥

यदीयसौधेषु विभाति चन्द्रम
  स्यनारतालम्बितदर्पणभ्रमात् ।
निजाननालोकनकौतुकाः स्त्रियो
  गतेऽन्यतोऽस्मिन् कलयन्ति विस्मयम् ॥ ३६ ॥

पुरा विधायामरसुन्दरीजनं
  वराङ्गनासृष्टिषु लब्धपाटवः ।
पयोजयोनिः प्रणिधाय मानसं
  व्यधत्त यस्यामरविन्दलोचनाः ॥ ३७ ॥

शनैर्हरन् निर्जरयोषितां रति-
  क्रमानदःक्लामितनेरुपक्रियाम् ।
करोति यत्सौधकदम्बकोल्लस-
  त्पताकिकालोलपटाञ्चलानिलः ॥ ३८ ॥

ततः क्रमादुत्कलिकोत्तरङ्गितै-
  श्चमूसमूहैस्सह साहसोत्थितैः ।
तमालतक्कोलरसालमालयं-
  कुलं व्यलोकिष्ट वनं जनेश्वरः ॥ ३९ ॥

मरन्दनिष्यन्दशकुन्तसन्तति-
स्वनप्रसूनप्रकरच्छलान्नगाः[1] ।
पदोदकस्वागतभाषितस्मिता-
न्यतन्वत क्षोणिपतेरुपागमे ॥ ४० ॥

अथो समुत्कण्ठितचित्तवृत्तयः
किरातवर्गा धरणीपतेः पुरः ।
उपाहरन्निस्तुलवन्यवस्तुसं-
ततीरवन्दन्त च दूरवर्तिनः ॥ ४१ ॥

न्यवेश्यत क्वापि चमूः क्षितिक्षिता[2]
व्यगाह्यतान्तर्मृगयोचितस्समम् ।
अदृश्यतारण्यतले दुरासदा
वराहशार्दूलतरक्षुसन्ततिस्ततः ॥ ४२ ॥

न्ययुञ्जत श्वग्रहकर्मठाश्शुनो
व्यसारयन् वागुरिकाश्च वागुराः ।
गुणौघनिर्याणशलाकिकाः[3]परे
व्यतन्वतान्येऽस्फुटयन्मृगादनान्[4] ॥ ४३ ॥

खगा मृगा वा गुणवागुरादिभि-
र्न यावदासन् परिशीलिता वने ।

1. नगा वृक्षाः । मरन्दनिष्यन्देन पाद्यं, शकुन्तस्वनैः स्वागतं, प्रसूनैः स्मितमिति यथासंख्यम् । 2. राज्ञा । 3 जालबद्धयष्टीः । 4. तरक्षून् ।

नृपस्य तावन्महसां समुच्चयै-
निर्तान्तमासन्नवसन्नविक्रमाः ॥ ४४ ॥

करालसत्त्वाः किल यावदुच्चकैः
पराक्रमोपक्रमणं न संव्यधुः ।
कदर्थितास्तावदुपेत्य मर्मणि
प्रदश्य शश्वन्मृगयाश्वभिर्वने ॥ ४५ ॥

न यावदेक्षिष्ट न चालविष्ट[1] वा
तरक्षुरक्षुद्रजवस्तदीक्षिणः[2] ।
हताजसस्तावदितस्ततो मृगा
बभूवुरास्पन्दितुमप्यनीश्वराः ॥ ४६ ॥

प्रवेशनं स्वैरितया मृगव्रजाः
प्रपेदिरे केऽप्यधिवागुरोदरम् ।
परे तदासक्तिभरेण[3] चापरे
किरातसंघातनवातिसन्धिना[4] ॥ ४७ ॥

स लक्षयन् दूरचरान् पतत्रिणः
कुतूहली श्येनवरं नरेश्वरः ।

1. अलविष्ट अच्छिनत्। कोशे 'अवलिप्ट' इति पाठो दृश्यते । 2. तदीक्षिणः तरक्षुदर्शिनः । मृगाः क्षुद्रमृगाः । तरक्षुदर्शनमात्रात्क्षुद्रमृगाणां भयातिरेकान्निष्पन्दता। 3. अनुस्यूततया ग्रहणप्रयोगेण । 4. किरातवर्गैः प्रयुज्यमानेन नवनवेन वञ्चनाप्रकारेण ।

उदक्षिपन्मुष्टिनिविष्टपक्षतिं
यथोचितादेशविचक्षणो हि सः ॥ ४८ ॥

चरन्नधोऽधः स्वमकारि दारुण-
प्रडीनभेदैरितरः खगोत्करः ।
अनायि च श्येनवरेण वश्यता-
मपाति चण्डैः पदतुण्डकुट्टनैः ॥ ४९ ॥

प्रभोः करो डायमयाद्यतोयतः[1]
ततस्ततश्श्येनवरः पतत्रिषु ।
न जातुचिन्मोघमभुद्रमोऽभव-
न्महीपतेः क्रोध इवास्य वैरिषु ॥ ५० ॥

प्रभोः करः पक्षविमर्शलालनै-
र्मुदं द्विजं तं प्रतरामनीनयत् ।
सपक्षपातं[2] विपुलोपलालनं
द्विजे[3] निजं शीलममुष्य विश्रुतम् ॥ ५१ ॥

ततश्शशामप्रवरं दुरासदं
करे वहन् टङ्करणैर्भयङ्करैः ।

---

1. प्रभुकरः यतोयतो डायम् अयात् उड्डयनार्थं धूननेन संज्ञां ददौ । 2. पक्षपातः पक्षिणः पक्षतिनमनोन्नमनम्, अन्यत्र स्नेहः । 3. पक्षी ब्राह्मणश्च ।

वनं स वाचालयति स्म मन्मथं
मृगव्रजं चालयति स्म पार्थिवः ॥ ५२ ॥

धनुर्निनादेन महाभवत्पुरः
क्रुधा वराहोऽग्य मुखे नृपेषुणा ।
तथैव दंष्ट्रान्तरधीरधीयत
न्यमज्जि तद्वीक्ष्य जनेन विस्मये ॥ ५३ ॥

शरेण दुर्धर्षतयेण भूपते-
स्स विक्रमी पोत्रिवरोऽपसर्पितः ।
रुषापतन्मत्तनृपो विषाणयो-
र्हठान्निगृह्येव बलीयसाजनि[1] ॥ ५४ ॥

नृपस्य बाणेन निपातितः क्षितौ
परिस्रुतासृक्प्रकरारुणाङ्ककः ।
बभार पोत्री मृगयाजयश्रियो
ध्रुवं विलासानुगुणोपधानताम् ॥ ५५ ॥

मदोद्धतं द्वीपि[2]वरं नरेश्वर-
श्चरन्तमालोक्य धनुर्ध्वनिं घनम् ।
व्यधत्त येनाशु मनो मृगावलेः
स्फुटं विपुस्फोट मुखं दिशामपि ॥ ५६ ॥

धनुस्स्वनेनापतितः कृतक्रुधः
क्षमापतिर्व्याघ्रवरस्य सत्वरम् ।

---

1. स पोत्री वराहो यथा रुषा आपतन् मत्तनृपः केनापि बलीयसा द्वयोर्विषाणयोर्हठान्निगृह्य अपसर्पितः क्षिप्तस्स्यात् तथा अपसर्पितः अजनि बभूव । 2. द्वीपी व्याघ्रः ।

अपूरयत्तीक्ष्णशिलीमुखैर्मुखं
मनोऽर्थिनो वस्तुभिरीप्सितैरिव ॥ ५७ ॥

तथापि रोषादभिपातुकं स तं
पदं पदादप्यचलन्महीपतिः ।
विभिद्य सद्यः परुषासिधारया
न्यपीपतत्तन्महसः किमद्भुतम् ॥ ५८ ॥

ततः क्षमापालवरेण कार्मुक-
प्रणादमेदस्विनि काननोदरे ।
अदर्शि सिंहः प्रतिसिंहनिध्वनि-
भ्रमाद्भ्रमद्धुङ्कृतिभिन्नदिक्तटः ॥ ५९ ॥

अयं महौजा इति संहता भटा-
स्समंहमस्मिंह्यमथाभ्ययासिषुः ।
अमूनशेषानपवार्य धैर्यवा-
नवर्ततात्रे नृपतिर्धनुर्धरः ॥ ६० ॥

स भूभुजा सन्निधिमेतुमक्षमो
व्यधीयताविच्छिदयेषुधारया ।
तथा निरुद्धेऽपि गतिस्यदे[1] तया
न कोपवेगश्शमितो मृगेशितुः ॥ ६१ ॥

निहत्य तं बाणवरैः स्फुरन्नृपः
श्रितः प्रतापैर्दुरवेक्षतामपि ।

---

1. गतिवेगे ।

दृशा समन्दस्मितयानुजीविनां
मनोऽधिनोच्चन्द्रिकयेव चन्द्रमाः ॥ ६२ ॥

निशम्य शब्दं विसृजन् शिलीमुखान्
मृगेष्वमोघं दृगनास्पदेष्वपि ।
प्रभुस्समस्मारयदर्जुनादिमान्
स शब्दवेधिप्रमुखेषु पण्डितः ॥ ६३ ॥

परामृशन्नूर्जितमार्जवं प्रभो-
र्महःकृशानप्यतिशक्रविक्रमान् ।
जनस्समाधत्त पदोपसर्पणं
विशङ्कतां कातरताञ्च संश्रितः ॥ ६४ ॥

उच्चावचं धुरि चरत्स्वपि निर्भयेषु
कस्तूरिकादिकमनीयगुणाश्रयेषु ।
आसीन्मृगेषु नृपतिः प्रणयार्द्रचित्त-
स्तस्य प्रभोर्हि सहजो गुणपक्षपातः ॥ ६५ ॥

अथ [1]सङ्कुमदादिमाकराणां
जनिभाजां[2] प्रकरं किरातवर्गाः ।
गुरुवागुरिकादियत्नलब्धा-
नवनीभर्तुरुपाहरन् समीपे ॥ ६६ ॥

---

1. संकुमदः मृगविशेषयोनिः गन्धविशेषः । 'सांकव' इति आनन्दरङ्गचम्वामपि १७३ पृष्ठे दृश्यते । 2. जन्तूनाम् ।

कोदण्डधामहतचण्डमृगप्रकाण्ड-
च्छायासु मेदिनि[2]रुहां परिवारवर्गैः ।
हृद्यैर्हृतश्रमभरश्शिशिरोपचारैः
प्रातिष्ठत प्रतिपुरं नृपतिश्चमूभिः ॥ ६७ ॥

पश्यत्पादनयादिमाखिलनयस्वातन्त्र्यमव्याहतं
धर्मिग्राहकमानसिद्धममृतस्फीताश्च यस्योक्तयः ।
तस्य श्रीधरवेङ्कटेशसुधियो लिङ्गार्यसूनोः कृतौ
श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यतिलके सर्गस्तृतीयोऽजनि ॥

इति श्रीश्रीधरवेङ्कटेशकृते शाहेन्द्रविलासे तृतीयस्सर्गः ।

---

2. 'ईकारान्ता इकारान्ताः' इति न्यायेन ।

॥ चतुर्थस्सर्गः ॥

शाहभूवर[1]तुरङ्गखुरोद्य-
द्धूलिपालिमलिनीकृतमूर्तिः ।
स्नातुकाम इव पङ्कजबन्धुः
पश्चिमाम्बुधितटीमथ भेजे ॥ १ ॥

मृष्टवान् कुमुदिनीं द्विराज[2]-
प्रेयसीमघशमाय विधित्सुः ।
आप्लवं वसुततेश्च विसर्ग[3]
भानुराप सविधं चरमाब्धेः ॥ २ ॥

अन्धकारविसरा इह लीनाः
कन्दरास्विति रुषा निजिघृक्षुः ।
तान्विचेतुमिव पङ्कजबन्धुः
पश्चिमक्षितिभृतस्तटमाप ॥ ३ ॥

पद्मरागमणिसुन्दरनिष्कः
कोऽपि पश्चिमहरित्तरलाक्ष्याः ।
सन्ध्ययेव निहितः परिणम्रः
शोभते स्म बिम्बिनी[4]पतिबिम्बः ॥ ४ ॥

---

1. भू-वरो भूभर्ता । 2. 'चन्द्रः' ब्राह्मणश्रेष्ठश्च । 3. आप्लवं स्नानं वसुततेः किरणावलेः धननिचयस्य च विसर्गम् , स्नानदानयोः प्रायश्चित्तरूपत्वात् । 4. बिम्बिनी सरोजिनी ।

सालजालकदलान्तरलग्नै-
स्सायमर्ककिरणैः प्रतिलेभे ।
धावनाकुलपतङ्गशताङ्ग[1]-
स्रस्तहेमकणिकागणकेलिः ॥ ५ ॥

पीतवानपरिशीलितशंकं
वारि भूरितरमह्नि करेण ।
अन्वभूदहह दीपनमान्द्यं
पद्मिनीपतिरहःपरिणामे ॥ ६ ॥

विप्रयोगभयविक्लबिताया-
श्चक्रवाकयुवतेश्चरणान्ते ।
आननाद्बिसलतापतदार्ति-
स्सह्यतामियमिति ब्रुवतीव[2] ॥ ७ ॥

मञ्जुशिञ्जितकरे वरुणाशां
रञ्जयत्यहिमधामनि नाथे ।
म्लायति स्म भृशमम्बुरुहिण्याः
पद्मचारुवदनं बत सद्यः ॥ ८ ॥

आगतामगणयन्नवसत्तिं[3]
पङ्कजस्य जठरे मधुलिप्सुः ।

1. शताङ्गो रथः । 2. चक्रवाक्या मुखात् बिसलता 'इयं तव वियोगार्तिः सह्यताम्' इति ब्रुवतीव सती पादान्ते अपतत् । 3. अवसादम्; सूर्यापगमनात् पंकजस्य प्राप्तम् ।

आविवेश मधुपो मलिनात्मा
  स्वार्थकृन्न सुहृदार्तिविमर्शी ॥ ९ ॥

प्रेक्ष्य पश्चिमपयोधिपिचण्डे[1]
  चण्डभानुमचिरेण मिमङ्क्षुम्[2] ।
विप्रयोगविपदम्बुधिमग्नं
  कोकमण्डलममन्यत लोकः ॥ १० ॥

केलिकावसरसन्निधिहर्षा-
  दुन्मिषद्द्युतिमुखं कुलवध्वाः ।
उल्ललास कमलं तु सपत्नो[3]-
  न्मेषखिन्नमिव निष्प्रभमासीत् ॥ ११ ॥

अर्धसन्निधि[4]मवाप्य विविक्ते
  दम्पती गुरुवशंवदवृत्ती ।
भ्रूलतोदितपरस्परभावा-
  वुत्सुकौ रजनिकेलिभिरास्ताम् ॥ १२ ॥

आननेषु मृदुळं ग्रसनीयं[5]
  वत्सवत्सलतयाभिवहन्तः ।
व्यापृता निजवधूस्त्वरयन्तः
  स्वस्वनीडमभजन्त शकुन्ताः ॥ १३ ॥

---

1. उदरे । 2. मज्जनेच्छुम् । 3. सपत्नं तु कुलवधूमुखम् ।
4. अपूर्णं परस्परसांमुख्यम् । Ms. आर्ध । 5. भोज्यवस्तु ।

लम्भितां कमलसुन्दरचक्षु-
मीलनं रविरहःपरिणत्या ।
पद्मिनीमिव विमोहयितुं द्राक्
पश्चिमाब्धिजठरे परिलिल्ये[1] ॥ १४ ॥

आरचय्य दिवसं परिभोगं[2]
वल्लभे दिनमणावपयाते ।
अब्जिनीश्रमवशादिव निद्रा-
मञ्चति स्म मधुघर्मकणाङ्का[3] ॥ १५ ॥

चण्डधाम्नि विरते समुदीतं
मुक्तबन्धमिव[4] वस्तुसमूहान् ।
तत्रतत्र तिमिरं परिवव्रे
वारवाणमिव मेचकमेकम्[5] ॥ १६ ॥

नीतमुष्णमहसा वितमस्त्वं
नेष्यमाणमभिकेन रजन्याः[6] ।
वर्त्म भूपतिबलौघविभूषा-
दीधितिर्वितिमिरीकुरुते स्म[7] ॥ १७ ॥

---

1. अनेन रविपद्मिन्योः निमीलनकेलिर्वर्ण्यते । 2. सर्वं-दिवसं भुक्त्वा । 3. मधुबिन्दुरूपस्वेदकणाङ्किता । 4. बन्धनान्मुक्तमिव, तथा द्रागापतद् इति भावः । 5. किमपि बृहत् नीलं कञ्चुकमिव । 6. रजनीकामुकेन चन्द्रेण । 7. सूर्यास्तंगमनानन्तरं चन्द्रोदयाच्च प्राक् यत् राजवर्त्मनि तिमिरमासीत् तत् राजभटानामाभरणतेजसा निरस्तम् ।

दिक्तटानि धरणीं गगनं यत्
सन्ननाह नितरामपिधातुम्[1] ।
तत्तमो न जगति प्रजगल्भे
शाहराजमहसा परिभूतम् ॥ १८ ॥

अप्रसन्नवदनाम्बुरुहाया-
स्सन्निधानमपहाय नलिन्याः ।
स्मेरया मधुकरः कुमुदिन्या
चारु हूत इव तामभिपेदे ॥ १९ ॥

बिभ्रतो धुरि विनिर्मलचन्द्र-
ज्योतिरुन्मिषितदीपकलापान्[2] ।
आश्रयन्त धरणीपुरुहूतं
सेवका जयवचोऽभिदधानाः ॥ २० ॥

भूवरस्य धुरि दीपसहस्र-
ज्योतिरुच्चयमुदीक्ष्य जनेन ।
तिग्मतेजसि मयूखसहस्रो-
न्मीलिते न समलक्षि विशेषः[3] ॥ २१ ॥

राजमौलिमणिराजिविराज-
त्पादपद्म विजयस्व दयस्व ।
इत्युदग्रितगिरः प्रभुवर्गाः
पर्युपासत नृपालवतंसम् ॥ २२ ॥

1. अपिधातुं तिरयितुम् । 2. चन्द्राभान् दीपान् ।
3. दीपसहस्रकरसहस्रसाम्यात् नृपसूर्ययोर्विशेषो जनेन न समलक्षि ।

स प्रभुर्गिरिसुतासखदेव[1]-
श्रीमदङ्घ्रिकमलालिमनस्कः ।
ऐक्षतोपनगरं गिरिजामा-
नन्दवल्लिमपि तत्पतिमीशम्[2] ॥ २३ ॥

भूपतिः कृतनमस्कृतिरस्या
भूभृदीशदुहितुश्च शिवस्य ।
सन्नुतिं समतनोदिति चारु
स्फारभक्त्यमृतपूरगभीराम् ॥ २४ ॥

॥ आनन्दवल्लीस्तुतिः ॥

विश्वमिन्दुधरसुन्दरि कर्तुं
भर्तुमेतदपहर्तुमपि त्वम् ।
ईशिषे ननु दयस्व जनन्या-
नन्दवल्लि नतकल्पकवल्लि ॥ २५ ॥

त्वत्पदाब्जशरणा विधिमुख्या
विश्रुतास्तव निदेशत एव ।
वाति वायुरपि वासरनेतो-
देति भाति शुचिरेष[3] उदर्चिः ॥ २६ ॥

यन्मतङ्गजतुरङ्गशताङ्ग-
श्रेणितुङ्गविभवा भुवि केऽपि ।

---

1. शिव- । 2. तञ्जानगरोत्तरसीम्नि वेण्णारनदीतटे आनन्दवल्ल्यम्बिकयाः तत्पतेरीशस्य चालयो वर्तते । 3. अग्निः

ईशते हरिमुखा हरितां यत्
तत्त्वदीयकरुणापरमाणोः[1] ॥ २७ ॥

सम्पदः पद्मनने तनुते ते
देवि कापि कणिका करुणायाः ।
याश्चिरादपि गुरोश्चहणीया[2]
देवभर्तु[3]रपि याः स्पृहणीयाः ॥ २८ ॥

उद्यदम्बुरुहिणीविट[4]बिम्ब-
श्रीसखं[5] जननि मञ्जुवपुस्ते ।
यस्स्मरत्यनुसरन्ति नरं तं
मन्मथार्तिविधुरा मदिराक्ष्यः ॥ २९ ॥

पुस्तकाक्षवलयाद्यभिरामां
त्वां भजन् भवति देवि भवानि ।
ऊर्मिलामृतझरीपरिवाह-
स्फारगीरमलसम्पदरीणः[6] ॥ ३० ॥

चापबाणसृणिपाशधुरीणां
त्वां भजन् नवकुसुम्भमयूखाम् ।
एधते भुवि पयोधिपरीत-
क्ष्मापतिस्सति दयम्ब नमस्ते[7] ॥ ३१ ॥

---

1. हेतौ पञ्चमी । 2. विद्यारूपास्संपदः । 3. इन्द्रस्यापि अत्र लक्ष्मीरूपाः संपदः । 4. सूर्य- । 5. रक्तवर्णम् । 6. पूर्णः 7. श्लो. २९-३१ : एवं देव्यास्त्रिविधमूर्तिध्यानात् त्रिविधफलसिद्धिः आर्याद्विशती - देवीपञ्चस्तव्यादिषु ग्रन्थेषु स्मृता ।

॥ श्रीतञ्जेश्वरस्तुतिः[1] ॥

अस्तु ते नतिरियं शशिमौले
निस्तुलं हृदि विभातु मदीये ।
स्कन्दशैलतनयासखमीशा-
नन्दवल्यधिपते तव रूपम् ॥ ३२ ॥

स्थास्नुजङ्गमगणेषु भवान्त-
र्यामिभावमवलम्ब्य समस्तम् ।
निर्वहन् विहरसे तव को वा
वैभवं प्रभवतु प्रतिपत्तुम् ॥ ३३ ॥

विश्रुता भुवननिर्मितिपोष-
प्लोषण[2]प्रतिभुवस्त्वयि तिस्रः ।
मूर्तयः स्मरहराविरभूवन्
निस्समं त्वमसि धाम तुरीयम् ॥ ३४ ॥

सुन्दरेण शशिकन्दलमौले
तावकेन पदतामरसेन ।
कृत्रिमेतरगिरः[3] कुतुकिन्यः
कुर्वते सुरभिलं कुरलं[4] स्वम् ॥ ३५ ॥

---

1. 'तञ्जपुरीश' इत्यानन्दवल्लीपतेरीश्वरस्य नाम ।
2. सृष्टि-स्थिति-संहार- । 3. अपौरुषेयवाचो वेदरूपाः ।
4. शिखाम् ; अन्तिमभागं वेदान्तरूपम् ।

ईशतामविदितावधिगन्धां
  प्रव्यनक्ति परमेशपदं ते ।
साशयश्च निगमो विवृणीते
  कः परं भजतु नाथ विना त्वाम्[1] ॥ ३६ ॥

सा मतिः तव पदं मनुते या
  तद्वचो वदति यद्विभवं ते ।
सा तनुस्सृजति या तव पूजां
  त्वत्परः किल नरः किमु जल्पैः ॥ ३७ ॥

कालकूटकवलीकृतिकालो-
  द्दामदर्पदलनादिभिरन्यः ।
कर्मभिश्शिव भवानिव विश्वं
  शश्वदेतदविता भविता कः ॥ ३८ ॥

रुक्मिणीपतिमृकण्डुसुतादि[2]-
  ष्विन्दुचूड भवतः प्रसृता या ।
सा दयाझरसुधारसधारा-
  वर्मिता मयि दृगस्तु नमस्ते ॥ ३९ ॥

---

1. ३४, ३६: शिवस्य त्रिमूर्त्यतीतपरतत्त्वरूपत्वं, तस्य सर्वेशितृत्वप्रतिपादकश्रुतिप्रमाणादिकं च शिवपारम्य-प्रतिपादकेषु शिवतत्त्वविवेकादिषु अप्पय्यदीक्षितादीनां ग्रन्थेषु प्रपञ्चितम् । 2. रुक्मिणीपतेः कृष्णस्य शिवाराधनात्संतान-प्राप्तिः, शिशोः मार्कण्डेयस्य पानार्थं पयोऽब्धिसृष्टिश्च पुराण-प्रसिद्धे ।

इत्यभिष्टुतिभिरुज्ज्वलपुष्प-
स्वर्णरत्ननिवहैरभिपूज्य ।
तौ शिवौ धरणिजानिबिडौजा[1]
गाहते स्म नगरीं निबिडौजाः ॥ ४० ॥

भूवरस्य धुरि पावकयन्त्रा-
दुत्थितासु घनसारनिभासु ।
विस्फुलिङ्गघुटिकास्विव काश्चित्
सङ्गताः प्रतिबभुर्दिवि ताराः ॥ ४१ ॥

पूर्वदिङ्मृगदृशो द्युसमूढा[2]
ध्वान्तकुन्तलभरान्तरलग्ना ।
अञ्चति स्म नवमौक्तिकरेखा-
पाण्डुता मुखविभूषणभावम्[3] ॥ ४२ ॥

नायको विजयते ननु राज्ञां
सैष इत्युपहरन् कर[4]वर्गम् ।
शाहभूमिकमितारमुदीत-
स्संभ्रमादयितुमास्थित राजा ॥ ४३ ॥

चन्द्रिकाकुसुमदाम सुधांशो-
श्चारु भर्तुरुपलभ्य महर्षा ।

1. पार्थिवेन्द्रः । 2. Ms. द्विसमूढ । 3. अनेनापि श्लोकेन पावकयन्त्रोद्गतविस्फुलिङ्गा एव वर्ण्यन्ते । द्युसमूढा व्योमपर्यन्तमुपरि वाहिता नवमौक्तिकरेखाया इव विस्फुलिङ्गघुटिकावलेः येयं पाण्डुता सा पूर्वदिङ्मृगदृशः प्राचीनायिकायाः ध्वान्तरूपकुन्तलभरान्तरलग्ना नवमौक्तिकरेखाधावल्यरूपमुखभूषाभावमञ्चति स्म । 4. करः अंशुः, उपहारश्च ।

उत्पलिन्यलिमिषेण वितेने
　　साञ्जनं कुवलयोल्लमदक्षि ॥ ४४ ॥

सस्मिता सरसतां कलयन्ती
　　कैरविण्युडुपतेरभिकस्य[1] ।
चञ्चरीकवलयध्वनिहृद्यं
　　पादमर्शनमुपातनुते स्म ॥ ४५ ॥

वासवादिमदिशासु दधाने
　　चन्दनच्छुरणविभ्रममिन्दौ ।
वल्लभे कुमुदिनी समतानी-
　　दानने मलिनतामलिदम्भात् ॥ ४६ ॥

यामिनी कुवलयोज्ज्वलनेत्रा
　　चन्द्रबिम्बकमनीयमुखश्रीः ।
चन्द्रिकोल्लसितहासविलासा
　　लोकमाकलयत स्मरवश्यम् ॥ ४७ ॥

आस्त वेशितकरः कुमुदिन्या-
　　मभ्युदीतरजसि द्विजराजः[2] ।
अस्मयन्त हरितः कमनीय-
　　ज्योत्स्निकाधवलिमव्यपदेशात् ॥ ४८ ॥

1. कामुकस्य । 2. द्विजराजश्चन्द्रः, ब्राह्मणोत्तमश्च । रजः परागः, स्त्रीणामार्तवं रजश्च । वेशितकर आस्त स्पृष्टवान् । पुष्पवतीं कुमुदिनीरूपनायिकां द्विजराजस्सन् चन्द्रः पस्पर्श इति दिशो ज्योत्स्नामिषेण जहसुः ।

कालकूटलहरीभरवीची-
मण्डलाग्र[1]लतिकाशितधाराः ।
दावपावकशिखाश्च मयूखा-
नैन्दवान् भृशममन्वत कोकाः ॥ ४९ ॥

सादरास्सहवधूभिरुदश्च-
च्चञ्चुपङ्क्तिकलनां भजमानाः ।
सान्द्रमासत चकोरयुवान-
श्चन्द्रचारुकिरणग्रसनाय ॥ ५० ॥

इन्दुना ततकरं परिरम्भं
लम्भिता कुमुदिनी दयितेऽस्मिन् ।
भृङ्गनादमिषतो विरहार्ता-
रभ्यधादिव चिरादनुभूताः ॥ ५१ ॥

मान्द्रचन्द्ररुचिदुर्दिनमुद्य-
द्विद्युदा[2]त्मतनुभिर्विदधत्यः[3] ।
एति भूप इति कौतुकवत्य-
स्सौधवीथिमभजन्त सुदत्यः ॥ ५२ ॥

पङ्कजातनयना नयनाब्जं
कुङ्कुमेन परिचिह्नितमेका ।

---

1. मण्डलाग्रः असिः । 2. Ms. विद्युता । 3 आत्मतनुभिः विद्युत्प्रकाशं ज्योत्स्नाप्रवर्षं च विदधत्यः सुदत्यस्सुन्दर्यः ।

बिभ्रती भृशमशोभत सद्य-
स्सायकक्षतमिव प्रसवेषोः[1] ॥ ५३ ॥

मञ्जुलाञ्जनशलाकिकयैका
हस्तमुद्यमितया कमनीयम् ।
मन्दनिर्यदलिमालमिवाब्जं
पर्यशोभत वधूर्विदधाना ॥ ५४ ॥

काचिदावरण[2]विस्मरणेन
व्यञ्जती कुचतटं लसति स्म ।
पश्य भूप किरतीह मनोभू-
र्बाणसन्ततिमिति ब्रुवतीव ॥ ५५ ॥

वेणिकामुखपदे[3] करसक्तं
बिभ्रती कुसुमगर्भक[4]मेका ।
पर्यभान्निजमुखद्रुहमिन्दुं
वक्त्रसीम्नि तमसः क्षिपतीव ॥ ५६ ॥

कापि हारमधिहस्तमगेजं
तन्वती विलसति स्म मृगाक्षी ।
एष भूमिकमिता मम नेते[5]-
त्युत्सुकेव वृति[6]मङ्गलमाल्यम् ॥ ५७ ॥

---

1. पुष्पेषोः । 2. आवरणं कञ्चुलिकारूपम् । 3. वेणी प्रारंभस्थले पुष्पगुच्छनिवेशनोचिते स्थाने । 4. केशमध्यनिहितं कुसुमगुच्छकम् 'केशमध्ये तु गर्भकः' इत्यमरः (२-६-१३'१) ।Ms. कर्भक । 5. मम नेता मम भर्ता । 6. वरणार्थक. ।

लेपनाय कुचसीमनि हस्तं
सन्निवेश्य लसति स्म तदैव ।
कापि विभ्रमवती ननु लब्धः
कोक इत्यजहतीव मुदा तम् ॥ ५८ ॥

नीलमध्यविलसन्नवमुक्ता-
स्तम्भविभ्रममुदारमुपेतम् ।
मल्लिकाकुसुमशीलितभागं
वेणिकाण्डमिव मन्दिरलक्ष्म्याः[1] ॥ ५९ ॥

गेहमैन्द्रमपि नैव समं मे
धानदं[2] तदपि[3] वेत्यभिगर्जत् ।
तुङ्गशृङ्गविनिपङ्गिपताका-
शाटिकापटपटारभटीभिः ॥ ६० ॥

पश्यता स्वमनु बिम्बकदम्बं
रत्नभित्तिषु जनैरनुरुध्ये ।
नन्वहं बहुभिरित्यनुभूत-
प्राभवेन चरता कमनीयम् ॥ ६१ ॥

---

1. श्लो ५९ आरभ्य ६३ तमे श्लोके इन्दिरास्पदमित्यन्तेन आस्थानमण्डपवर्णनम् । गृहलक्ष्म्याः वेणिकण्डमिव दीर्घा वेणीवेत्युपमा । मल्लिकाफाक्किका[भाश्चि]ताां नीलवेणीमिव मुक्तास्तं-भाञ्चितं नीलाभोगमुपेतम् । 2. कौबेरम् । 3. Ms. तमपि । चरता तत्र संचरता रत्नभित्तिषु स्वमनु आत्मानमनु बिम्ब-कदम्बं स्वशरीरप्रतिबिम्बनिकरं पश्यता 'ननु अहं बहुभिर्जनैरनुरुध्ये', 'बहवो जना मामन्वागच्छन्ति' इति अनुभूतप्राभवेन एकाकिनापि प्रभुवत्संपन्नानुयात्रेण कमनीयम् । इन्दिरास्पदमिति शेषः ।

कॢप्ततत्तदुपचारभराभिः
कामिनीविततिभिः प्रतिकक्ष्यम् ।
[1]अङ्गिनीभिरिव संभृतशोभं
काममोहनविलासकलाभिः ॥ ६२ ॥

उर्वरापतिररातिधराभृ-
दुर्वराशिदवपावकतेजाः ।
इन्दिरास्पद[2]मविन्दत गेहं
वन्दिराजिपरिगीतजयश्रीः ॥ ६३ ॥

नरपतिकुलशेखरस्सलीलं
परवनिताभिरुदञ्चितोपचारः ।
मदनमदमलिम्लुचा[3]कृतिः श्री-
सदनमवाप्य विलासवानलासीत् ॥ ६४ ॥

पश्यत्पादनयादिमाखिलनयस्वातन्त्र्यमव्याहतं
धर्मिग्राहकमानसिद्धममृतस्फीताश्च यस्योक्तयः ।
तस्य श्रीधरवेङ्कटेशसुधियो लिङ्गार्यसूनोः कृतौ
श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यतिलके सर्गश्चतुर्थोऽजनि ॥

॥ इति श्रीधरवेङ्कटेशकृते शाहेन्द्रविलासे चतुर्थस्सर्गः ॥

---

1. मूर्तिमतीभिः कलाभिरित्यनेनान्वयः । 2. लक्ष्मीविलासाभिधमास्थानम् । 3. मोषक- ।

॥ पञ्चमस्सर्गः ॥

वसुधातलवासवोऽहनीव
प्रमथास्त्रो[1] रजनौ विहर्तुकामः ।
उदियाय धनुर्धराग्रतंम:
परिवारैरखिलैरुपास्यमानः ॥ १ ॥

श्लथनाय धृतेर्विलासिनीना-
मनलं[2] पूर्वमनन्यजो[3] जजृम्भे ।
अवलम्ब्य करं तदा सुधांशो-
रनवष्टभ्य कमप्यधीशिता कः[4] ॥ २ ॥

मदनस्य नुनोद मन्दभावं
दलितेन्दीवरसौरभं दधानः ।
चलयन्मलयानिलस्तरुणां
तरुणानामपि पल्लवान्मनांसि ॥ ३ ॥

अनुनीतिभरप्रसादिनी प्रा-
गबला शाहमहीभुजस्तदानीम् ।
उदकण्ठत किं विलोकयेन्मां
किमु जल्पेद्रमयेत्किमीशितेति ॥ ४ ॥

---

1. पुष्पेषुः । यथाहनि शाहेन्द्रः सपरिवारो धनुर्धरो विजहार तथा निशि मन्मथोऽपि । 2. असमर्थः । 3. आत्मयोनिः मन्मथः । 4. असहायः कः प्रभवति ।

स्मरविक्रममक्षमा विमोढुं
निजमाधिं दयितासु शंमितुं च ।
पुटपाकविधं मनो दधाना
समुपालब्ध तलोदरी स्मरादीन्[1] ॥ ५ ॥

अममास्त्र भवस्यधिज्यधन्वा
वनितायां मयि विक्रमः क एषः ।
यदि च ग्रहिलोऽसि दर्शय त्वं
मम नाथे मदृशे तव प्रतापम् ॥ ६ ॥

स हरः स्मर नोदमादयत्त्वां
यदि तत् त्वं क भयं क नु त्वदेवम्[2] ।
मदनान्तककर्तां प्रथां तु लेभे
किमु जल्पेन यशो हि पुण्यलभ्यम् ॥ ७ ॥

मलयानिल एष दृष्टयलक्ष्यो
मृदुलं सूनमिदं च साधनं ते ।
मदनोपधुनोति[3] मां ब्रुवे किं
ननु वामे हि विधौ न किन्तु वामम् ॥ ८ ॥

---

1. स्मरमलयमारुतचन्द्रादीन् । Ms स्मराधीन् । 2. हे स्मर स हरः त्वां न उद्मादयत्, नोन्मूलितवान् । यदि तत् यदि तथोत्सादितवान् स्यात्, त्वं क, त्वत् त्वत्तो भयं जनानां जायमानं च क नु । 3. हे मदन उपधुनोति इति च्छेदः । मलयानिलः सूनं चेति अन्वयः ।

कुसुमं मृदुलं मृदुं समीरं
कुलिशी[1] भावयितुं कुतस्त्वमागाः ।
स्मर कस्तव दोष एष तं त्वां
हृदि निष्पादितव[2]त्यहं विनिन्द्या ॥ ९ ॥

अलिके यदशिश्रियो हुताशं
चटुलज्वालजटालमिन्दुमौलेः ।
तदसूत तवाश्रयाशभावं
ननु चेतोज फलान्तरं न जाने[3] ॥ १० ॥

पवमान यदृच्छया श्रितोऽपि
त्वमसौ यन्मम जीवितं दुनोषि ।
उपपन्नमतः प्रभञ्जनत्वं
न जगत्प्राण इतीदृशं यशस्ते ॥ ११ ॥

असितोत्पलकाननं तपस्त-
न्मधुपूरप्लवशोधितो विधाय ।
समुपार्जितविक्रमो दुनोषि
त्वमकाण्डेऽनिल वैरमातनोषि ॥ १२ ॥

---

1. Ms. कुशली । 2. स्मरस्य मनसिजत्वादेवमुक्तिः ।
3. पूर्वश्लोके मनोजस्य स्वहृदयजन्यमुक्तम् । अत्र स्वहृदय एवोद्भूय तदेव दहतीति तस्य आश्रयाशत्वमुक्त्वा, तस्य हेतुरुत्प्रेक्ष्यते आश्रयाशत्वस्य अग्नौ प्रसिद्धत्वात्तत्रापि हरतृतीयनेत्रानलाश्रयादस्य दोषस्य संक्रान्तिरिति ।

ऋषयश्शपनानलान् द्विजिह्वा
विषवह्नीनपि यद्वमन्ति वायो[1] ।
वदने विनिधाय तद्भवन्तं
तव पारुष्यमितो न किन्नु गम्यम् ॥ १३ ॥

मलयानिल किं मया कृतं मां
ग्लपयन् किं फलमश्नुषेऽथवेदम् ।
क्षमते[2] मदनस्य तस्य दासे
त्वयि राजानुगुणा प्रजा हि लोके ॥ १४ ॥

हरिणाङ्क दुनोषि मे शरीरं
किरणैर्यद्गरलं त्वमुद्गिरद्भिः ।
वद तत्र निमित्तमाः प्रबुद्धं
वदनं त्वद्रुचिहारि धारयेऽहम् ॥ १५ ॥

विधुनोति वपुर्मदीयमिन्दो-
रहह स्पृष्टमपीदमंशुजालम् ।
अयि डिम्भचकोर पातुमेत-
द्यतसे किं कथयाम्यवैम्यगि त्वम्[3] ॥ १६ ॥

गरलं गलसीम्नि यः करालं
ज्वलनं ज्वालदुरासदं च फाले ।

---

1. ऋषीणां सर्पाणां च वाताशनत्वात्, पूर्वेषां शापतैक्ष्ण्यस्य, अन्येषां विषतैक्ष्ण्यस्य च सहजत्वादेवमुक्तिः । 2. अथवा त्वयि इदं क्षमते युज्यते । 3. फलमिति शेषः ।

धृतवान् गिरिशस्य मस्तके त्वा-
मपि तादृक्षमिदं न चित्रमस्मिन्[1] ॥ १७ ॥

असितोत्पलमायुधं निशातं
विरचय्योत्पलिर्नाविट[2] स्मरस्य ।
त्वमदा मम दारणाय, तत्किं
तव लभ्यं, न खलः फलाभिसन्धिः[3] ॥ १८ ॥

अयि चन्द्र यदा निपत्य राहो-
र्गरलोद्गारिणि वक्त्रगह्वरे त्वम् ।
सुखितो निरगास्तदेव बुद्धं
परुषत्वं तव निष्प्रतिक्रियं तत् ॥ १९ ॥

किर वा किरणानिहाङ्गमङ्गं
कुरु वा दूनमतो बिभेमि किं वा ।
परिपश्य मृगाङ्क वर्मितास्यां
प्रियवक्त्राब्जविलोकनामृतौघैः ॥ २० ॥

इति खिन्नधियो मनस्तरुण्या
विदती[4] कान्तमुपानये प्रसीद ।
इति तामनुनीय भूपतेस्सं-
निधिमागादगदच्च दूतिकेति ॥ २१ ॥

---

1. गलवर्ति-फालवर्तिवस्तुसामान्यात् शिरोवर्तिनो हिमांशोरपि तादृक्षं दाहकत्वं संभावितमेव। 2. चन्द्र। 3 फले अभिसन्धिः यस्य सः। न खलः फलाभिसन्धिनैव द्रुह्यति किन्तु स्वभावादेवेति अर्थान्तरन्यासः। 4. दूतिकेत्यनेनान्वयः।

विमुखे त्वयि विक्रियां विधत्ते
विशिखैरम्बुजलोचनां कठोरैः ।
विजितस्तव रूपविभ्रमैस्तां
भवदाज्ञात इव प्रसूनधन्वा ॥ २२ ॥

करिणीं परुषेण पङ्कमग्ना
हरिणीं निष्करुणेन लुब्धकेन ।
गमितामुपरोधमायताक्षी
परिखिन्नानुकरोति मन्मथेन ॥ २३ ॥

कुसुमानि न सेवते न वीटिं
न पटीर[1]द्रवमङ्गना किमन्यत् ।
उररीकुरुते न चाहृतिं[2] न
स्वपनं वा न भवान् प्रसीदतीति ॥ २४ ॥

नलिनीदलमेलनान्युशीर-
व्यजनान्दोलनमन्दमारुता वा ।
न हि शीतलयन्ति सुभ्रुवं ता-
मुपलभ्येव[3] भवत्पराङ्मुखत्वम् ॥ २५ ॥

स्वसपत्नविलोचनानुबन्धा-
द्विदधानैरिव वैरमायताक्ष्याम् ।
अमिताम्बुरुहैर्मरुत्किशोराः
प्रहितास्तां चलवत्कदर्थयन्ति ॥ २६ ॥

---

1. चन्दन- । 2. आहारम् । 3. ज्ञात्वेव ।

शनकैरुपलम्भितास्समीरैः
स्फुरदिन्दीवरबृन्दतः परागाः ।
परिपत्य तनौ पयोरुहाक्ष्याः
परितापेन मलीमसीभवन्ति ॥ २७ ॥

किमिवाकथयामि मन्दमिन्दो-
रमृतस्यन्दिभिरञ्चिते मयूखैः ।
नयने समवैति हन्त सूची-
शितधारापरिचुम्बिते नतभ्रू[1]ः ॥ २८ ॥

अधिगात्रमधीरलोचनायाः
पतिताः कैरवीणीपतेर्मयूखाः ।
व्यथयन्ति करा इवोष्णरश्मेः
स्पृशतीनामपि नः करान्कराला: ॥ २९ ॥

परिचुम्ब परिष्वजस्व कान्ते-
त्यनुनीतिं तव सन्निधानमोहात् ।
सृजती विवृणोति साधरोष्ठं
समवष्टब्धमुरो मुहुः करोति ॥ ३० ॥

अपि सन्निहितास्सखीर्नु जाना-
त्यपि न स्वं न च वा मनोभवार्तिम् ।
अरविन्दविलोचना किमन्यद्
भवदेकात्मकमञ्चति प्रपञ्चम् ॥ ३१ ॥

---

1. इन्दोरमृतस्यन्दिमयूखैर्मन्दमञ्चितत्वे सति सूचीतीक्ष्ण-धारासंपर्क इव नयनयोर्व्यथा जायत इति भावः ।

परितापभरं भवत्प्रसाद-
स्फुरदुद्दामसुधाझरीपरीता ।
परिहास्यति सा विभो दयस्व
क्षणमप्यत्र हि न क्षमो विलम्बः ॥ ३२ ॥

इति दूतिकया भृशानुनीतो
बलवत्प्रेमतरङ्गितान्तरङ्गः ।
कमनीयमवाप्य केलिगेहं
दयितां शाहविभुर्विलोकते स्म ॥ ३३ ॥

पदयोरविदूरलम्बमानं
कमनीयं कनकाम्बरं दधानाम् ।
रशनामणिभास्करस्य पङ्के-
रुहशङ्कात इवाप्तमंशुदूतम्[1] ॥ ३४ ॥

चरणाभरणद्वयं विराजद्-
द्युतिमुक्तापरिणद्धमादधानाम् ।
कुतुकीव लसन्मरालयुग्मं
नवलावण्यसरोवरेऽधिपद्मम् ॥ ३५ ॥

अधिरोह मनोजपुष्पमञ्चं
न विलम्बं कलयेति चाटुवाचः ।
विदधानमिव स्वनापदेशा-
च्चरणाब्जे मणिनूपुरं वहन्तीम् ॥ ३६ ॥

---

1. किरणरूपदूतम् ।

अधुना किमितीह वर्ततेऽसा-
विति रोषादिव कञ्चुलीं विभिन्नाम् ।
रभसेन वितन्वताभिरामां
कुचकुम्भद्वितयेन जृम्भितेन ॥ ३७ ॥

युवयोः कथमुन्नतिर्वदेतं
तदिति क्षेपणसंविधित्सयेव ।
श्रवणोत्पलयोस्समुल्लसन्ती
नयने सन्निधिगत्वरे वहन्तीम् ॥ ३८ ॥

वदनांबुजकान्तिवाहिनी सं-
प्लवनोल्लासजुषा मनोभवेन ।
विततामिव दोर्युगी मृणाली-
युगलीं भ्रूलतयोस्समुद्वहन्तीम् ॥ ३९ ॥

विरहय्य धनुर्लताविनामं
विशिखक्षेपणमप्यनाकलय्य ।
अपि सैन्यसमंघटय्य जेतुं
जगतीं चित्तभुवा लता[1]मिवाप्ताम् ॥ ४० ॥

शरदुन्मिषदिन्दुबिम्बकुम्भ-
स्रुतलावण्यसुधारसावसेकैः ।
मदनेन विलासिनेव वृद्धिं
गमितां कामपि चारुहेमवल्लीम् ॥ ४१ ॥

1. ओषधिरूपाम् ।

अनघैर्मणिहेमभिस्तदेत-
द्वपुरस्मान् परिभूषयिष्यतीति ।
स्पृहयेव विभूषणीभवद्भिः
स्पृहणीयां निबिडं निषेव्यमाणाम् ॥ ४२ ॥

मदनोत्सवसाधनौघनिर्य-
न्नवसौरभ्यकरम्बितोपकण्ठम् ।
अधिरोहति पुष्पमञ्चमस्मिन्
व्यगमन् किञ्चिदिवापदिश्य सख्यः ॥ ४३ ॥

समनोहरपुष्पमञ्चसीम-
न्युपविष्टस्तनुते स तां निविष्टाम् ।
रतिमन्मथयोरिवानुरूप-
स्पृहणीयस्स तयोस्समागमोऽभूत् ॥ ४४ ॥

अधरीकृतमन्मथः श्रिया यत्
तदयं भूमिपतिः स्मरं तदीयान्[1] ।
अपि चन्दनशैलमारुतादी[2]-
ननुकूलीकुरुते स वल्लभायाः ॥ ४५ ॥

प्रणयेन पुरः प्रचोद्यमानै-
रपि पश्चात्त्रपयोपकृष्यमाणैः ।

---

1. यत् अयं भूमिपतिः श्रिया अधरीकृतमन्मथः मन्मथं जितवान्, तत् स्वसामन्तीभूतं स्मरं तदीयं मलयानिलादिपरिबर्हं च स्ववल्लभाप्रीणनार्थं साधनीचकार। 2. मलयानिलादीन् ॥

कबलीकुरुते स्म कातराक्षी
कमनस्यातितरां मनः कटाक्षैः ॥ ४६ ॥

स्मितकन्दलसुन्दराननेन्दो-
र्मधुरैस्संलपितैरलासि यूनोः ।
मुमुदे फलसंमुखस्वयत्न-
स्त्वरमाणश्च बभूव पञ्चबाणः ॥ ४७ ॥

कमने करसंस्पृशि प्रियायाः
पुलकोद्भेदतरङ्गिताङ्गपालिः ।
नितरामुदभादिवापिनद्ध-
स्मरबाणप्रतिरोधिवारबाणा[1] ॥ ४८ ॥

हृतकञ्चुलिकावकुण्ठनोऽस्या
व्यरुचत्सैप कुचौ मृशन् कराभ्याम् ।
उपदा[2]कलितौ सुवर्णकुम्भौ
मदनेनेव निजश्रिया जितेन[3] ॥ ४९ ॥

मृगनाभिमुखैस्स तामलिम्प-
त्तमसावप्युचितास्पदाप्तिहर्षम् ।
व्यवृणीत सुगन्धिवस्तुजालं
निजसौरभ्यभरच्छलात्तदानीम्[4] ॥ ५० ॥

---

1. कञ्चुकम् । 2. उपहार- । 3. Ms. श्रियोर्जितेन ।
4. तमसावपि नायकं नायिकाप्यलिम्पत् तच्च सुगन्धिवस्तु-जालं तादृशोत्तमनायकनायिकाशरीररूपं स्वोचितास्पदप्राप्त्या स्वहर्षं स्वसौरभ्यमिषात् व्यवृणीत प्रकटीचकार ॥

उपगूहितुमुत्सुका स्वबिम्बे
मणिगेहस्पृशि सा विलम्बमाना ।
स्मितमुग्धमुखाम्बुजेन मन्दं
धुरि विस्रम्भमलम्भि वल्लभेन ॥ ५१ ॥

अपि नीविपदे करं दधानः
श्लथनेऽस्याजनि न क्षणं प्रगल्भः ।
युवतेः कुचकुम्भशीलितोर-
स्तट एष प्रतिलब्धपारवश्यः ॥ ५२ ॥

यदकारि पुरा स्मरेण रूक्षं[1]
प्रतिकारस्सकलस्य तस्य ताभ्याम् ।
निरमायि विहारमाददद्भ्यां
दयिताभ्यां प्रणयोत्तरङ्गिताभ्याम् ॥ ५३ ॥

अधरं मधुरं मिथो दशन्तौ
घनसाराञ्चितवीटिकाभिरामम् ।
तरुणौ विहृतं[2] तदादधातां
न निदेष्टुं यदवैति मन्मथोऽपि[3] ॥ ५४ ॥

अरणन्मणिमेखलाकलापौ
नटनं शीलयति स्म तारहारः ।

1. अयोगविप्रलंभे यद्रूक्षं कठोरं मन्मथेन पीडाप्रदानेनाकारि तत्प्रतिकारः संभोगे निर्दयक्रीडया ताभ्यां निरमायि कृतः । 2. विहारम् । 3. तथा विचित्र उद्दामश्च विहारः यथा मन्मथोऽपि नाज्ञापयितुं जानाति । मन्मथस्यापि प्रतिभामुल्लङ्घ्य रेजे तयोर्विहार इति भावः ॥

प्रमदं प्रथयन्निवाम्बुजाक्ष्यां
रभसेनोपरिखेलनं सृजन्त्याम् ॥ ५५ ॥

विचलज्जलदं मृगाङ्कबिम्ब-
श्रिततारं दरमुद्रितासिताब्जम् ।
अभिवल्गदुदारगुच्छयुग्म-
स्पृहणीयं वलति स्म हेमवल्ली[1] ॥ ५६ ॥

श्रमबिन्दुषु माकरन्दबिन्दु-
भ्रमभाजः कुटिलालकच्छलेन ।
वदनाम्बुरुहेऽपतन्मिलिन्दा[2]
विहरन्त्या मुहुरंबुजेक्षणायाः ॥ ५७ ॥

ललितेषु मनोजविभ्रमेषु
प्रमदां चारुविलासनैर्विलासी ।
कुसुमायुधतन्त्रमर्मपारं
गमयन्नुल्लसति स्म निर्वृतात्मा ॥ ५८ ॥

प्रतिलम्भितवत्यनङ्गमेवं
परितोषं मदनोपमे नरेन्द्रे ।
अधिकल्यमुपेत्य बन्दिवर्गाः
प्रतिबोधाय गिरश्शुभा व्यतन्वन् ॥ ५९ ॥

---

1. जलदेन धम्मिल्लस्य, मृगांकबिम्बेन मुखस्य, ताराभिराभरणस्य, असिताब्जेन नयनस्य, गुच्छेन स्तनस्य हेमवल्ल्या शरीरस्य च परामर्शः । 2. भ्रमराः ।

बलवत्परिधावितस्सुधांशु-
र्भवतः कीर्तिभरैरिव क्षितीन्दो ।
चरमाचलशृङ्गसङ्गतोऽस्मा-
वपनीतद्युतिवैभवो विभाति ॥ ६० ॥

अपजेष्यति ते मुखाम्बुजश्रीः
स्वमसावब्जविजेतृतायशः स्वम् ।
विगलिष्यति चेति निष्प्रभोऽयं
धरणीपाल विलोक्यते शशाङ्कः ॥ ६१ ॥

न रवेरलमस्मि सन्निधाने
महमेनं त्वमपि क्षमो विजेतुम् ।
वदनेन च पद्ममित्यधीश
त्वयि भारं विनिधित्सतीव चन्द्रः ॥ ६२ ॥

कुमुदप्रकरास्सलीलमन्द-
स्मितकान्ति ननु चोरितुं त्वदीयाम् ।
झटिति प्रतिभोत्स्यते भवानि-
त्यधुनोज्झन्ति भयादिवावनीन्दो ॥ ६३ ॥

तव कीर्तिभयाद्विधावतीन्दौ
सह तारासु गतासु तद्वधूषु ।
वसुधाधिपते विभान्ति पश्चा-
दिव लग्ना गगनाध्वसीम्नि काश्चित् ॥ ६४ ॥

सुहृदो भवदाननाम्बुजस्य
प्रविकासे विकसानि नो ततः प्राक् ।
इति संप्रति तत्प्रतीक्षि पद्मं
धरणीपाल विलम्बते विकासे ॥ ६५ ॥

सविता भवतः प्रतापभीत-
स्समुदेतुं प्रविलम्बते प्रमादम् ।
कलयेत्यनुनीतिमस्य दूतः
समुदीतोऽरुण एष संविधातुम् ॥ ६६ ॥

इति वन्दिगिरा कृतप्रबोधो
वसुधेन्द्रस्सह लोचनाम्बुजाभ्याम् ।
हृदयाब्जमनीनयद्विकासं
शिवचिन्तामिहिरप्रभाविलासैः[1] ॥ ६७ ॥

उपयात्यचिरान्मयूखमाली
न विषीदेति करेण चक्रवाकम् ।
अरुणः स्म धिनोति मन्दमन्दं
मुहुरामृश्य तदारविन्दबृन्दम् ॥ ६८ ॥

सुदृशां मदनाहवश्रमार्तिं
विरहार्तिं च तथा रथाङ्गनाम्नाम् ।
अरविन्दवनीचरास्समीराः
शमयन्तोऽथ शनैश्शनैर्विचेलुः ॥ ६९ ॥

1. भगवद्ध्यानरूपसूर्यप्रभाविलासैः ।

कमलाकरसीम्नि चक्रवाको
मुहुरुत्प्रेक्षितकेलिभङ्गिभेदः ।
उपहर्तुमना मुदा युवत्यै
बिसवल्लीं वदने वहन्नवात्सीत् ॥ ७० ॥

उदयाद्रिवनान्तसीम्नि कीरं
ग्रहयालोरिव सुन्दरं शबर्याः ।
करबिम्बफलं सरोजबन्धो-
रथ नव्यं परिशोभने स्म बिम्बम् ॥ ७१ ॥

बलवत्तिमिराख्यवैरिकूट-
त्रुटनोदीरितशोणितप्रवाहैः ।
अनुषक्त इवारुणश्चकाशे
रविरुद्यन्नुदयाद्रियुद्धभूमेः ॥ ७२ ॥

उदिते मिहिरे तमिस्रजालं
विजगाल प्रजहर्ष कोकलोकः ।
विचकास च वारिजातवृन्दं
विललासालिगणः पिबन्मरन्दम् ॥ ७३ ॥

उदयं श्रितवानिनः प्रहृष्टो
हृतवान्मुद्रणमाशु पद्मकोशे ।
मकरन्दधनग्रहेष्वशङ्का
भवतेति भ्रमरानिवान्वजानात् ॥ ७४ ॥

कुमुदं परिभूय चञ्चरीका-[1]
रसविधं पङ्कजकाननस्य हृष्टाः ।
उपलालनशालिनः प्रदातुः
कवयः क्षोणिपतेरिवोपजग्मुः ॥ ७५ ॥

परिरभ्य करैरिनप्रथावान् [2]
मिहिरो रञ्जयति स्म पद्मिनीं यत् ।
अहनि प्रतरां तदासि हर्षा-
दपि चक्रेण[3] वधूपभोगभाजा ॥ ७६ ॥

उपलब्धवसौ चिरादुपेते
रमणे रागिणि पद्मिनी दिनेन्द्रे ।
कमलस्फुरदानने वितेने
मृगनाभीतिलकं मिलिन्ददम्भात् ॥ ७७ ॥

अह्नां नेतुर्धामभिस्तुल्यधर्मा
निर्मायाथो नित्यकर्माणि हृष्टः ।
छायादानादीनि[1] शाहक्षितीन्द्रो
निस्तन्द्रश्रीरास्त शुद्धान्तसीम्नि ॥ ७८ ॥

---

1. भ्रमराः । 2. 'इनस्सूर्ये प्रभौ' इत्यमरः । इन इति प्रथावान् प्रसिद्धिमान् । 3. चक्रेण तदाह्वपक्षिणा, प्रभोः परिवारेण च । प्रभोः शृङ्गारलीलामनुसृत्य अनुचरसमूहेनापि तादृशी लीला अन्वभूयतेत्यर्थः ॥ 4. सूर्यपक्षे प्रकाशप्रदानं, राजपक्षे निरीक्षिताज्यादिषु स्वच्छायां दृष्ट्वा तदाज्यादीनां सत्पात्रे दानम् ॥

विज्ञापनां परिजनस्य विनम्रमूर्ते-
राकर्ण्य सांप्रतमभूषि सभास्थलीति ।
अन्तःपुरादवनिलोकपुरन्दरोऽयं
यातुं सभाममनुतान्वहक्लृप्तरीत्या ॥ ७९ ॥

पश्यत्पादनयादिमाखिलनयस्वातन्त्र्यमन्यादृशं
धर्मिग्राहकमानसिद्धममृतस्फीताश्च यस्योक्तयः ।
तस्य श्रीधरवेङ्कटेशसुधियो लिङ्गार्यसूनोः कृतौ
श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यतिलके सर्गोऽभवत्पञ्चमः ॥

॥ इति श्रीश्रीधरवेङ्कटेशकृते श्रीशाहेन्द्रविलासे पञ्चमस्सर्गः ॥

॥ षष्ठस्सर्गः ॥

अथाह्रियन्तायतलोचनाभि-
र्नेतुः पुरोऽलंकृतिकर्मठाभिः ।
विभूषणानि द्युतिवीचिकाभि-
र्विभूषिताशेषहरिन्मुखानि ॥ १ ॥

पटी[1]मुदारां नवभर्मक्लृप्तां
कयापि दत्तां कलयन्मृगाक्ष्या ।
नराधिराजः प्रतरामराज-
द्रुपःश्रियेव द्युतिमुष्णरश्मिः ॥ २ ॥

गारुत्मतासञ्जितमञ्जुसूत्रं
काचिद्वधूटी कटिसीम्नि तस्य ।
अचीक्लृपत्तोरणमागतेयं
लक्ष्मीरिति स्फारितकौतुकेव[2] ॥ ३ ॥

कयापि तस्याङ्गुलिरायताक्ष्या
रत्नोर्मिकाभिः परिमेलिताभूत् ।
दलत्प्रवालप्रसवप्रभाभि-
र्वल्लीमतल्ली मधुसम्पदेव ॥ ४ ॥

---

1. Ms.— टीम् । 2. कटिसूत्रस्य समागतलक्ष्मी-प्रत्युद्गमनार्थकतोरणेनोपमानम् ।

विभुर्व्यभादङ्गुलितद्विभूषा-
वज्रोपलांशू कलयन् मिलन्तौ ।
मधुं प्रवालाभरणं विधुं च
पर्यन्तभाजाविव पञ्चबाणः ॥ ५ ॥

अस्याङ्गुलीतद्गतवज्रभूषा-
स्फुरन्मयूखौ धरणीश्वरस्य ।
यशःप्रतापाविव रम्यरूपा-
वकल्पयेतां मुदमीक्षणानाम् ॥ ६ ॥

उदारगारुत्मतभूषणेन
तरङ्गिताभाङ्गुलिरस्य नेतुः ।
विराजते सोपसृता शुकेन
समुल्लसत्पल्लवधीजुषेव ॥ ७ ॥

समर्पितो वक्षसि तारहारः
कयापि हेमत्विषि भूमिनेतुः ।
यशोभरं हाटकशैलसानु-
विहारिणं निर्मलमन्वकार्षीत् ॥ ८ ॥

नराधिनेतुर्नवहारवल्ली
तदानने शीतलधाममोहात् ।
उपागता नूनमुडुच्छटा सा
तारात्मता[1] तां न तदु[2]ज्झति स्म ॥ ९ ॥

---

1. नक्षत्ररूपता, बृहत्त्वं च। 2. तत् तस्मादित्यर्थः।

कनत्प्रभं वक्षसि मेदिनीन्दोः
काऽपि व्यतानीत्कुरुविन्दनिष्कम् ।
नीतं वशं तस्य भुजप्रतापै-
र्निरीक्षते स्म द्युमणिं[1] जनोऽयम् ॥ १० ॥

स पद्मरागोज्ज्वलनिष्कभानु-
र्हरित्तमिस्राणि हरन्नमुष्य ।
सेवोपयाताक्षिसरोरुहौघ-
महर्षयत्प्रापदहानिलक्ष्मीम्[2] ॥ ११ ॥

रत्नावळीरञ्जितमञ्जुभूषा-
विमेलितोऽमुष्य विभोः कयापि ।
स्वमाश्रितोन्मीलति रत्नगर्भे-
त्यभिव्यनक्ति स्म मुदेव बाहुः[3] ॥ १२ ॥

कयापि कॢप्ते श्रवसोरभातां
मुक्ताविभूषे नृपशेखरस्य ।
समानधर्माननमाश्रिते द्वे
तारे निरस्येव रुषा शशाङ्कम् ॥ १३ ॥

मुक्तामणीकुण्डलयोर्मयूखा
वक्त्रारविन्दे वसुधावलारेः ।

1. सूर्यम् । 2. अहानि अहीनां लक्ष्मीं प्रापत् । अत्र कोशस्थः पाठो न तृप्तिमावहति । 3. स्वमात्मानं बाहुमाश्रिता रत्नगर्भा भूः रत्नगर्भेतिनामानुरूपमुन्मीलति, बहिस्तद्बाहौ रत्नावलीं प्रकाशयन्ती सती, इति मुदा अभिव्यनक्ति स्म ॥

मन्दस्मितोदारमरीचयश्च
पर्यस्फुरन्नप्रतिपन्नभेदाः ॥ १४ ॥

संप्रापितो मूर्धनि सारसाक्ष्या
कयापि मुक्ताकलितं किरीटम् ।
असावलासीन्नरलोकनेता
त्रियामया[1] चन्द्रमिवोदयाद्रिः[2] ॥ १५ ॥

मुक्तामणीपादुकयोर्युगेन
विभोः पदे योजयति स्म कापि ।
तदा जनोऽमंस्त मुदा मराली-
नालीकसंसृष्टिरियं नवेति ॥ १६ ॥

अथो निशान्तादगमत्स मन्दं
विलासिनीभिर्विहितोपचारः ।
पाणी समालम्ब्य पयोरुहाक्ष्याः
पार्श्वद्वये भूतलशीतलांशुः ॥ १७ ॥

केलीमरालीभिरुपेयमाना-
स्सलीलयानस्पृहयेव[3] मन्दम् ।
शिञ्जानमञ्जीरपदारविन्दा
निशान्तकान्ता नृपमन्वयुस्तम् ॥ १८ ॥

तदक्षिपातेषु विलासवत्य-
स्त्रपास्पृहाभ्यां तरलीभवन्त्यः ।

1. Ms. त्रयीमयी । 2. Ms.— द्रेः । 3. ' स-लील-यान-स्पृहया ' च्छेदः ॥

प्रगल्भभावं भृशमाश्रयन्त
न द्रष्टुमद्रष्टुमपि प्रभुं तम् ॥ १९ ॥

निवर्त्य नेत्राञ्चललीलया ता
निषेवितः कञ्चुकिभिस्सवेत्रैः ।
अतीत्य कक्ष्यायुगलीमयासीत्
प्रभुस्सभां भोसलवंशदीपः ॥ २० ॥

जिष्णुं तमेनं प्रभुमुद्वहन्ती
बुधैस्सदस्यैरुपशोभमाना ।
यशःकलापं गुरुमादधाना
लोके सुधर्मेत्युपगीयते या[1] ॥ २१ ॥

या सौहिती काचन लोचनानां
कलाकलापस्य नवो विवर्तः ।
अवस्थितिः काचन विस्मयस्य
वेषान्तरं निर्वृतिवैभवस्य ॥ २२ ॥

सारस्वतान्[2] केवलमैन्दिरांश्च[3]
सारानुदारानरविन्दजन्मा ।

---

1. जिष्णुरिन्द्रो जयशीलश्च । बुधाः पण्डिता विबुधाश्च । गुरुं महान्तं यशःकलापम् ; यशसां कलापो यस्य सः, तादृशं गुरुं बृहस्पतिं च । सुधर्मा तन्नामवती देवेन्द्रसभा सुष्ठुधर्मवती शाहेन्द्रसभा च ॥ 2. विद्यामयान् । 3. लक्ष्मीमयान् ।

यस्या विधानाय मनोहरायाः
पर्यग्रहीन्नो करणान्तराणि ॥ २३ ॥

यस्याः पुरः स्तम्भगताम्बुयन्त्रा-
दूर्ध्वं वलन्ती नवनीरधारा ।
हर्तुं कलङ्कं हरिणाङ्कबिम्बे
क्लृप्तेव धत्ते कुतुकं जनानाम् ॥ २४ ॥

पद्यं न हृद्यं तदिदं तु हृद्य-
मिति ब्रुवन् यत्र शुकप्रकाण्डः ।
कवीन्द्रसंदर्भगुणागुणेषु
प्रमाणतामद्भुतमभ्युपैति ॥ २५ ॥

लीलाकुरङ्गाः कृतकं कुरङ्गं
दृष्ट्वा मृगेन्द्रं च पुरोऽस्य यस्याम् ।
प्रीत्योपयान्ति व्यपयन्ति भीत्या
स्तैमित्यमश्नन्ति च विस्मयेन ॥ २६ ॥

यस्यां मणिस्तम्भपरम्परासु
बिम्बं निजं प्रेक्ष्य नृपाः प्रसीद ।
मयि प्रभो प्रीतिमयि प्रकुर्वि-
त्यभ्यर्थनां चाटुभिराश्रयन्ते ॥ २७ ॥

नानापरिष्कारभराभिरामं
नवं वहन्त्यास्तरणप्रकाण्डम्[1] ।

1. -श्रेष्ठम् ।

विलोक्यते यत्र कुतूहलेन
    प्रहर्षभूमोन्मिषितेव भूमिः ॥ २८ ॥

उत्पश्यता कृत्रिमनीलकण्ठ-
    मुच्चैस्तटित्वन्मति[1]विक्लवेन ।
तमञ्चति स्निग्धधिया मयूरे
    हंसेन यस्यां ध्रियतेऽतिहर्षः[2] ॥ २९ ॥

तस्यां सभायां धरणीमहेन्द्रः
    स्निग्धोपबर्हाञ्चितपश्चिमाङ्गः ।
अध्यास्य भद्रासनमातनिष्ट
    प्रमोदमेदस्वि मनो जनानाम् ॥ ३० ॥

अङ्गेश्वरश्शारदचन्द्रगौर-
    मधारयच्चामरमग्रतोऽस्य ।
विभोर्द्दगम्भोरुहमन्दिराया
    विलासजं हासमिवेन्दिरायाः ॥ ३१ ॥

काश्मीरनेता कलधौतक्लृप्तं
    मयूरबर्हामलतालवृन्तम् ।
धुन्वन्मनोज्ञं धुरि मेदिनीन्दो-
    र्मन्दानिलं कन्दलयन्नवात्सीत् ॥ ३२ ॥

---

1. Ms. त्वन्मिति- । 2. भावस्त्वत्र न विशदः ।

समञ्जसासञ्जितमञ्जुमुक्ता-
चूर्णं सुवर्णस्मयचोरवर्णम् ।
करे नरेन्द्रस्य कलिङ्गनाथ-
स्ताम्बूलपर्णं वितरन्मुदासीत् ॥ ३३ ॥

मुक्तामयीं पाण्ड्यपतिः कलाची-
मग्रे वहन्नस्य महीवलारेः ।
यशःप्रतिस्पर्धिशशाङ्कबिम्बं
हस्ते गृहीत्वोपहरन्निवासीत् ॥ ३४ ॥

तदातदा लाटधरेश्वरेण
कर्पूरवीटीकलितं तदीयम् ।
चन्द्रांशुगौरांशुकपल्लवेन
शनैरुपास्कारि मुखारविन्दम्[1] ॥ ३५ ॥

अमुष्य भूलोकपुरन्दरस्य
भ्रूकेलिकैङ्कर्यपुरस्क्रियाभिः ।
अमंसत स्वानतिमात्रधन्या-
नन्येऽपि भूपालकुलावतंसाः ॥ ३६ ॥

प्रगल्भसौरभ्यधुरन्धराभि-
र्मरन्दमाधुर्यमनोहराभिः ।
अभूषयन्वाग्भिरमुं कवीन्द्राः
प्रसूनमालाभिरिवोज्ज्वलाभिः ॥ ३७ ॥

---

1. अंशुकपल्लवेन पटाञ्चलेन मुखम् उपास्कारि स्वेदादि-मार्जनेन परिष्कृतम् ।

फण्यग्रगण्य[1]प्रभृतिप्रबन्ध-
प्रगल्भतात्पर्यविवेचनादीन् ।
प्रसञ्जयन्ति स्म वचोनिगुम्भान्
प्रभोरभिज्ञस्य बुधास्समीपे ॥ ३८ ॥

चान्द्रा मयूखा इव चन्द्रकान्तं
संद्रावयन्तः सहसैव भावम् ।
समस्फुरन् तस्य विभोस्समीपे
वीणाभृतां गानरसाः प्रसन्नाः ॥ ३९ ॥

[2]गुरुर्धरित्रीं कुतुकात्प्रपन्नः
प्राक्प्रेमभूम्नेव हवे हविर्भिः ।
पिचण्डिलत्वं सुरमण्डलस्य
कुर्वन्नुदग्रप्रतिभाविभावः ॥ ४० ॥

पुष्णन् बुधालीविपुलाभिहर्ष-
विश्राणनेनानिशमुल्लसन्तीम् ।
शाहक्षितीन्दोर्विशदां यशश्री-
ज्योत्स्नां स्थिरः कोऽपि शरद्विलासः ॥ ४१ ॥

श्रीभोसलेशानमहःकृशानुं
द्विषत्कुलप्लोषधुरां वहन्तम् ।

---

1. महाभाष्यकृत्पतञ्जलि-। 2. इत आरभ्य श्लोकपञ्चकेन साहेन्द्रमन्त्रिप्रवरस्य त्र्यम्बकरायमखिनो वर्णनम्। गुरुः देवगुरुर्बृ-हस्पतिः। प्राक्प्रेम पूर्वं सुरेषु स्वशिष्येषु सहजतया वर्तमानम्, तद्भूम्नेव भूतलाध्वरहविर्भिः तान्पोषयन्।

उद्दीपयन्त्यानिलसंप्रवृत्या
मत्या महत्या नितरां विराजन्[1] ॥ ४२ ॥

महौजसः शाहमहीश्वरस्य
कृपाङ्कुरे सङ्कलितस्पृहाभिः ।
परम्पराभिः पृथिवीपतीनां
कृतस्ववीक्षावसरप्रतीक्षः ॥ ४३ ॥

शुभैर्गुणैस्त्र्यम्बकराय[2]धीर-
श्रेयानुदर्काव्यभिचारितर्कः ।
दिशान्तविश्रान्तयशा महीन्दो-
रसेवताभ्यर्णममात्यमौलिः ॥ ४४ ॥

त्रियम्बकार्यस्य गुणानुकारी
नृसिंहरायस्य[3] तदग्रजस्य ।
आनन्दराय[4]स्तनुभूरमात्यः
प्राप्तोऽन्तिकं प्रेमपदं क्षितीन्दोः ॥ ४५ ॥

वसुन्धरापालवतंसकोटी-
कोटीरहीरस्फुरदच्छकीर्तिः ।

---

1. भोसलेन्द्रतेजोरूपमग्निं अनिलसंप्रवृत्त्या वायुवदाचरन्त्या उद्दीपयन्त्या मत्या स्वबुद्ध्या विराजन् । राजमन्त्रिणोः क्षत्रब्रह्मणोर्योगस्य अग्निवायुयोगोपमा प्रसिद्धैव । यथाह कालिदासः– पवनाग्निसमागमो ह्ययं सहितं ब्रह्म यदस्त्रतेजसा । 2. धर्माकूतादिग्रन्थकर्ता । धीरेषु श्रेयान् धीरश्रेष्ठ इति यावत् । 3. त्रिपुरविजयचंप्वादिकर्ता एकोज्यादिमन्त्री । 4. विद्यापरिणयादिकर्ता ।

गुणोज्ज्वलैः शाहमहीसुधांशु-
रुपेत्य तैस्तैस्सचिवैरुपासि ॥ ४६ ॥

विभुं तदा संसदि वेत्रहस्ते-
र्नावेदितः सेतुनरेन्द्र[1]दूतः ।
अवन्दतामन्दतरोपहार-
हारादिरोचिश्छुरिताखिलाशः ॥ ४७ ॥

अथावनीमण्डलशीतरश्मे-
राकूतभङ्गीमनुरुन्धतैषः ।
अमात्यमौलेर्वचसा नियुक्तः
प्रह्वाकृतिर्वाचमयुङ्क्त दूतः ॥ ४८ ॥

राजन् प्रतापैस्तव निष्प्रतीपै-
रियं क्षितौ रक्ष्यत एव सर्वा ।
भ्रूकिङ्करस्ते ननु सेतुनेता
यत्सीदतीदं तु दुनोति चेतः ॥ ४९ ॥

मतङ्गजास्संप्रति माधुराणां[2]
मदाम्बुभिः पङ्किलतां नयन्तः ।
पथो निरुन्धन्ति चिरेण सेतो-
र्महीधरेन्द्रा[3] इव निर्झरौघैः ॥ ५० ॥

---

1. सेतुनरेन्द्रः रघुनाथनामा रामनाथपुराधीशस्सेतुपतिः 'किलवन्' इति ख्यातः । 2. मधुराराज्यसैनिकानाम् । 3. महापर्वताः ।

धरां खुराग्रैरवदारयन्त-
स्तुङ्गास्तुरङ्गा मधुरेश्वरस्य[1] ।
निवारयन्तस्तपनं रजोभि-
र्वितन्वते विन्ध्यमिवान्यमुच्चैः ॥ ५१ ॥

किमाचरत्वप्रतिपत्तिखिन्न-
स्स सेतुराडद्य बलोद्धतास्ते ।
कदर्थयन्त्युत्कटमादधाना-
स्सख्यं वचोभिस्समरं क्रियाभिः ॥ ५२ ॥

सेतुं प्रयातुं समुपस्थितेषु
धर्मप्रधानेषु जनेषु नाव्ये ।
अतन्यतोदन्वति माधुरैस्त-
स्यातरस्य प्रथमोऽवतारः[2] ॥ ५३ ॥

रत्नानि रत्नाकरतो हरन्ति
करांश्च देशे कलयन्त्यमित्राः ।
दुर्गाण्यगृह्णन्विपिनान्यभिन्दन्
पुरीमरुन्धन्नपि सेतुनेतुः ॥ ५४ ॥

ततो महाराज तव प्रसादं
स सेतुराडिच्छति तद्वयेथाः ।

---

1. शिशोर्विजयरङ्गचोक्कनाथस्य मधुरेश्वर इति निर्देशः । वस्तुतस्तदानीं मङ्गम्मानाम्नी तत्पितामह्येव मधुराराज्यधुर्वहा बभूव । तस्याश्च सेनापतिः दलवाय् नरसप्पय्यनामा ।

2. सेतौ तरणार्थं नावमारोहतामिदंप्रथमतया माधुरैः आतरः तरणशुल्कं विहितः ।

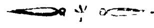
समाश्रितत्राणयशो विपन्न-
संत्राणपुण्यं युगपद् भवेत्ते ॥ ५५ ॥

इति निगदितवन्तं सेतुनाथस्य दूतं
सकरुणनयनान्तालोकितैर्भोसलेन्द्रः ।
सममनुतः समस्तं सङ्कटेताचिरेण
व्रज गृहमिति जल्पन् प्राहिणोन्मन्त्रिमौलिः ॥ ५६ ॥

पश्यत्पादनयादिमाखिलनयस्वातन्त्र्यमन्यादृशं
धर्मिग्राहकमानसिद्धममृतस्फीताश्च यस्योक्तयः ।
तस्य श्रीधरवेङ्कटेशसुधियो लिङ्गार्यसूनोः कृतौ
श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यतिलके सर्गः श्रितः षष्ठताम् ॥

॥ इति श्रीश्रीधरवेङ्कटेशकृते शाहेन्द्रविलासे षष्ठस्सर्गः ॥

॥ सप्तमस्सर्गः ॥

कार्यतत्त्वगतिनिश्चयाय स
　　प्रष्टुमैच्छदथ मन्त्रिणं नृपः ।
ज्ञातमर्थमपि धीमतां धिया[1]
　　व्यामृशन्ति खलु दीर्घदर्शिनः ॥ १ ॥

अब्रवीदपि स भारतीं मिथः
　　शीलयन्नरपतिः स्मितद्युतिम् ।
स्वागमावगतये तया पुरः
　　प्रेषितां प्रियसखीमिव स्विकाम् ॥ २ ॥

सेतुनेतुरधुना विपत्तिरा-
　　कर्णितेव, यवनेन्द्रयूथपाः[2] ।
राजराम[3]विषये वितन्वते
　　विप्लवं, तदुभयं सुदुस्सहम् ॥ ३ ॥

डिल्यधीशबलनिग्रहस्ततः
　　कार्य एव, स च सेतुनायकः ।
संश्रितो ननु चिराद्दयास्पदं
　　तत्पुरः किमिह संप्रधार्यताम् ॥ ४ ॥

---

1 सहायभूतया । 2. यवनेन्द्रः देहलीशो मुहम्मदीय औरङ्गसीब्नामक । तस्य यूथपः सेनापतिः ‘सुल्फिकर् कान्’ नामकः ॥ 3. राजरामः शिवाजिपुत्रः, यः चेञ्जीदुर्गे सुल्फिकर्-कान्नामेकनोपरुद्धः ।

भाषितं तदवनीहिमद्युते-
राकलय्य नयतत्त्वकोविदः ।
ऊर्जिताश्रयतया मनोहरा-
मभ्यधत्त स गिरं मिताक्षराम् ॥ ५ ॥

वेद्यतामविदितं मयाधुना
देव किन्तु विदुषस्तवाग्रतः ।
तद्यथामति निवेदयाम्यहं
त्वन्निदेशमवतंसयन् परम् ॥ ६ ॥

यद् भवानिह तुरुष्कदुष्क्रमं
वार्यमाह वसुधासुधानिधे ।
अन्यथा न भवितुं खलु क्षमं
सर्वथा तदुपपत्तिवर्मितम् ॥ ७ ॥

वारिते यवनवर्गदुर्मदे
राजरामविभुमेदिनीस्थितिः ।
अस्तकण्टकतया समुन्मिषे-
दश्नुवीत च भवद्यशो दिशः ॥ ८ ॥

देवताधरणिदेवरक्षणं[1]-
स्तोषितापि च भवेद्वसुन्धरा ।
तावकी च महसा महीयसी
श्रीरवैति न कदापि दुष्करम्[2] ॥ ९ ॥

1. तुरुष्काधिक्ये देवालयब्राह्मणधर्माणां प्रणाशादेवमुक्तिः ।
2. न कदापि दुष्करमवैति; नैवेयं किमपि दुष्करं मनुते ।

किं वचोभिरतुरुष्कविप्लवां
क्ष्मामिमां कलयितुं तवोदयः ।
कालदुर्मदविदारकारिणः
शङ्करस्य कृपयोपपादितः ॥ १० ॥

अप्रतिक्रियमिथोविरोधता
दूषिता यवनवाहिनीश्वराः ।
प्रत्यनीकदमनाक्षमास्तत-
स्तेषु दुष्यति न ते विलम्बनम् ॥ ११ ॥

सेतुनाथपरिगुप्त्यनन्तरं
नाथ तेषु यवनेषु वाहिनीम् ।
प्रेषयिष्यसि हुताशनार्चिषं
कीचकेष्विव मिथोनिघर्षिषु ॥ १२ ॥

सेतुनेतुरवसीदतो विना
त्वां परं हि शरणं न दृश्यते ।
नैष योद्धुमरिभिः प्रगल्भते
सन्धिकर्म तु न तेऽनुमन्यते ॥ १३ ॥

कर्तुमर्हसि तदस्य पालनं
पर्युदस्तपरिपन्थिमण्डलम् ।
रक्षणं हि शरणाभिकाङ्क्षिणां
त्वत्कुलस्य सहजं गुणं विदुः ॥ १४ ॥

पालनं शरणकाङ्क्षिणां पुरा
विश्रुतं यदधिजानकीपति ।

अद्य तद्भवतु सुप्रतिष्ठितं
क्षोणिमण्डलपुरन्दर त्वयि ॥ १५ ॥

यं प्रशंसति जनो यदृच्छया[1]
तस्य जन्म खलु जन्मभूतले ।
अर्थमार्जितवतोऽप्यतादृशः[2]
का विशेषकणिकाप्यकिञ्चनात् ॥ १६ ॥

मस्तकं मकुटमङ्गदं भुजा-
मङ्गुलीमपि तथाङ्गुलीयकम् ।
हारवल्लिरपि भूषयत्युरो
दिक्तटीरपि यशस्तु निस्तुलम् ॥ १७ ॥

त्राणकाङ्क्षिषु नृपेष्वनुग्रहो
निग्रहोऽवसरसंभृतोऽरिषु ।
पौरजानपदरञ्जनं गुणै-
स्तन्वते नरपतिं यशस्विनम् ॥ १८ ॥

यः प्रसह्य लघुतां महीयसो
गौरवं च घटयेल्लघीयसः ।
तन्न तस्य नृपतेर्यशस्करं
न स्वभावविगमस्तयोरपि ॥ १९ ॥

---

1. स्वोपकारादिकारणविशेषमनाश्रित्य । यः कोऽप्युदासीनोऽपि जनो यं तद्गुणश्रवणावर्जितः स्तौति इत्यर्थः । 2. तादृशजनप्रशंसाया अपात्रभूतस्य ।

औचितीसफलते कृपाक्रुधो-
वैशसाव्यतिकरः करग्रहे ।
जाल्मकुण्ठगतिवर्जनं क्रिया-[1]
स्त्वेधयन्ति नृपतेर्यशःश्रियः ॥ २० ॥

औचितीकवचितव्ययैर्धनै-
र्विक्रमैरपि समीक्ष्य संहितैः ।
आद्रवैरपि गुणैरकृत्रिमैः
श्रीयशश्च नियते महीपतेः ॥ २१ ॥

त्वां गुणास्समयबन्धकारिणः[2]
शोभयन्ति नृपते किलाखिलाः ।
तत्तवोचितमवैम्यनीकिनी-
प्रेषणं तनितुमस्य[3] पोषणम् ॥ २२ ॥

इत्यमात्यवचसा स वाहिनी-
प्रेषणं नरपतिर्मुदाशिषत् ।
तत्प्रतापसमतामिवाञ्चितुं
तीव्रतामधिजगाम चांशुमान् ॥ २३ ॥

भूरिपर्यटनजातपरिश्रमा-
दिक्प्रमोहमिव गाढमुद्वहन् ।

1. कृपाया औचिती पात्रे प्रदर्शनम्, क्रुधः सफलता करग्रहणे वैशसाव्यतिकरः क्रूरपीडाप्रयोगराहित्यम्, सर्वक्रियासु नीचोचितगतिवर्जनं च । 2. अस्मिन् संभूय निवत्स्याम इति मिथः संकेतकारिणः । 3. सेतुपतेः ।

आश्रितः स्तिमिततामभूदह-
मध्यमे कमलबान्धवः क्षणम् ॥ २४ ॥

नातपक्कथितमम्बुजोदरे
भोक्तुमक्षमत षट्पदो मधु ।
अर्दितोऽपि च पिपासयाग्रह
ग्रस्तमर्ध(र्थ ?)मिव तत्परो नगः[1] ॥ २५ ॥

मोहतश्चिचरिषुं क्षितौ वधू
स्वाङ्कगां छदविमर्शसान्त्वनैः ।
आतनिष्ट[2] वलभीविटङ्कभा-
गातपात्कलरवो[3]ऽतिकातरः ॥ २६ ॥

आतपोऽद्य बलवान् कुहापि[4] वि-
श्रम्यतां तदिति वर्त्मवर्तिनः[5] ।
सान्त्वनाय करुणावशादिव
च्छायया चरणलग्नया स्थितम् ॥ २७ ॥

गर्भसीमनि झषानपालयत्
तापितोऽपि तपनौजसा ततः ।
अम्बुजाकरवरो, निजव्यथां
न श्रितावनपरा हि मन्वते ॥ २८ ॥

---

1. अत्रोपमावाक्यर्थो न विशदः । 2. स्वाङ्कगामातनिष्टे-त्यन्वयः । 3. पारावतः । 4. कुत्रचित् । 5. पान्थस्य ।

आस्त जातकुतुकस्तदा भृशं
केलिकावनमुपेत्य भूपतिः ।
यत्र गाहितुमलं रवेः करा
नाभवन् नृपमहाभयादिव ॥ २९ ॥

शाखिकान्यजनव्रातनिर्मित-
श्रान्तिभङ्गमुदितामरार्पितम् ।
संश्रितैरिव सुधारसं फलै-
र्यत्र केरतरवश्चकासति ॥ ३० ॥

छायया निबिडया फलं रसो-
दञ्चितैरुपकृतिं चिकीर्षवः ।
वातदूतमुपहूतये नृणां
प्रेषयन्त इव भान्ति यन्नगाः[1] ॥ ३१ ॥

दारुणैः कुसुमकार्मुकस्फुर-
च्चञ्चरीककुलशिञ्जिनी[2]स्वनैः ।
पारयन् विरहिणां विगाहनं[3]
यत्र विस्फुरति पञ्चसायकः ॥ ३२ ॥

गुच्छकैस्सविधसालशाखिका-
पल्लवानुमिलितैर्लता नवाः ।
कान्तबाहुकृतकुङ्कुमाङ्कनै-
र्भान्ति यत्र वनिता इव स्तनैः ॥ ३३ ॥

1. वृक्षाः । 2. ज्या- । 3. प्रवेशम् ।

यत्र पादपशिरस्समाहृतै-
रुत्करैस्सुमनसां विनोत्थितिम्[1] ।
भूषितास्त्रिदशसुन्दरीजना-
स्तुङ्गकल्पतरुपुष्पनिस्पृहाः ॥ ३४ ॥

सुन्दरीभिरुपचारभङ्गिभि-
र्मन्दमन्दमपनीतश्रमः ।
आवहज्जलविहारकौतुकं
तत्र केलिसरसीं विलोक्य सः ॥ ३५ ॥

सा विलासरसीमहीपता-
वागते विकसिताम्बुजानना ।
हृतिमावहदिवोर्मिकाभुजै-
रेहि चारु विहरेति कौतुकात् ॥ ३६ ॥

भूमिभर्तरि मुदेव दर्शयन्
पद्मपूर्णकलशानुपागते ।
तारहारगणमम्बुजाकरो
दित्सुरूर्मिकपटादुपाददत् ॥ ३७ ॥

तस्य काञ्चन मयूरबर्हजं
तालवृन्तमभृतोपमस्तकम् ।
शोभते स्म स तदा रमापति-
र्मूर्धनीव फणिभोगसेवितः ॥ ३८ ॥

1. उत्थाय ग्रहणश्रमं विना हस्तान्तिकं गतैः । एतेन तत्रत्य-वृक्षाणामत्युच्चत्वमुक्तं भवति ॥

स प्रभुस्सह विलासिनीजनै-
मन्दमन्दमवतीर्य कौतुकी ।
केलिकासरसि केलिमातनोत्
कैटभारिरिव दुग्धवारिधौ ॥ ३९ ॥

भूरिवारिकरणै[1]स्सरोरुह-
क्षेपणैर्भुजविकर्षणैरपि ।
सुन्दरीर्विभुरनन्दयत्पयः-
खेलनेषु कुतुकेन ताश्च तम् ॥ ४० ॥

अंशुकव्यपनयेन कामपि
व्यक्तसुन्दरपयोधरां विभुः ।
आतनोज्झटिति सापि भूपतेः
पाणिना निजमुरः व्यधाद्वधूः ॥ ४१ ॥

ईदृशेन कलशेन[2] खेलनं
संविधेयमिति सस्मितं ब्रुवन् ।
कर्कशे कुचतटेऽर्पयन् करं
कामपि प्रमुदितामधत्त सः ॥ ४२ ॥

वारिखेलनपरां नरेश्वरः
काञ्चिदम्बुजमुखीमुरःस्थले ।
अम्बुजेन तनुते स्म ताडितां
चित्तभूरिव सरोरुहेषुणा ॥ ४३ ॥

---

1. निक्षेपादिकरणैः । 2. कलशमादाय जले प्लवनपरिचयः प्रसिद्धः ।

केति या नृपतिना विभाविता
वारिलीनवपुरम्बुजेक्षणा ।
सोत्थिता झटिति तं व्यलासय-
त्यश्चिमाङ्गपरिमेलितस्तना[1] ॥ ४४ ॥

मावधीरय मदीयमम्बुजं
भाभिरेवमिति पङ्कजाकरः ।
ऊर्मिदोर्मुहुरभिप्रसारणै-
रसान्त्वयन्निव मुखं विभोरभात् ॥ ४५ ॥

प्रेक्ष्य सारसदृशां पयोधरान्
केलिकासरसि कोकमण्डलम् ।
आगतं स्वकधियागमत्पुन-
र्निश्चलत्वकृतभेदनिश्चयम् ॥ ४६ ॥

न श्रमो विहरणेषु भूपते-
रित्युदञ्चितमुदम्बुजाकरः ।
तस्य मूर्धनि तरङ्गकैतवा-
न्मौक्तिकैस्समभिषेकमातनोत् ॥ ४७ ॥

भूभृता सह विलासिनीजनैः
क्रीडता सरसिजाकरे मुदा ।
अर्पिता इव निजाङ्गसङ्गता-
स्सान्द्रकु(स)ङ्कुमदकुङ्कुमादयः ॥ ४८ ॥

1. जलमज्जननिमीलनकेलिरनेन श्लोकेन वर्णिता ।

स्त्रीजनैस्सह महीपतिस्तत-
स्तीरमेत्य सरसस्समस्फुरत् ।
नाभ्रसीम्नि विपुलोपभोग इ-
त्यागतो ध्रुवमिवोडुभिर्विधुः ॥ ४९ ॥

पश्चिमाब्धिपतिते दिवाकरे
चन्द्रमास्समुदितोऽभवत्ततः ।
चन्द्रिकां विशदयन् विदन्निव
क्ष्मापतेर्विहरणेषु कौतुकम् ॥ ५० ॥

(नौविहारः)

भूपतिस्सकलचारुनावमा-
रुह्य पट्टपट[1]मण्डपे स्थितः ।
स व्यधत्त विलसन् दृशां मुदं
राजराज[2] इव पुष्पक[3]श्रितः ॥ ५१ ॥

स्निग्धपट्टपटमण्डपोन्मिष-
त्पुष्पगुम्भितवितानजृम्भि तैः ।
सारसौरभझरैस्स(त?)दाभव-
न्मज्जिताः किमपरं हरित्तटाः ॥ ५२ ॥

हर्षतो विहरति क्षमापतौ
सा निशाभवदहर्निशात्मिका ।
दीपचन्द्रमहसामुदञ्चितै-
र्नात्रि तीरभुवि च प्रपञ्चितैः ॥ ५३ ॥

---

1. दुकूलपट- 2. कुबेरः 3 तदाह्वं विमानम् ।

तीरधारितविराजिदीपिका-
बिम्बनैः[1] क्वचितोऽम्बुजाकरः ।
चम्पकाकर इवाभवत्तदा
नौविहारजुषि भूवलद्विषि ॥ ५४ ॥

राजतल्परिसरस्थभूषण-
श्रीभरो दश दिशः प्रसाधयन् ।
प्रस्मृतं किमपि हर्तुमंशुमान्
प्रत्युपेत इव पर्यभान्निशि ॥ ५५ ॥

गायकैश्च गणिकाजनैस्समा-
कर्णयन् मधुरगीतिमाहिताम् ।
उल्लसन् व्यहरदुत्कुतूहल-
स्संल्लपन् स कविभिश्शुभोक्तिभिः ॥ ५६ ॥

केलिकीर्णनवकुङ्कुमश्रिया
वीचिदोर्भिरभिरामरूषितैः ।
पर्यदृश्यत पयोरुहाकरः
कौतुकीव विहरन् धराभुजा ॥ ५७ ॥

नौविलासिवरवारसुन्दरी-
लोचनैरिव तदाम्बुबिम्बितैः ।
उत्पलैर्विकसितैस्सरोवरे
पर्यकल्पि जनलोचनोत्सवः ॥ ५८ ॥

---

1. प्रतिबिम्बैः ।

नौविहारमिति मेदिनीपति-
स्संविधाय कुसुमायुधोपमः ।
आस्त संप्रमुदिताशयो भृशं
सुन्दरीभिरधिकेलिमन्दिरम् ॥ ५९ ॥

मेदिनीवलभिदा दिनान्तरे
सेतुनेतुरनपायवाहिनी ।
प्रेषिताथ चलति स्म भेरिका-
भूरिकर्कशरवार्तदिक्तटा ॥ ६० ॥

अट्टहासरुचिफेनमण्डला
निर्मलासिवलदूर्मिमण्डिता ।
वेगलङ्घितमहीभृदावली[1]
वाहिनी निरगमद्धनारवा ॥ ६१ ॥

तस्य सैन्यनिवहस्य तेजसां
कः पुरोऽय[2]मिति भूरजोभरः ।
अर्कमुद्ग्रमितुमुत्थितोऽथ ख-
द्योत[3] एष इति किं न्यवर्तत ॥ ६२ ॥

वैरिणां निरुण धाम दुर्मदं
दारुणं विभिन दाम मर्म च ।
इत्ययुः समरकाण्डचण्डिमो-
दग्रीवितारभटि वाहिनीभटाः ॥ ६३ ॥

1. महीभृतः पर्वताः राजानश्च । 2. अयमिति सूर्यस्य निर्देशः । 3. सूर्यः ज्योतिरिङ्गणनामा कृमिश्च ।

कानानान्यपि गिरीन् झरीस्समु-
लङ्घ्य तद्बलमलङ्घ्यविक्रमम् ।
सेतुनाथवसुधां ततोऽगमत्
साध्वसं तु परिपन्थिमण्डलीम्[1] ॥ ६४ ॥

अस्मदङ्घ्रिनतिमाशु धत्त भोः
स्वाङ्गना यदि मताः सुराङ्गनाः ।
चेद्धनुर्नतिमिति द्विषत्सु ते
शाहभूवरभटा गिरोऽदिशन् ॥ ६५ ॥

तद्गिरातिकुपितैरसतिभिः
शाहभूवरभटच्छटां प्रति ।
प्रस्थितं झटिति पावकार्चिषं
दुस्सहां शलभमण्डलैरिव ॥ ६६ ॥

अञ्जसाधिकटकं चमूपति-
स्सन्निवेश्य कियतोऽपि सैनिकान् ।
दारुणप्रहरणां चमूं दधत्
प्रत्ययात्समिति माधुरं बलम् ॥ ६७ ॥

प्रस्फुरन्नलकवर्गनिर्गत-
प्रौढसीसगुलिकागणैरपि ।
रंहसा धनुषि संहितैश्शरै-
र्माधुरानुदनुदद्भटच्छटा ॥ ६८ ॥

---

1. भयं तु शत्रुसमूहमगमत् ।

दीपकैर्विरमणोन्मुखैरिव
व्यञ्जितं युधि तदा महन्महः ।
माधुरैरपगतक्षमाधुरै-
र्माणवर्षिभिरनीकवर्षिभिः[1] ॥ ६९ ॥

राक्षसौघमिव रामवाहिनी
देहिनी कदनसाहसोन्नतिः[2] ।
माधुरौघमधुनीत दारुणे
शाहभूपतिचमूस्तदा रणे ॥ ७० ॥

कुञ्जराः प्रमथिता हया हता-
स्स्यन्दना विदलिता हता भटाः ।
शाहभूमिपरगैर्निकैरिति
द्वेषिणो झटिति ते पलायिताः ॥ ७१ ॥

शाहभूहिमरुचेश्चमूपति[3]-
स्तन्निदेशमथ मूर्ध्नि धारयन् ।
सेतुनाथमतनिष्ट हृष्टमा-
धूतविप्लवमुपेतवैभवम् ॥ ७२ ॥

तेन सेतुपतिनार्पितां मणि-
श्रेणिकां च कियतीमपि क्षितिम्[4] ।

---

1. अनीके सेनायां युद्धे वा वर्षिभिः वृद्धैः । 2. कदनं नाशनं तत्र साहसं, तदुन्नतिः, तदतिरेकः । सैव देहिनी मूर्ता इवेति चमूपमा ॥ 3. भावजिनामा गङ्गाधरपुत्र. । 4. 'पट्टुक्कोट्टै-परिसरप्रदेशम् ।

शाहभूवलभिदे न्यवेदय-
यूथपः[1] पुनरुपागतो बलैः ॥ ७३ ॥

सेतुनाथपरिपालनेन सा-
टोपवैस्मिदनोदनेन च ।
कीर्तिवैभवमुदञ्चितं जना-
श्शाहनेतुरनुवन्नवं नवम् ॥ ७४ ॥

पर्यपाल्यत विभीषणश्च सु-
ग्रीव इत्यजनि जानकीपतेः ।
यद्यशस्तदुपमं यशःश्रितः
शाहभूप इति वर्णितो जनैः ॥ ७५ ॥

पाटलीकुसुमसारसौरभा-
श्लेषिणा तपऋतुर्नभस्वता ।
अन्वरुन्ध वसुधाधिपं तत-
स्तालवृन्तमरुतेव सेवकः ॥ ७६ ॥

प्रातिलोम्यमयमाश्रयन्मयि
स्थास्यतीति विदता तपर्तुना ।
गाढबद्ध इव हन्त नानिलः
प्राभवद्विचलितुं मनागपि ॥ ७७ ॥

ओदयात्सवितुरा विरामत-
स्ताप एव भजति प्रगल्भताम् ।

---

1. सेनापतिः ।

तालवृन्तपवनं तदा जनो
मन्यते स्म निजजीवनाडिकाम् ॥ ७८ ॥

कञ्चुलीमहह कान्तसन्निधौ
नो विनेतुमविनेतुमेव वा ।
चक्षमे नववधूर्निमज्जति
ह्रीनिदाघसमवायसङ्कटे ॥ ७९ ॥

नान्वमन्यत नवोढया यया
कञ्चुलीरहणमुत्सुके प्रिये ।
तत्तदा धुरि[1] तया स्वयं कृतं
तेन चोपबुभुजे दृशैव सा ॥ ८० ॥

मेलयन्नधिपयोधरं मुहु-
र्योषितो युवजनः करद्वयीम् ।
[2]घर्मशिष्टमितरेतराङ्गसं-
सर्गकर्कशनिषेधमत्यगात् ॥ ८१ ॥

तालवृन्तपवनैः श्रमच्छिदां
योषितां युवजनाः स्तनाञ्चले ।
अंशुकव्यपगमे वलद्दृशो
घर्मखेदमपि नर्म मेनिरे ॥ ८२ ॥

आदरेण विजने मनागव-
स्रंसिताग्रवसनाः कुलस्त्रियः ।

---

1. प्रारंभ एव। 2. घर्मो ग्रीष्मः। तत्तापेन प्रायो न सहन्ते हि अङ्गानि परस्परसंमर्दम् ॥

स्वेदबिन्दुहरमाननानिलं
मन्दमन्दमुरसि व्यचारयन् ॥ ८३ ॥

चन्दनैर्नवसिताभ्रसुन्दरै-
र्मल्लिकाभिरपि सादरं सतः[1] ।
शाहभूपतिरभूषयत्तदा
दिक्तटानिव निजैर्यशोभरैः ॥ ८४ ॥

मौक्तिकैरमलिनैश्च वीटिका-
चन्दनैस्सहिमवालुकैर्बुधाः ।
शाहभूमिरमणेन तोषिताः
स्वैर्गुणैरिव तदा मनोहरैः ॥ ८५ ॥

रामसेतुमवितं[2] स्वतेजसा
वीक्षितुं सकुतुकोऽथ धार्मिकः ।
मेदिनीपतिरधत्त निश्चयं
गंस्यतं शरदुपागतामिति ॥ ८६ ॥

प्रावृडास्त निबिडाथ वार्मुचां
मण्डलेन भयदा वियोगिनाम् ।
निर्गतस्य जगतीं जिगीषतो
वर्मणेव मदनस्य धन्विनः ॥ ८७ ॥

वारिवाहवलयावलोकिनः
केकिनः प्रमुदितास्सितच्छदाः[3] ।

---

1. साधून् । चन्दनपुष्पादिदानेन संमानितवान् । 2. रक्षितम् । 3. हंसाः ।

मानसं शरणमाशु मेनिरे
कामिनश्च सविधं मृगीदृशाम् ॥ ८८ ॥

तापितादतितरां तपर्तुना
दुस्सहश्रमभरोपपादिताः ।
अम्बरान्निरपतन्ननारतं
स्वेदबिन्दव इवोदबिन्दवः ॥ ८९ ॥

आतनिष्ट तटितस्समुद्गमे
क्रन्दितं रसितकैतवान्मुहुः ।
हा गता क्व चपला मम प्रिये-
त्यात्तवर्षनयनाम्बुरम्बुदः ॥ ९० ॥

केतकैः कनकभङ्गसुन्दरै-
स्सान्द्रिता वसुमती विकस्वरैः ।
पर्यशोभत परिच्युतैस्तटि-
त्खण्डकैरिव पयोदमण्डलात् ॥ ९१ ॥

मज्जितस्समभवत्कलानिधि-
र्लोकबन्धुरपि चावधीरितः ।
किञ्च हंसनिवहो निराकृतः
प्राभवं जलभृता वितन्वता[1] ॥ ९२ ॥

नैव संचरणकाल एष इ-
त्यम्बुवाहनिवहे समुत्थिते ।

---

1. कलानिधिश्चन्द्रो विद्वांश्च। लोकबन्धुस्सूर्यस्सज्जनश्च। हंसः तन्नामा पक्षी तत्त्वज्ञानी च। जलभृन्मेघः डलयोरभेदात् मूर्खपोषकः कोऽपि प्रभुः।

सुन्दरीपर इवावरोधभा-
गैक्षि नो बहिरहस्करो[1] जनैः ॥ ९३ ॥

काशते स्म निबिडा वसुन्धरा
विस्फुटैः कुटजपुष्पमण्डलैः ।
वारिवाहनिवहेन भूयसा
च्यावितैरुडुभिरंबरादिव ॥ ९४ ॥

अम्बुदेन तटितो मृगीदृशः
खेलनेषु कबरीभरच्युतैः ।
उल्ललास कुसुमैरिवाञ्चिता
सान्द्रवर्षदृष[2]दुत्करैर्मही ॥ ९५ ॥

द्योवधूघनपयोधरश्रियः
स्वेदभूम्नि पटुघर्मनिर्मिते ।
कुङ्कुमस्य कणिका द्रुतिच्युता-
श्शक्रगोप[3]ततयोऽभवन् ध्रुवम् ॥ ९६ ॥

वर्षणेन धरणेर्वलाहके
सौहितीं सृजति शाहभूपतिः ।
रम्यगेहधनभूषणादिमो-
र्वर्षणैस्समधिनोत्किलाखिलान् ॥ ९७ ॥

आकल्पयन् विमलतां सरितां दिशाना-
मप्यागतश्शरदृतुः स्पृहणीयलक्ष्मीः ।

---

1. सूर्यः । 2. वर्षदृषद् वर्षोपलः, करका । 3. इन्द्रगोप-क्रमि- ।

श्रीरामसेतुमुपयातुमथोपजात-
कौतूहलस्समजनिष्ट च भूमिपालः ॥ ९८ ॥

उन्मिषद्यवनजार्तिना ततो
राजरामविभुना समीरितः ।
दूत इत्यवदद्देत्य सन्निधिं
शाहमेदिनिपतेर्यशस्विनः ॥ ९९ ॥

राजरामनृपतेस्तुरुष्कजां
विप्लुतिं शमयितुं महीपते ।
प्रेषयाशु महतीमनीकिनीं
भूषयापि यशसा दिशोऽखिलाः ॥ १०० ॥

श्रुत्वा तद्राजरामक्षितिपतिविपदुद्धारबद्धादरश्री-
शाहक्ष्मापालमौलिर्यवनविदलनोच्चण्डपाण्डित्यभांजि ।
सैन्यानि स्वैरमश्वद्विपखुरजरजोदानधाराभिरब्धीन्
लुम्पन्ति स्थापयन्ति[1] द्रुतमदिशदथामंस्त सेतुं च यातुम् ॥

पश्यत्पादनयादिमाखिलनयस्वातन्त्र्यमन्यादृशं
धर्मिग्राहकमानसिद्धममृतस्फीताश्च यत्सूक्तयः ।
तस्य श्रीधरवेङ्कटेशसुधियो लिङ्गार्यसूनोः कृतौ
श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यतिलके सर्गोऽभवत्सप्तमः ॥

॥ इति श्रीश्रीधरवेङ्कटेशकृते श्रीशाहेन्द्रविलासे सप्तमस्सर्गः ॥

---

1. अश्वखुरजरजोभिरब्धीन् लुंपन्ति, द्विपदानधाराभिरब्धीन् पुनःस्थापयन्ति इति यथासंख्यम्, सैन्यानीत्यस्य विशेषणम् ।

॥ अष्टमस्सर्गः ॥

अथ क्षितीन्द्रो रघुनाथसेतु
प्रातिष्ठिताखण्डलविक्रमश्रीः ।
निषेव्यमाणः पृतनाप्रकाण्डै-
श्चण्डैः प्रतापैरिव मूर्तिमद्भिः ॥ १ ॥

विलोकमानं शरदस्समृद्धीः
करङ्कवाहो[1] वसुधासुधांशुम् ।
प्रयान्तमासेवत वाग्विलासै-
र्मुदं दधानस्समयानुरूपैः ॥ २ ॥

उदञ्चितश्रीणि शरद्विलासा-
न्मुदं वितन्वन्ति सरोरुहाणि ।
मुखानि विद्वत्कविमण्डलानां
भवत्प्रसादादिव भूवलारे ॥ ३ ॥

विलासवत्या तटिता[2] विहाराः
पुरो मयूरीनटनानि वा क्व ।
पयःप्रदानप्रभवो घनस्य
स्थिरः पयोदव्यपदेश एकः ॥ ४ ॥

प्रकल्प्य वर्षं पयसां समृद्धं
प्रभान्ति मेघाः प्रतिपन्नकार्श्याः ।

---

1. ताम्बूलपेटिकावाह पार्श्वचरः । 2. कृता इति शेषः ।

वितीर्य वित्तानि विधूतशङ्क-
मिमे वदान्या इव केऽपि धन्याः ॥ ५ ॥

मनो धिनोत्यम्बुरुहाकर[1]श्री-
र्मिलन्मिलिन्दैर्विशदारविन्दैः ।
प्रेमोपनीतैश्शरदेव सख्या
मुक्ताकरण्डैर्मृगनाभिमद्भिः[2] ॥ ६ ॥

आस्वाद्य हृद्यं बिसमम्बुजिन्यां
हंसो वसत्यंबुरुहोपधानः ।
नन्दन्मिलिन्दे मकरन्ददृप्ते
गीतिं वितन्वत्युपकण्ठभांजि ॥ ७ ॥

पिबन्मिलिन्दो मकरन्दचारु
क्षीरं पयोजातपयोधरस्थम् ।
सरोरुहिण्या श्रितयार्द्रभावं
प्रसाद्यते वीचिकरावमर्शैः ॥ ८ ॥

अनाविलैरम्बरतः पतद्भि-
रनेहसं तावदियन्तमिन्दुः ।
विमृष्टमूर्तिस्सलिलैरिवाद्य
विनिर्मलस्त्वन्मुखसाम्यमेति ॥ ९ ॥
निर्निज्यमाने शरदांबरेऽभ्र-
मलीमसे चन्द्रमयूखनीरैः ।

1. पद्माकर- 2. मृगनाभिगन्धस्य वर्णाद् भृङ्गसाम्यं, सिताम्भोरुहाणां च वर्णाकृतिभ्यां मुक्तापेटिकासाम्यम् ।

तन्नीलभागानिह विप्रकीर्णा-
नालोकयेन्दीवरकैतवेन ॥ १० ॥

सुधांशुरेतीति वियद्विताने
विभूष्यमाणे शरदा प्रसूनैः ।
तारात्मना कान्यपि तत्र भान्ति
च्युतानि तावद्भुवि कैरवाणि ॥ ११ ॥

सेतुप्रभुक्षोणिमितः प्रतापै-
र्गोपायितां विप्लवतस्त्वयेमाम् ।
विलोकयस्वाम्बुजबान्धवेन
तमिस्रजालात् किरणैरिव द्याम् ॥ १२ ॥

कर्णा मणीकुण्डलमण्डितान्ता
लम्बन्त एषां मुखकायमाने ।
प्रवृद्धये बद्धशिला इवान्ते
पटोलिकोदग्रशलाटवोऽमी[1] ॥ १३ ॥

चन्द्रातपेऽस्मिन् मदिरामदेन
सान्द्रानुरागास्सरसीरुहाक्ष्यः ।

---

1. एतत्प्रान्तीयस्त्रीणामाभरणभारेण लम्बकर्णत्वं प्रसिद्धम् पटोलिकानां दैर्घ्यवृद्ध्यर्थमन्ते शिलाखण्डबन्धश्च वाटीषु प्रसिद्धः कुण्डललम्बकर्णानां शिलाबद्धपटोलानां च साम्यम् । कायमा मण्डपम् । शलाटुः अपक्वं फलम् ।

पुरापराधाप्रतिसन्धितो[1]ऽमूः
कामोत्सवं वल्लभमर्थयन्ते ॥ १४ ॥

निजे मुखाब्जे मदिरां गृहीतां
निवेशयन्ती दयितस्य वक्त्रे ।
असौ नतभ्रूरधरं दशन्ती
तमातनोत्यञ्चितपारवश्यम् ॥ १५ ॥

मैरेयमास्वाद्य मदालसेयं
पीतावशिष्टे विमले किलास्मिन् ।
बिम्बं विधोर्बिम्बितमीक्षमाणा
हर्तुं मुहुर्वाञ्छति पक्ष्मलाक्षी ॥ १६ ॥

अस्यां भवत्प्रौढभुजप्रताप-
गोपायितायां भुवि भूमिदेवाः ।
आद्यूनता[2]दैन्यमपास्य नित्य-
कर्मोपपन्नास्सुखिता वसन्ति ॥ १७ ॥

प्रतापभूम्ना परिपालितास्ते
[3]तत्किङ्करोऽसाविति लोकबन्धुम् ।
उद्यन्तमुर्वीविबुधा भजन्तो
विलोकय प्राञ्जलयः स्फुरन्ति ॥ १८ ॥

---

1. पादपातादिसान्त्वोपायैः पूर्वापराधप्रतिसन्धानं विनैव। 2. आद्यूनता बुभुक्षया उदरपरता। । तत्प्रयुक्त-दैन्यमपास्य ; ब्रह्मदेयतया स्फीतां भूमिं प्राप्ता इत्यर्थः । 3. शाह-भूपकिङ्करः ।

धत्ते पयोधिर्नयनातिथित्वं
गभीरिमाणं त्वमिवादधानः ।
महीभृतां नैष तु दुर्विगाहो
न निष्फलोद्घोषपराङ्मुखो वा[1] ॥ १९ ॥

रामादिव प्रागधुनापि मा भूत्
त्वत्तस्समुत्माद इतीव भूयः ।
तटं नयत्येष तरङ्गहस्तै
रत्नानि दातुं तव राजमौले ॥ २० ॥

सरस्वती[2] मञ्चति बाडवं च
बिभर्ति भूभृद्भिरुपास्यमानः ।
आक्रान्तभूमीवलयश्चकास्ति
महीमहेन्द्र त्वमिवाम्बुराशिः ॥ २१ ॥

तटाभिमुख्येन तरङ्गरेखां
मुहुर्नुदन्नम्बुनिधिर्दधाति ।

---

1. 'तु' इति व्यतिरेकः । पयोधिर्यद्यपि त्वमिव गभीरः तथापि नैष महीभृतां पर्वतानां राज्ञां च दुर्विगाहः ; नापि निष्फलोद्घोषपराङ्मुखः । समुद्रान्तःपर्वतानामवगाढत्वात् , तस्य सततं वीचिभिर्वृथोद्घोषशीलत्वात् ॥ 2. सरस्वतीं भारतीं नदीं च ; बाडवं तन्नामानमौर्वमग्निं, ब्राह्मणं च । भूभृतः समुद्रान्तः शरणं गताः पर्वताः, सामन्तभूपालाश्च ॥

बाहां तिरोविक्षिपतोऽनुवेलं
मल्लस्य लीलां खुरलीविहारे ॥ २२ ॥

पुरा विहारावसरेषु कूल-
नीतं ग्रहीतुं किमपीव[1] भूयः ।
प्रसारयन्भाति करानुदग्र-
तरङ्गदम्भादिह वारिराशिः ॥ २३ ॥

तुङ्गायताङ्गानधिसिन्धु मीनाम्
प्लवानिवासाद्य नवानिहामी ।
अम्भोनराः[2] खेलनमावहन्ति
परिस्फुरद्गात्रपरिष्क्रियाभिः ॥ २४ ॥

तरङ्गिणी[3]मार्द्रतनुस्तरङ्ग-
परिस्फुरद्बाहुकृतोपगूहः ।
मीनाङ्कहेलाभि[4]रिह प्रहर्षं
नयन्नयं क्रीडति वारिराशिः ॥ २५ ॥

पतिः पयः पातुमिहोपयातः
पयोद इत्येत्य तटिद्विचेतुम् ।
अनीक्षमाणा तमिवेयमौर्व-
ज्वाला विभाति स्तिमिता नितान्तम् ॥ २६ ॥

---

1. किमपि शुक्त्यादिकं समुद्रजं वस्तु पूर्वं तरङ्गैः कूलं नीतम् । 2. जलमानुषा इति प्रोक्ताः समुद्रचारिव्यक्तिविशेषाः । 3. नदीं नायिकाम् । 4. मीनानामङ्के स्वोत्सङ्गे लालनरूपा या हेला ताभिः , मन्मथलीलाभिश्च ।

नद्या समं मीनदृशा विहर्तुं
रत्नाकरस्य क्षितिपालमौले ।
रतिप्रदीपश्रियमादधाति
विराजमानो बडबानलोऽयम् ॥ २७ ॥

ब्रुवत्यमुष्मिन्निति सेतुनेता
पुरोधरित्रीतलवासवस्य ।
अदृश्यतोदग्रचमूसमग्र-
स्तरङ्गितोत्तुङ्गतरोपहारः ॥ २८ ॥

निवेदितो वेत्रिवरेण सेतु-
नेतोपयातो नृपतेः पदाब्जे ।
अवन्दतानिन्दितरत्नहेम-
पुष्पोपक्लृप्तार्हणमुत्प्रहर्षः ॥ २९ ॥

हयद्विपस्तोमसमग्रहेम-
रत्नादिकोदारतरोपहारान् ।
निवेद्य नेतुर्धुरि सेतुनेतो-
त्तिष्ठन् गिरं प्राञ्जलिरभ्यधत्त ॥ ३० ॥

गोपायसि त्वं विपदां व्युदासै-
र्महीं महाराज ततस्त्वदग्रे ।
नालं समुन्मङ्क्तुमियं त्रपाब्धे-
र्मत्पालनोक्तिः पुनरुक्तिभावात्[1] ॥ ३१ ॥

---

1. त्वयि तथ्यतो महीं पालयति अहं पालयितेत्युक्तिः पुनरुक्तभूता सती लज्जाम्बुधौ मग्ना तत उत्थानाय नालम् ।

तवानुकम्पास्नपिता कटाक्ष-
भङ्गी यदङ्गीकुरुते विभो माम् ।
भ्रूकिङ्करं, तत्कृतितां[1] ममेमां
न वक्तुमीष्टे फणिनायकोऽपि ॥ ३२ ॥

अहं मदीयास्तनयाश्च दारा
मन्त्रिव्रजा भूमिरियं च राजन् ।
लब्धात्मकं त्वत्कृपया हि सर्वं
पश्यन् भवान् नन्दतु शास्तु चेदम् ॥ ३३ ॥

इत्थं गिरस्तस्य तथोपचारान्
कृतार्थयन् दृग्वलनैर्दयार्द्रैः ।
महीमहेन्द्रः सबलोऽचलेन्द्रं
स मादनं प्रैक्षत गन्धपूर्वम्[2] ॥ ३४ ॥

खड्गि[3]प्रकाण्डैरुपसेव्यमानो
भास्वत्तुरङ्ग[4]श्रितसन्निधानः ।
उर्वीभृदीशान[5]यशोऽनुरूपा-
मुत्तुङ्गशृङ्गो वहति स्थितिं यः ॥ ३५ ॥

विदारितानां मदकुञ्जराणां
मृगाधिपैर्यत्र पुलिन्दवध्वः ।
कुम्भच्युतेषूज्ज्वलमौक्तिकेषु
हारानुदारान् कलयन्त्ययत्नम् ॥ ३६ ॥

---

1. कृतिनो भावः कृतिता, ताम् । 2. गन्धमादनम् । 3. खड्गिनस्तन्नमानो मृगाः, खड्गवन्तो भटाश्च । 4. भास्वन्तस्तुरङ्गाः सेनाङ्गभूताः; भास्वतः उच्छ्रिततत्पर्वतशृङ्गसविधसञ्चारिणः सूर्यस्य तुरङ्गास्तद्रथयुक्ताश्च । 5. पर्वतराज-

यन्निर्झरोत्तुङ्गतरङ्गरेखा-
स्वभ्रंलिहासु त्रिदशाम्बुजाक्ष्यः ।
पाशभ्रमेणावतरीतुमुर्वी
करैर्जिघृक्षन्ति सकौतुकं ताः ॥ ३७ ॥

निजां क्षयग्लानिमतिग्मरश्मि[1]-
र्निराचिकीर्षन्निव सन्निधाने ।
यस्यौषधिप्राप्तिकृताभिलाषः
परिभ्रमं व्यातनुतेऽनुवेलम् ॥ ३८ ॥

स्वप्रातिलोम्यं दधदन्धकारो
गर्भाश्रयादस्य निरस्तभीतिः ।
इति क्रुधेवारुणमापतन्तं
यः स्वद्रुशाखालिभुजै रुणद्धि[2] ॥ ३९ ॥

धातून्वहन्नञ्चितनिर्झरश्री-
र्यः प्रस्फुरत्कुङ्कुमपङ्कलेपः ।
सपुष्पदामेव[3] भृशं चकास्ति
द्यामिन्दुवक्त्रां परिरब्धुकामः ॥ ४० ॥

अंहस्तमस्संहतिचण्डधामा
सौभाग्यभूमा वसुधासुतायाः ।

---

1. चन्द्रः । 2. गन्धमादनगिरिगुहाशरणाश्रयेण अन्धकारस्य सूर्यप्रातिलोम्यं दधतः निःशङ्कत्वेन वर्तनम् इत्यन्धकारं प्रति कोपेन सूर्ये समापतति सति, शरणागतवत्सलो यो गिरिः स्वद्रुमशाखारूपकरैः सूर्यं वारयति । 3. धातुकुङ्कुमलेपयोः निर्झरपुष्पदाम्नोसाम्यम् ।

श्रीरामपादाब्जपरागपूत-
स्सेतुस्ततोऽदृश्यत भूवरेण ॥ ४१ ॥

हरिः पुरा सेतुमधत्त रामो
हरः[1]पुना रक्षितावान् किलायम् ।
इति प्रहृष्टैरधिसेतुमीमं
शाहाधिनेता समभावि लोकैः ॥ ४२ ॥

स्नातः पयोधौ विधिना स राम-
कोदण्डकोटिव्यतिषङ्गधन्ये[2] ।
तीरे वसन्नुल्लसति स्म चन्द्रः
प्रेमातिरेकादिव सन्निधायी ॥ ४३ ॥

मणीनुदारान्महितं सुवर्णं
महीं फलौघैर्महतीं द्विजानाम् ।
निरस्तशङ्कं वितरन्नमानि[3]
निलिम्पसालावतरो[4] नरेन्द्रः ॥ ४४ ॥

---

1. स्वांशभूतशाहजिरूपेण । पुनारक्षितवानित्यनेन पूर्वमपि रामेण सेतुसंरक्षणार्थं रामेश्वररूपो हरस्तत्र स्थापितः पूजितश्चेति इतिहासः सूचितः । 2. धनुष्कोटिक्षेत्रे । 3. अमन्यत । 4. कल्पकवृक्षावतारभूत इति ।

समग्रदुग्धोर्मिलनिर्मलोधः-
समुज्ज्वलाः[1] काञ्चनचारुशृङ्गाः ।
अर्थिव्रजेभ्यस्सकमदान्मुदा गाः
संख्यावतां[2] भूपतिरस्तसंख्याः[3] ॥ ४५ ॥

शाहेन्द्रदत्तैर्नवहेमरत्न-
भूषाविशेषैः परिभूषितानाम्[4] ।
क्षितौ कदंबेन करम्बितायां
दैन्यं निरालम्बनतामयासीत्[5] ॥ ४६ ॥

गजान्मनोज्ञाः शिबिकाश्च शश्वद्-
दश्वानदिक्षद्विदुषां क्षितीन्द्रः ।
यैस्तेऽभिरामा वसुधाभुजोऽन्यान्
लज्जापयोधौ निरमज्जयन्त ॥ ४७ ॥

व्यधायि शाहप्रभुणा तदानीं
दानाम्बुपूरैरपरोऽम्बुराशिः ।
गाम्भीर्यतस्सिन्धुरयं स्वसाम्य-
मेतीति तद्दर्पजिहीर्षयेव ॥ ४८ ॥

ततस्स रामेश्वरमिन्दुमौलिं
मनोहरं स्कन्दगिरीन्द्रजाभ्याम् ।

---

1. पयःपूर्णोधसः । 2. विदुषाम् । 3. निस्संख्याः । 4. परिभूषितानामर्थिनां जनानां कदम्बेन । 5. शाहेन्द्रौदार्येण सर्वेषामेव दैन्यं नाशितमित्यर्थः ।

आराधयत्तत्र नुतिप्रणामैः
पुष्पैर्मणीहेमकदम्बकैश्च ॥ ४९ ॥

ततः क्षितीन्द्रस्सचमूसमूह-
स्तञ्जानगर्युन्मुखतां दधानः ।
प्रतिष्ठते स्मानुपमानतेजा
हेमन्तलीलामवलोकमानः ॥ ५० ॥

तदा तुषारैर्भृशमुन्मिषद्भिः
प्रातश्च सायं बलवन्निरुद्धः ।
मध्ये कियन्तंचन कालमर्को
मन्दं विमुक्तः कृपयेव रेजे ॥ ५१ ॥

पुरा स्वसंरम्भविरुद्धचारी-
त्यूष्मा सरोषेण मनोभुवेव ।
कठोरतुङ्गस्तनदुर्गसीम्नि
विलासिनीनामुपरुध्यते स्म ॥ ५२ ॥

चण्डद्युतिं यत्तुहिनप्रकाण्ड-
स्तदातदा पर्यभवत्तदास्ताम् ।
कदर्थयामास पयोजिनीं त-
त्कान्तां नितान्तं यदरुंतुदं तत् ॥ ५३ ॥

पिनह्यमाने भुवने तुषारै-
रर्थव्रजं लोक इव प्रमुह्यन् ।

रविर्व्यचैषी[1]दुदयाद्रिशृङ्गं
तदा तदस्योदयने विलम्बः ॥ ५४ ॥

हिमानिलेन व्रणितं नवोढा
तिरोदधानोपधिनानुवेलम् ।
बिम्बाधरं सीत्करणेषु नाल-
मालीपरीहासधिया तदासीत्[2] ॥ ५५ ॥

ऊष्मण्यशेषे परिमन्दभाव-
मुन्मेषभाजा शिशिरेण नीते ।
स्मरप्रतापोष्मभिरप्रतीपं
प्रगल्भमानैर्भुवने बभूवे[3] ॥ ५६ ॥

पुरोपकण्ठेऽथ नराधिनेतु-
रुपागमं पौरजना विदित्वा ।
विलोकनेऽमुष्य निविष्टचित्ता
वेद्यान्तरान्यैशत नावगन्तुम् ॥ ५७ ॥

दिदृक्षमाणा पुरि भूपतिं तं
काचिद्गलेऽधत्त सुवर्णकाञ्चीम् ।

---

1. तत्तद्वस्तुजातं जन इव रविरपि उदयाद्रिशृङ्गं मार्गयामास। 2. सख्यः परिहसिष्यन्तीति सीत्करणेषु नालमासीत् न प्राभवत्। 3. स्मरप्रतापोष्मभिः अप्रतीपं बभूवे निस्सपत्नं स्मरतापोष्मा प्रगल्भते स्म ॥

कर्णे मणीनूपुरमादधाना
परा सखीभिः परिहास्यते स्म ॥ ५८ ॥

काचिद्गलन्नीविपदं तदानीं
करेण गृह्णात्यगमन्मृगाक्षी ।
अजानती स्रस्तमुरोदुकूलं
कापि व्रजन्ती युवदृङ्मुदेऽभूत् ॥ ५९ ॥

पौरैस्समुत्कैरिति सेव्यमान-
स्तञ्जापुरीं प्राविशदुर्वरेन्द्रः ।
पुष्पस्फुरत्तोरणधोरणीभि-
र्हिमाम्बुसेकैरपि लोभनीयाम् ॥ ६० ॥

ततो निदिष्टस्य बलस्य राज-
रामावनोदारगुणां जयाङ्काम् ।
उपानयन् चारवराः प्रवृत्तिं
सिंहासनोल्लासिनि शाहभूपे ॥ ६१ ॥

वीटीप्रदानाद्युपचारभङ्गी-
धुर्यैर्नरेन्द्रैरुपसेव्यमानम् ।
शाहावनीन्द्रं सदसि प्रणम्य
मनोहरार्थामभणन् गिरं ते ॥ ६२ ॥

बलैर्महाराज भवन्निदिष्टै-
दिल्लीन्द्रसैन्यानि विदारितानि ।
स राजरामश्च तदाभिगुप्त-
स्तदञ्चति त्वां महती यशःश्रीः ॥ ६३ ॥

डिल्लीपतेस्संप्रति यूथपालाः
केचिद्गृहीता दलिताश्च केचित् ।
विद्राविताः केऽपि विभो त्वदीयै-
र्हताश्च तत्सिन्धुरसैन्धवौघाः ॥ ६४ ॥

स्वात्मा यदुज्जीवति रक्षति क्ष्मां
तत्त्वत्प्रसादादिति राजरामः ।
स मन्यते भूवलयामरेन्द्र
तदप्रतीप[1]स्तव हि प्रतापः ॥ ६५ ॥

प्रमोदसान्द्रः क्षितिपालचन्द्रः
श्रुत्वेति वाणीमधिगोष्ठि तेषाम् ।
सम्मानतोऽहर्षयदाशु चेत-
स्तस्य प्रसादो हि न जातु वन्ध्यः ॥ ६६ ॥

यस्य प्रसादप्रसरो न यावद्
दैन्यानुवेधो हि जनस्य तावत् ।

1. निस्सपत्नः' ।

यावन्न रोषादरुणोऽक्षिकोण-
स्तावन्नृपाणामवलेपभङ्ग्यः ॥ ६७ ॥

यज्जैत्रयात्रोद्यतभूरिभेरी-
ध्वाने समुन्मीलति कान्दिशीकः ।
डिल्लीश्वरो हन्त वनान्तझिल्ली-
सङ्गीतभङ्गीभिरुपैति हर्षम् ॥ ६८ ॥

यस्य प्रतापद्युमणावुदीत-
प्रत्यर्थिभूपालविलासवल्यः ।
दुरन्तकान्तारवनान्तवल्ली-
हल्लीसकोल्लासमुपाश्रयन्ते ॥ ६९ ॥

यद्धामकीर्त्योर्जगति स्फुरन्त्योः
पाण्ड्यादिभूभृत्प्रमदा वनीषु ।
कुतोऽत्र नः कुंकुमचन्द्रसंज्ञ[1]-
विलेपनश्रीरिति विस्मयन्ते ॥ ७० ॥

येनावदीर्णैस्समराङ्गणेषु
प्रतीपभूपैरवभिन्नमूर्तिः[2] ।

---

1. चन्द्रसंज्ञः कर्पूरम् । धाम्नः प्रतापस्य रक्ततया वर्णन-समयात्कुंकुमसाम्यात्, कीर्तेः स्वच्छायाः कर्पूरसाम्याच्चैवमुक्तिः ।
2. समरहतानां सूर्यमण्डलभेद इत्यागमात् ।

प्रकाममभ्यर्थतेऽस्य कोऽपि
मा भूद्विरोधीति मयूखमाली ॥ ७१ ॥

गोप्त्रा भुवो येन हतैः प्रवीरैः
स्वभोगकेलीषु हठं दधानैः ।
अद्धा नियुद्धेष्वनलं भवन्ति
बृन्दारकास्तुन्दिलिता हविर्भिः ॥ ७२ ॥

ऊर्जस्वलाभ्यासबलान् कलासु
विज्ञान्नवीनार्थविबोधनाभिः ।
विस्मेरयन् निस्तुलधीर्विभाति
देव्या गिरां यस्स्वयमन्तरात्मा ॥ ७३ ॥

सतां[1] तिरस्कारकरः करोति
सतां प्रमोदं विशदैर्यशोभिः ।
अनीति[2] रक्षन्नवनीमुदारः
प्रशस्यते यो भुवि नीतिशाली ॥ ७४ ॥

यमुर्वराचन्द्रमसं निरीक्ष्य
मनोभवोऽसाविति मन्यमानाः ।

---

1. सतां ज्योतिर्मण्डलानाम् । 'सन्नक्षत्रम्' इति कोशात्
2. ईतिबाधारहितम् ।

न पुष्पबाणो न च पुण्ड्रधन्वे-
त्याबिभ्रते विस्मयमम्बुजाक्ष्यः ॥ ७५ ॥

अमुष्य श्रीशाहक्षितिपतिवतंसस्य यशसा
पिनद्धे ब्रह्मण्डे शशिगरिमपाटच्चर[1]रुचा ।
सितग्रीवश्शम्भुर्धवलवपुरायापि च रह-
स्युभौ दृष्ट्वान्योन्यं मुहुरभवतां विस्मयजडौ ॥ ७६ ॥

विहरन्नधिराजमौलिचूडं[2]
विधुपादप्रणयी[3] यशोनिगुम्भः ।
धरणीपरिणेतुरभ्रगङ्गा-
झरीतीं[4]रुररीचरीकरीति[5] ॥ ७७ ॥

कस्तुल्योऽस्तु गुणग्रहेऽधिजगति श्रीशाहपृथ्वीपते-
र्येनारातिधराभुजामपि भुजागर्वानखर्वान् रणे ।
दर्शंदर्शमनन्यलभ्यमपि तज्जाम्भारिसंभावना-
गम्भीरं पद[6]मर्प्यते स्म सहसा हर्षप्रकर्षस्पृशा ॥ ७८

1. चोर- 2. राजमौलिश्चन्द्रशेखरःशिवः । राज्ञां मौलिश्च । 3. शिवशिरोवर्तिचन्द्रकरसंबद्धः, विधुर्विष्णुश्च, तत्पादप्रणयी, वियद्गङ्गाया विष्णुपदीत्वात् ः अथवा चन्द्रकिरणवत्स्वच्छश्च । 4. हरशिरोराजदाकाशगङ्गाप्रवाहशैलीः । 5. उररीचरीकरीति स्वीकरोति । तथा स्फीतं प्रससार । 6. स्वर्गम् । गर्वितान् रिपुभूभुजो रणे निहत्य वीरस्वर्गसुखं तेभ्यो ददौ ।

प्रतापप्राग्भारः क्षितिकमितुरालक्ष्यततरां
निलिम्पैस्साशङ्कं सुरगिरिरसौ कः पर[1] इति ।
वसद्भिर्हैमाद्रावपि यशसि तस्य प्रसरति
प्रकामं विस्मेरैरजनि रजताद्रौ[2] वयमिति ॥ ७९ ॥

डिल्लीराड्बलमर्दनैस्समिति यद्रामप्रभुं[3] त्रातवान्
सेतोरप्यधिपं तथैव मधुराराड्गर्वनिर्वापणैः ।
प्रत्यस्तप्रतिपक्षमाहिमगिरेरासेतुतो विक्रम-
प्राग्भारैरवनीतलं तदवतु श्रीशाहपृथ्वीपतिः ॥ ८० ॥

आनम्रक्षितिभृद्वतंसपरिषत्कोटीरकोटीमणि-
श्रेणीभासुरकेसरव्यतिकरश्रीमत्पदाम्भोरुहः ।
दिक्चक्रप्रतिकर्मकर्मठयशोनिस्तन्द्रचन्द्रातप-
श्रीशाहप्रभुमौलिरक्षति[4] मुदा चोलक्षितिं रक्षति ॥

इन्द्रश्शाहनृपात्मनावति महीमित्यागतेषु द्विज-
व्याजेन त्रिदिवेषु यत्र गगनस्रोतस्विनीव स्रुता ।
कावेरी नितरां धिनोति हृदयं देवद्रुमालीव च
प्रोन्मीलत्फलनम्रिताम्रकदलीकेरादिपारम्परी ॥

---

1. कोऽयमन्यो मेरुरिति । 2. कैलासे । धावल्येन मेरोर्व्याप्तत्वात् ॥ 3. राजरामम् । 4. अक्षति क्षतिरहितं यथा तथा ।

यत्राम्नायपुराणदर्शनमुखस्फारस्फुरद्भारती-
तत्त्वावेदनधोरणीमफलितच्छात्रा धरित्रीसुराः ।
शाहेन्द्रस्य भुजान्विताः क्रतुगणे[1] दीनै[2]स्समं निर्जरान्
धिन्वन्तः प्रतिभान्ति निर्मलतरप्रस्फूर्तिभिः कीर्तिभिः ॥

धान्यौघा विचकासति प्रतिपदं द्योरामृशन्तश्शिरो[3]
दैन्यस्यानवकाशभावघटनायैवाश्नुवाना दिशः ।
शक्रन्यक्कृतिधुर्यविक्रमभरं शाहावनीवल्लभं
यत्र क्षोणिधराः[4] पुरन्दरभया[5]द्गोप्तारमाप्ता इव ॥

श्रीमद्भोसलशाहभूवलभिदस्तेजोहुताशस्समि[6]-
त्संसर्गेषु यदश्नुते विलसनं यच्चाशुगैः[7]स्फायते ।
आस्तां तत्परवाहिनी[8]श्शमयते सस्नेहवर्ति[9]ष्वसौ
सन्त्राणं नियतं तनोति तदिदं धत्तेतरां विस्मयम् ॥

श्रीमद्भोसलशाहभूकमितुरुद्दामप्रतापानलः
प्रत्यर्थिक्षितिपत्यकीर्तिपटलीधूमं समुज्जृम्भयन् ।

---

1. क्रतुषु । 2. हविर्भिर्देवान् दानवितरणेन दीनान् । 3. द्योः शिर ऊर्ध्वतलमामृशन्तः । 4. पर्वताः, धान्यौघाः यैरुपामिताः । 5. गोत्रभिदिति भयात् । 6. युद्धम्, इध्मं च । 7. बाणैः, वातैश्च । 8. सेना नदी च । जलस्य तेजश्शमनत्वं संभवति, न तु तेजसः जलशमनमिति विस्मयः । 9. तैलवर्तिः, स्नेहेन वर्तमानः स्निग्धश्च । तैलार्द्रवर्तीनां क्रमेण वह्निना दाहः प्रसिद्धो न तु संरक्षणमिति विस्मयः ।

चण्डोदञ्चितहेतिताण्डवधरः प्रोल्लीढडिल्लीपति-
प्रौढानीकहविर्महाहव[1]समारूढः परिक्रीडते ॥ ८६ ॥

घनः परमृण[2]प्रदो गतिविवर्जितः स्वर्द्रुमः[3]
मणिश्च विधुताश्रयः[4] सुरगवी तृणग्रामिनी[5] ।
समा भवितुमीशतां कथममी जगद्धिन्वतः
समीहितसमर्पणैः प्रभवतोऽस्य शाहप्रभोः ॥ ८७ ॥

वाञ्छालङ्घिफलोच्चयप्रतिभुवो ग्रामान्बुधग्राम[6]सा-
त्कुर्वाणो यदखर्वकीर्तिविततिः श्रीशाहपृथ्वीपतिः ।
ईष्टे तत्र स एव नाम धरणावीशीत शीतद्युते-
रन्यः को नु मुदं विधातुममृतप्रस्यन्दिभी रश्मिभिः ॥

श्रीशाहभूमिकमनस्य यशोभरेण
नीतस्स एष परिभूतिमितीव लोके ।
विख्यापनाय विहितां विचकास्ति मुद्रा-
मङ्कश्रियं तुहिनदीधितिराददानः ॥ ८९ ॥

श्रीशाहक्षितिवल्लभस्य यशसां गुम्भैस्समुज्जृम्भितै-
र्धावल्यं प्रतिलम्भिते त्रिभुवने शैलाधिराजात्मजा ।

---

1. आहवो युद्धम् ; हवोऽध्वरः । 2. 'ऋणं देये जले' इति हैमः । 3. द्रुमस्य अगत्वात् । 4. 'विबुधाश्रयः' इति पाठः स्यात् ; मणिः चिन्तामणिः । विबुधाश्रयः देवाश्रयः, विगतो बुधाश्रयो यः तादृशश्च । 5. तृणग्रासिनीति निकर्षः । 6. समूह- ॥

विश्लेषे सति दुर्ग्रहत्वमुपयत्यर्धेन्दुचूडामणे-
र्वामाङ्गव्यतिषङ्गमप्रजहती चित्ते विधत्ते मुदम् ॥

ग्रामोत्तुङ्गतुरङ्गदन्तिशिबिकाहेमाभिषेकादिभि-
स्सानन्दं कविबृन्दमाकलयतश्शाहेशितुः कीर्तयः ।
मुक्तादामपरम्पराः परिलसन्मल्लीमतल्लीस्रजः
भद्रश्री[1]रचना भजन्ति ककुभामाकल्पमाकल्पताम् ॥

श्रीमद्भोसलवंशमौक्तिकमणेश्श्रीशाहपृथ्वीपते-
रायुः स्फीतिमुपैतु सन्तु तनयाः प्रख्यातभाग्यश्रियः ।
पारावारपरीतभूवलयसंत्राणस्थितिं वर्धतां
गौरीकान्तकृपाकटाक्षविभवैराचन्द्रमातारकम् ॥

पश्यत्पादनयादिमाखिलनयस्वातन्त्र्यमूर्जस्वलं
धर्मिग्राहकमानसिद्धममृतस्फीताश्च यस्योक्तयः ।
तस्य श्रीधरवेङ्कटेशसुधियो लिङ्गार्यसूनोः कृतौ
श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यतिलके सर्गोऽजनिष्टाष्टमः ॥

॥ इति श्रीश्रीधरवेङ्कटेशकृते श्रीशाहेन्द्रविलासेऽष्टमस्सर्गः ॥

॥ श्रीशाहेन्द्रविलासकाव्यं संपूर्णम् ॥

---

1. चन्दन- । मुक्तामल्लीसितचन्दनानां धवलकीर्त्युपमत्वात् ।

Printed at The Kalyan Press, Madura Road, Tiruchi.

NOTES: TEXT

CANTO I. Śl. 3. The Śiva-form referred to here is Tyāgarāja at Tiruvārūr. On Tyāgarāja as the patron-deity of the Tanjore Maratha rulers, and Śāhaji's devotion towards this deity especially, see Introduction.

Śl. 5. On the assignment of the family of these rulers to the Solar race, see beginning portions of panegyrics or introductory verses of some of the works of Śāhaji's court-poets referred to in the Introduction. See especially Gangādhara Vājapeyin's Bhosalavamśāvali, (Tanjore 4232, चण्डांशोरन्ववाये) Sangīta Makaranda of Veda, (Tanjore 10724) and Vākyāmrta (Tanjore 11327).

Śls. 5-6. The Kosala-Bhosala equation is a common idea in the eulogies in most of the works of this court. Rāmabhadra Dikṣita, Unādimanidīpikā. (Tanjore 5675) Introduction verse 4

एकराजो दशरथः दीपाम्बा कोशलात्मजा ।
श्रीरामो जनितस्ताभ्यां नूनं शाहनृपात्मना ॥

Nallā Dīkṣita's Dharmavijaya Campū, verse 2, compares Śāhaji's birth to Rāma's (Tanjore 4231). In fact Śeṣācalapati composed a *double entendre* poem Kosala-Bhosalīya dealing at one stroke with the stories of Rāma and Śāhaji (Tanjore 4233).

11. As Māloji had no issue for a long time and he had two sons born to him consequent on the prayers offered by a Muslim Saint Shah Sharif of Ahmednagar, the two sons were named after the saint as Shah-ji and Sharif-ji. (See p. 2, fn 1. Introduction in my edition of Śṛngāramañjari, Hyderabad Archaeological Dept. Publication) It is these names that repeat in the Tanjore Maratha line.

51. It is said here that Dīpābai, Queen of Ekoji, belonged to the Ingila family. I enquired of Prof. P. K. Gode about the Ingle family, and he, of Rao Bahadur G. S. Sardesai, the veteran Maratha historian. Here is Mr. Sardesai's reply communicated by Prof. Gode: "I have long been searching for a full genealogy of the Ingle family. I have only a small portion belonging to the late 18th century of Trimbakji and Ambuji Ingle, who served Mahadoji Scindia. So the branch I have belongs to the *post-1770 period* and does not concern *Dīpābāi* who flourished a century earlier. Tanjore records alone can give us the clue. There is a branch of the Ingles at Kolhapur, but they have no genealogies. Some of them were my friends. So I am unable to help Dr. Raghavan".

CANTO I. 62 & „ II. 3. } The simile of poetry here is in consonance with the usual description of Śāhaji in the writings of the time as an

incarnation of the Goddess of learning and poetry. *cf.* Jīvānanda, Prologue: श्रीशाहराज इति नाम दधत्याः सरस्वत्याः and शाह-भूपतिरूपेण गिरां देवी जाता ।

CANTO II. 7. Refers to the large number of eulogies and works produced in his honour, as shown in the Introduction.

98. It is on the basis of this verse that it is said that Ekoji abdicated in favour of Śāhaji.

99. For the performance of sacrifices in this period see Introduction. Most of the authors described in the Introduction are 'Dīksitas'.

105 Embodies a Tamil saying.

110. When Śāhaji was ruling, his two younger brothers were also exercising authority from two different centres as Governors, Serfoji from Śākkottai and Tulajā from Mahādevapattanam.

CANTO VI. 23-25. The description of the court-hall as made of particles drawn not only from Laksmī but also from Sarasvatī and the very parrots there exhibiting their literary connoisseurship. The full significance of all this can be realised from the perusal of the Introduction.

38. The leading place that Sanskrit Grammar took among the favourite subjects of cultivation at this time may also be seen from the Introduction.

40. Refers to the sacrifice conducted by Tryambakarāya at Svāmimalai.

45. This shows that Ānandarāya was still young at this time.

22 ' गुणाः समयबन्धकारिणः '— On this not uncommon idea of endowments 'conspiring' to meet together in the hero, see also the contemporary playwright Cokkanātha's verse (5) in the prologue to his Kāntimatiparinaya on Śāhaji.

गाम्भीर्याद्याः सुगुणा यस्मिन्निवसन्ति कृतसमयबन्धाः ।

CANTO VIII.73, 82, 83, 88, 90. } On Śāhaji's learning, his patronage and gift of villages on the banks of the Cauvery to scholars and poets, and other honours shown to them by him, see Introduction.

NOTES: INTRODUCTION

P. 30. Works of Paramaśivendra Sarasvati: Besides the three works noted there, another is also known, the Bhūtirudrākṣa-māhātmya. Hultzsch notes two mss. of it in the Temple Library at Tiruvidaimarudūr and in the private collection of the well-known Rāmasubbā Śāstrin of Tiruviśanallūr (Report II. nos. 1004. 1509.)

P. 61. Other authors of Śrīdhara family: Besides Śrīdhara Peru Sūri noted there, there was also a Śrīdhara Gurumūrti at the nearby Tiruvaiyāru (Pañcanadakṣetra), who wrote the Śivatattvasārasaṃgraha candrikā. (Madras No. R. 3664).

Printed at
The Kalyan Press, Tiruchi.